

ውስጥ በአራቱ ኃያላን መንግሥታት የጋራ ስምምነት ባያልቅ⁷⁵ በመስከረም 1941 ለመንግሥታቱ ማህበር ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ለማቅረብ እንደተሰማሙ ይታወቃል። የኢትዮጵያና የኤርትራ የኢትዮጵያና የሰማሌ አንድነት ማህበራት በሕብረት ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን የአቤቱታ ደምጽ ለመንግሥታቱ ማህበር ጠቅላላ ጉባኤ በመስከረም 1939 አሰሙ።

እስከ 1940 ድረስ ሁሉ የሰማሌ ተወላጆች ከኢትዮጵያ ጋር በፊደራሽን አንድ ለመሆን ጥረት ያደርጉ እንደነበር ታውቋል። በዚህ አኳያ በመጋቢት 1933 “የሰማሌ ወጣቶች ክብብ” በአብዱልቃዳር ሰሽውዲን መሪነት ራሱን “የሰማሌ ወጣቶች ሊግ” በማለት በአዲስ ስያሜ አደራጀ⁷⁶

በሀጂ ኢብራሂም አብዱሰላም ቃል፡ የሰማሌ ወጣቶች ሊግ መሥራች አብዱልቃዳር ሰሽውዲን ስለ ኢትዮጵያና ስለሰማሌ የወደፊት ፊደራሽን ጉዳይ ከኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች ጋር ውይይት ለማድረግ የሊጉን የመልእክተኞች ቡድን አስከትሎ ወደ አዲስ አበባ መጥቶ ነበር። ነገር ግን የኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የሊጉን የፊደራሽን አሳብ ባለመቀበላቸው የሊጉ ቡድን ከአዲስ አበባ ከተመለሰ በኋላ ሊጉ በቤሮው ሰቅሎት የነበረውን የአጼ ኃይለሥላሴን ፎቶግራፍ አውጥቶ ጣለ።⁷⁷

በሀጂ ኢብራሂም አብዱሰላም መረጃ መሠረት፡ የኢትዮጵያና የሰማሌ አንድነት በሚመለከት ከሰማሌ ወጣቶች ሊግ ለኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች የቀረውን አሳብ የአደሬ እንቅስቃሴ ይደግፈው ነበር። በተጨማሪም በጥር 1940 የተባበሩት መንግሥታት ማኅበር የአራቱ ኃያላን መንግሥታት ሚኒስትሮች ኮሚሽን ሰማሊያን በጉብኝ ጊዜ አሥራ ሶስት አባሎች የሚገኙበት አንድ የአደሬ መልእክተኞች ቡድን በሀጂ ኢብራሂም አብዱሰላም መሪነት በሞቃዲሾ በኮሚሽኑ ዘንድ የኢትዮጵያ መንግሥት የአደሬን ማኅበረሰብ በሃይማኖትና በሥራ ይጨቁናል የሚል ክስ በይፋ አሰማ።

ምንም እንኳን የመንግሥታቱ ኮሚሽንና የእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣኖች በሰብአቸው በኢትዮጵያ የውስጥ ጉዳይ እንደማይገቡ አስታውቀው ቡድኑን በያሰነብቱ፡ የቡድኑ ሥራ በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች ዘንድ ታላቅ ቁጣ አስከተለ። በመሆኑም በሐረር ከተማ የአደሬዎች ሀብትና ንብረት በመንግሥት ወታደሮች ሲዘረፍ በሚያዝያ 1940 ሰማንያ አንድ የእንቅስቃሴው መሪዎችና ደጋፊዎች ተይዘው በጉራ በጂማና በደብረ ማር ቆስ ታሰሩ። በሞቃዲሾ በመንግሥታቱ ኮሚሽን ዘንድ በኢትዮጵያ መንግሥት ላይ ክስ ያሰማው ቡድን አባሎች ደግሞ ከሞቃዲሾ መጀመሪያ ወደ ሳውዲ አረቢያ ከዚያም ወደ ግብጽ ተሰደዱ። በኋላ በግብጽና በኢትዮጵያ ባለሥልጣኖች መካከል በተካሄደው ዲፕሎማሲያዊ ጥረት ስደተኞቹ በሰላም ወደ አገር ተመለሱ። እስረኞቹም ከጊዜ በኋላ ተፈቱ።

የጌዴአ የመሬት መጉትና አመጽ

የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን

በደቡብ ኢትዮጵያ በሰሜን ከጉራጌ፤ በምዕራብ ከጊቤ-አሞ ወንዝ፤ በደቡብ ምዕራብ ከወላይታ፤ በምሥራቅ ከተለያዩ የአሮሞ አጉራባች ማህበረሰቦች ጋር የሚዋሰኑና በመካከላቸው ባለው ሊንጉስቲካዊ የቋንቋ ተመሳሳይነትና መስተጋብር በምሁራን ዓለም “የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን” ወይም “ሰዳማ” ተብለው በወል የሚጠሩ፤ በቋሚ ሰብል ኢኮኖሚያቸውና ባህላቸው ማለትም በእንሰት በቡና እርሻ በአገሪቱ የታወቁ ተዛማጅ የሲዳማ፤ የሀዲያ፤¹ የጌዴአ፤ የከምባታ፤ የአላባ፤ የጥምባሮ፤ የቡርጂ፤ የማረቆ ማህበረሰቦች ከጥንት ጀምረው በአካባቢው በታሪክ በቋንቋ በኢኮኖሚ፤ በባህል፤ በሃይማኖት በጥንቱ የሀዲያ መንግሥት ቅርስና በቀድሞው የጉልተኛ ሥርዓት እርስ በርሳቸው የተያያዙ ሕዝቦች ስለሆኑ በዚህ መጽሐፍ ከዚህ በታች የቀረበው አጭር የጌዴአ ጥናት በብዙ መንገዶችና ምክንያቶች የተጠቀሱት ማህበረሰቦች የናሙና ጥናት ነው።

ሠንጠረዥ 18

የምሥራቅ ደጋው ኩሻዊ ማህበረሰቦች ሊንጉስቲካዊ የቃላት ግንኙነት ከመቶ

ማህበረሰብ	ከምባታኛ	ጥምባሮኛ	አላባኛ	ሲዳምኛ	ጌዴአኛ	ቡርጂኛ	ማረቆኛ
ሀዲያኛ	61	58	58	58	51	41	?
ከምባታኛ		86	82	64	54	40	?
ጥምባሮኛ			82	64	58	41	?
አላባኛ				67	57	42	?
ሲዳምኛ					63	47	?
ጌዴአኛ						45	?
ማረቆኛ							?

ምንጭ፡ F. Cotterell, Born At Midnight (1973).

ሠንጠረዥ 19

በ1976 የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን የሕዝብ ብዛትና የመሬት ስፋት

ተ.ቁ	ማህበረሰብ	የሕዝብ ብዛት	የመሬት ስፋት በኪሎ ሜትር ካሬ	የሕዝብ ብዛት በአንድ ኪሎ ሜትር ካሬ
1	ሲዳማ	1,291,082	7,700	168
2	ሀዲያ	636,196	3,660	174
3	የጌዴአ	461,682	4,960	93
4	ከምባታ	456,797	1,000	457
5	አላባ	96,803	1,200	81
6	ጥምባሮ	61,373	600	102
7	ቡርጂ	28,668	1,800	16
	ድምር	3,032,601	20,920	አማካይ 145

ምንጭ፡ የ1976 የሕዝብ ቆጠራ፡

የሕዝብ ብዛትና የመሬት ስፋት ሚዛን በሚመለከት ፤ ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ የቀረበው የቁጥር መረጃ በተጨማሪም እንደሚታየው ፤ በአንድ ኪሎ ሜትር ካሬ መሬት ላይ የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን አማካይ ብዛት 145 ሰዎች ነው ። በአካባቢ ዝርዝር ከከፍተኛው ወደ ዝቅተኛው ቁጥር ሲታይ ደግሞ በከምባታ 457 ፤ በሀዲያ 174 ፤ በሲዳሞ 168 ፤ በጥምባሮ 102 ፤ በጊዴላ 93 ፤ በአላባ 81 ፤ በቡርጂ 16 ሰዎች በአንድ ኪሎ ሜትር ካሬ መሬት ላይ ሰፍረው ይገኛሉ ።

ለዚህ መንገድ የመሬት ጥበትና የሕዝብ ብዛት ችግር የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን ባህላዊና አካባቢያዊ መፍትሔ ቅይዮ የእንስሳት እርባታ ፤ የዕደ ጥበብ የንግድ ፤ ቋሚ የእንስትና የቡና እርሻ ኢኮኖሚ ነው ።

ከታሪክ አኳያ የምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን ባህላዊ ቅይዮ የእንስሳት እርባታ የዕደ ጥበብ የንግድ ፤ ቋሚ የእንስትና የቡና እርሻ ኢኮኖሚ ብሎም ጠንካራ የሥራ ባህል ከ1890ዎቹ እስከ 1928 ድረስ ለምና ምርታማ የሆነውን አካባቢ የቀድሞው ገባር ሥርዓት በኋላም በድህረ ጦርነት ከ1933 እስከ 1966 አብዮቱ ድረስ የጢሰኛ ሥርዓት አንድ ታላቅ መሠረትና ማዕከል አደረገው ።

በሌላ በኩል ከምሥራቅ ደጋው ኩሻውያን በተለይ የሀዲያ ፤ የከምባታ ፤ የጥምባሮ ፤ የሲዳሞ የጊዴላና የቡርጂ ማህበረሰቦች በሀያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ አጋማሽ በምዕራቡ ሚሲዮናውያን ትምህርት መሠረት ወንጌላዊ የፕሮቴስታንት ክርስቲያኖች እንደሆኑ ይታወቃል ።

የሚሲዮናውያኑ አዲስ ወንጌላዊ ክርስትና ከዘመናዊ የትምህርትና የሕክምና አገልግሎት ጋር በ1930ዎቹ በ1940ዎቹና በ1950ዎቹ በተጠቀሱት ማህበረሰቦች ዘንድ ከድርጅት ከትምህርት ከባህልና ከፖለቲካ አኳያ አዲስ የእምነት የአመለካከትና የግንዛቤ ዕድገት በማስከተሉ የቀድሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣኖች በወንጌል ምዕመናን ላይ “መጤ የፈረንጅ ሃይማኖት” ተከታዮች በማለት የሃይማኖት የቋንቋ የትምህርትና የባህል ጭቆና አካሄዱ ።

በዚህ ታሪካዊ ሁኔታ በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ በሀዲያ ፤ በከምባታ በጥምባሮ ፤ በጊዴላና በሲዳሞ ወንጌላዊ ምዕመናንና አብያተ ክርስቲያናት ላይ ተጸራሪ ኃይሎች ብዙ መከራና ስቃይ አደረሱ ። ብዙ ምዕመናን በሃይማኖት ጥያቄ በአውራጃና በክፍለ ሀገር ከተሞች የንብረት የእሥራት የግርፋት የሞት ቅጣት ደረሰባቸው ።

በተጨማሪም በሀያኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ በአገሪቱ በሥርዓትና በአሠራር የተያያዙ የቀድሞው ንጉሥ ካፒታሊስታዊ የመንግሥት ምዕክልና ፤ የገንዘብ ኢኮኖሚ ፤ የግል መሬት ይዞታ ፤ የግብር የጉምሩክ

የውጭ ምንዛሪ ምርት ፖሊሲዎችና ሕጎች በአገሪቱ በአጠቃላይ በምሥራቅ ደጋው ኩሻዊ ማህበረሰቦች ዘንድ በተለይ የቆዳና የቡና ምርቶችን በሚያመርቱ አርሶ አደሮች ላይ የመሬት የግብርና የስደት ችግሮችን አስከተሉ ።

በዚህ ረገድ በቀድሞው የገባር ሥርዓት በተለይ በደቡብ ኢትዮጵያ የመንግሥት ስፋሪ ወታደሮች ሠራተኞች ባለሥልጣኖች ቄሶች ፤ ባላባቶች ጭምር ከነጻ የገባር ጉልበት ጋር ከግንደበል ከማደሪያ ከሰሞንና ከሲሶ መሬት አበል በስተቀር የግል መሬት ይዞታ እንዳልነበራቸው አይዘነጋም ። በተጨማሪም በዘመኑ የአገሪቱ የውጭ ምንዛሪ ዋና ዋና ምንጮችና ሽቀጦች ባርያ የዝሆን ጥርስ ቆዳና ቡና እንደነበሩ የሚታወስ ነው ።

ነገር ግን በ1910ዎቹ በ1920ዎቹ በ1930ዎቹ በብዙ የውስጥና የውጭ ተጸራሪ ሁኔታዎችና ከስተቶች ምክንያት የኢትዮጵያ ጥንታዊ የባርያና የዝሆን ጥርስ ምርትና ንግድ ከጊዜ ወደ ጊዜ እየቀነሰ ሲሄድ በሌላ በኩል ተጓዳኝ የቡና ምርትና ንግድ ፤ የግል መሬት ይዞታ ፤ የጢሰኛ አገልግሎት ፤ የከተማና የመገናኛ መሠረተ ልማት ከትምህርትና ከአማርኛ ቋንቋ ጋር በኃይል እያደጉና እየተስፋፉ መጡ ።²

ሠንጠረዥ 20

በ1894-1927 በጅቡቲ በር የኢትዮጵያ ወደ ዓለም ገበያ የተላከ የዝሆን ጥርስና የቡና መጠን

በኪሎ ግራም			
የንግድ ዘመን	የዝሆን ጥርስ ምርት በኪሎ ግራም	የንግድ ዘመን	የቡና ምርት በኪሎ ግራም
1894-1899	3,04,705	1903-1907	171090
1902-1906	327,980	1908-1912	194220
1911-1915	97,093	1913-1917	141260
1916-1921	58,880	1918-1922	645230
1922-1927	16,617	1923-1927	836790
በ33 ዓመት	ድምር 885,275	በ24 ዓመት	ድምር 1,988,590

ምንጭ ፡ C. W. McClellan, "Darasa, 1895-1935" (1978).

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት የቀድሞው ንጉሥ የመንግሥት ምዕክልና ፤ የገንዘብ ኢኮኖሚ ፤ የመሬት ፤ የግብር ፤ የውጭ ምንዛሪ ምርትና ንግድ ፖሊሲዎችና ሕጎች በጠባብ የመሬት ክልል በቅይዮ የእንስሳት እርባታ ፤ የዕደ ጥበብ ፤ የንግድ ቋሚ የእንስትና ቡና እርሻ ኢኮኖሚ ተሰማርተው በሚኖሩ የምሥራቅ ደጋው ኩሻዊ የሲዳሞ ፤ የሀዲያ የጊዴላ ፤ የከምባታ ፤ የአላባ ፤ የጥምባሮ ፤ የቡርጂና የማረቆ ማህበረሰቦች ዘንድ ረጅም የአመጽና የስደት እንቅስቃሴ አስከተሉ ።

በዚህ ረገድ በ1940ዎቹና በ1950ዎቹ በመሬትና በግብር ችግር ምክንያት ለዘለቀታ ትውልድ አገራቸውን ትተው ከቀድሞው ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት የተሰደዱ የሀዲያና የከምባታ ማህበረሰብ አባሎች በአጉራባች የከፋ፣ የሲዳሞ፣ የሸዋ፣ የአዲስ አበባና የሐረር ከተሞችና የልማት ሥፍራዎች ወዛደሮች በመሆን እንዴት ባዲሱ የኢኮኖሚና ያገር ግምባታ ተግባር እንደ ተሰማሩ በጣም የታወቀ ስለሆነ በዚህ አጭር የመግቢያ ጥናት ወደ ዝርዝሩ መሄድ አያስፈልግም ።

በሌላ በኩል ግን እስከ ሃሬ ድረስ በሕብረተሰቡ ዘንድ እንደሚገባ በደምብ ያልታወቀ ታሪካዊው የጌዴኦ አመጽ ከዚህ በታች በስፋት ቀርቧል ።

የጌዴኦ ጥንታዊ ታሪክ

በድሀረ አብዮት በ1970 አካባቢ ከጌዴኦ ታዋቂ የትውፊት ባለሙያዎችና የሀገር ሽማግሌዎች በተገኘ የታሪክ መረጃ መሠረት፣ በምኒልክ ዘመን በኢትዮጵያ ማዕከላዊው የአጼ መንግሥት ሥር ከመሆኑ በፊት በውጭ ሰዎች “ደራሳ” ተብሎ የሚጠራው የጌዴኦ ሕዝብ የራሱ የሆነ “ገዳ” የሚባል ባህላዊና ሕዝባዊ የአስተዳደር ሥርዓት ነበረው ።

በጌዴኦ የገዳ ሥርዓትና ባህል መሠረት “ገዳ” ፣ “ጀልቃባ” ፣ “ሮጋ” ፣ “ሀይቻ” ፣ “ሙራ” ፣ እና “ደበልቻ” ተብለው የሚታወቁ የሀገር መሪዎችና ሽማግሌዎች ለሰባት የአገልግሎት ዘመን በሕብረተሰቡ ሕግና ሥነ ሥርዓት ተመርጠው “ሶንጉ” ተብሎ በሚጠራ የማህበረሰቡ የበላይ ጉባኤ እየተሰበሰቡ ሕብረተሰቡን ያስተዳድሩ ነበር ።

በተጠቀሰው ጥንታዊ የጌዴኦ ማህበራዊ ሥርዓት ለሕዝባዊ የአስተዳደር ምርጫና አሠራር በሚያመች መንገድ መላው ሕዝብ “ራባ” ፣ “ሉባ” ፣ እና “ዮባ” ተብሎ በሶስት ተከታታይ የዕድሜ ክልሎች ይመደባል ።

ራባ የሚባለው የማህበረሰቡ ክፍል ገና የአስተዳደር ሃላፊነት ያልያዘና በሚቀጥለው የአስተዳደር ዙር ሃላፊነትን ለመረከብ በዝግጅት ላይ የሚገኝ ትውልድ ነው ። ሉባ የሚባለው ደግሞ አሁን የአስተዳደር ሥልጣንና ሃላፊነት የያዘው ትውልድ ነው ። ዮባ የአስተዳደር ዘመኑን ጨርሶና ሥልጣኑን ለራባ ትውልድ አስረክቦ ጡረታ የወጣ የአዛውንት ትውልድ ነው ። የጌዴኦ ሕዝብ የራባ ፣ የሉባና የዮባ የአስተዳደር ትውልዶች የአስተዳደር ሥልጣንና ሥርዓት የሚቀበሉትና የሚያስረክቡት በሕብረተሰቡ ዘንድ በታወቀ ደንብና አሠራር መሠረት ነው ።

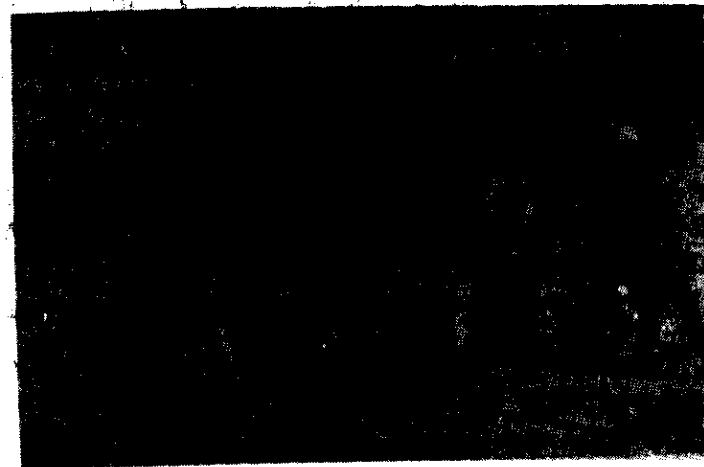
በገዳ ዘመንና ሥርዓት የጌዴኦ ሕብረተሰብ የኢኮኖሚው ዋና መሠረት እርሻ ነው ። ለእርሻና ለእንሰሳት እርባታ የጌዴኦ መሬት የሕብረተሰቡ

የጋራ ይዞታና ሀብት ነው ። ለእርሻ የደረሰ የጌዴኦ ተወላጅ ሁሉ መሬቱን እርሶ ይጠቀምበታል ። ከእርሻ ምርት ዋናዎቹ እንሰትና ቡና ናቸው ። የእንሰሳት እርባታ ሥራ ግን አነስተኛ ነው ። በጥንቱ የጌዴኦ ሕብረተሰብ ሴቶች በምርት ተግባር ከወንዶች ጋር ተሰልፈው ይሠራሉ ።

በጥንታዊ ጌዴኦ ከሕዝባዊው የገዳ ሥርዓት ሌላ በመደብ ሥርዓትና ሥልጣን የተመሠረተ የመንግሥት ሥርዓትና ሥልጣን የለም ። በገዳ ሥርዓት መሠረት በየሰባት ዓመት በፈረቃ የአስተዳደር ሥልጣንና ሃላፊነት የሚይዙ የጌዴኦ ሉባዎች ለሕብረተሰቡ የመተዳደሪያ ሕግና ሥርዓት ያወጣሉ ።

አንድ የጌዴኦ ማህበረሰብ አባል በሌላው ላይ የወንጀል ተግባር እንዳይፈጸምበት የሉባዎች ደንብና መመሪያ ይከለክላል ። በሕብረተሰቡ ዘንድ አንድ ጥፋተኛ ሰው ቢገኝ በሉባዎች ደንብና መመሪያ መሠረት በሀይቻ ችሎት ተከሶ ጥፋተኛው በደሉ በማስረጃ ከተረጋገጠ በኋላ በጉረቤቶቹ ፊት እንደ ጥፋቱ መጠን ይቀጣል ።

የጌዴኦ ዳኝነትና ቅጣት ሕዝባዊ ነው ። በጥፋተኛው ላይ በሀይቻው ችሎት የተወሰነውን የፍርድ ውሳኔ አስፈጻሚዎች የራባ ባለሥልጣናት ናቸው ። የውሳኔው አፈጻጸም የጌዴኦ የበላይ ሥልጣን አክል በሆነው ሶንጉ ዘንድ መታወቅ አለበት ። ጥፋተኛው ነፍስ ገድሎ እንደሆነና የገደለውም አውቆ ከሆነ በሶንጉው የመጨረሻ ውሳኔ በሕዝቡ የሕብረት ዱላ ተደብድቦ ይሞታል ። ሰውን ሳያውቅ የገደለ ሰው ግን በጉብረት ብቻ ይቀጣል ።

24. የዝሆን ጥርስ ምርትና ገዳ በ1910ዎቹ በአዲስ አበባ ኪላ ምንጭ፣ D. Donham and W. James, Ethiopia (1986).

24. የዘሆን ጥርስ ምርትና ንግድ በ1910ዎቹ በአዲስ አበባ ከላ
 ምንጭ፡ D. Donham and W. James, Ethiopia (1986).

የኢትዮጵያ ማዕከላዊው የገባር ሥርዓት ከዚህ በላይ የተገለጸውን የጌዴኦ ጥንታዊ የገዳ ሥርዓትና ሕግ አፈረሰ ። በዚህ ረገድ በ1880-1884 ታላቁ ረሀብና ችጋር ዘመን አጼ ምኒልክ ሰባት ልዩ ልዩ ዘመቻዎችን በጉሥ ተክለ ሃይማኖት ፤ በደጃዝማች በሻህ አቦይ ፤ በደጃዝማች ወልደ ጊዮርጊስ አቦይ ፤ በደጃዝማች ተሰማ ናደው ፤ በራስ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ ፤ በደጃዝማች አስፋው ዳርጌ ፤ በራስ መኮንን ወልደሚካኤል ፤ በደጃዝማች ሉልሰገድ አጥናፍ ሰገድ ፤ በራስ መንገሻ አቲከም መሪነትና አዝማችነት በተከታታይ ወደ ከፋ ጀንጆሮ ኩሎ ኮንታ ኢሉባቦር ባሌ አጋ ዴን ሲዳሞና ወላይታ ለቋሚ ሰፈራ እንዳዘመቱ ይታወሳል ።³

ከተጠቀሱት የምኒልክ ከፍተኛ የጦር አበጋዞች ደጃዝማች አስፋው ዳርጌና ደጃዝማች ሉልሰገድ አጥናፍ ሰገድ በ1882-1887 በዛሬው ሲዳሞ የጀምጀም የሲዳሞ የጌዴኦና የቡርጂ አጉራባች አገሮችን በጦርነት አሸንፈው በገባር ሥርዓት ለዘለቄታ ያዙ ።

የጌዴኦ ሕዝብ በጠመንጃ ታጥቆ ከመጣው ጦር ጋር በግምባር ተዋግቶ ከተሸነፈ በኋላ ሁኔታው በማህበረሰቡ ሶንጉ ተገመገመ ። በመጨረሻ በሶንጉው የበላይ ውሳኔ መሠረት በሉባ ሹንዶ ካሮ የተመራ ስምንት የጌዴኦ የሕዝብ ተወካዮች በአባልነት የሚገኙበት አንድ የሰላም ቡድን በሲዳሞ አጉራባች አገር ሺሻ በተባለው ሥፍራ ለሠፈረው ደጃዝማች ሉልሰገድ በሥነ ሥርዓት ገበረ ።⁴ ደጃዝማች ሉልሰገድም ከጌዴኦ የሕዝብ ተወካዮች ሉባ ሹንዶ ካሮን የጌዴኦ አዲስ ባላባት (1883-1902) አድርጎ ሾመው ። የተቀሩ የጌዴኦ የሕዝብ ተወካዮች ደግሞ በሉባ ባላባት ሹንዶ ካሮ በታች የጌዴኦ ቆሮ ሹሞች ተባለው ተሰየሙ ።⁵

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ወቅትና ሁኔታ የጌዴኦ ሕዝብ ከአጉራባች የጀምጀም የሲዳሞና የቡርጂ አገሮች ጋር ለደጃዝማች አስፋው ዳርጌና ለደጃዝማች ሉልሰገድ አጥናፍ ሰገድ በሥነ ሥርዓት ከገበረ በኋላ በጌዴኦ አገር የገባር ስልተ ምርትና ሥርዓት ከ1890 እስከ 1920 ድረስ በ30 ዓመታት ውስጥ በደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ በከፍተኛ ደረጃ ተመሠረተ።⁶

በሲዳሞ ክፍለ ሀገር የደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ሕይወት ፖሊሲና ሥራ በዘመኑ በመላው ደቡብ ኢትዮጵያ የገባር ሥርዓትና ተግባር ሞዴል ነው ።⁷ በመሆኑም በዚህ ጽሑፍ ከዚህ በታች የቀረበው በጌዴኦ የደጃዝማች ፖሊሲና ተግባር ጥናት እስከ 1928 ድረስ በመላው ደቡብ ኢትዮጵያ የገባር ሥርዓት የኖሙና ጥናት ነው ።

የኢትዮጵያ ታሪክ አንድ መሠረታዊ ባሕርይ ኩሻዊ ሴማዊ ናይሎቲካዊና አሞአዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማህበረሰቦች የፍለላ እንቅስቃሴና ሊንጉዊስቲካዊ መወራረስ ነው ። በዚህ ረገድ በሥፍራውም በተግባሩም በብሔራዊ ውጤቱም ከኢትዮጵያ ታላላቅ ሕዝባዊ የእንቅስቃሴ ዘመናት ተግባራትና ታሪክ በማናቸውም መመዘኛ ታላቁ ባለፈው ምዕተ ዓመት በመጨረሻ ሠላሳ ዓመታት ውስጥ በምኒልክ መሪነት ከሰሜን ወደ ደቡብ የተካሄደው ሕዝባዊና መንግሥታዊ የሰፈራ እንቅስቃሴ ነው ።

የዚህ ልዩና ታላቅ ያገር አንድነትና ግምባታ ዘመን መሠረታዊው ኃይልና አንቀሳቃሽ ሞተር ደግሞ የአምራቹ ገባርና የሰፋሪ ወታደር ሥርዓታዊ መስተጋብር ነው ። ይሁን እንጂ በሌላ በኩል እስከ ዛሬ ድረስ የተጠቀሰው የደቡብና የሰሜን ኢትዮጵያውያን የመስተጋብር ሂደትና ውጤት በኢትዮጵያ ሕብረተሰብ መንግሥትና ምሁራን ዘንድ ገና ተገቢውን ብሔራዊ ግምትና ግንዛቤ አላገኘም ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ ከ1870 እስከ 1900 ድረስ በምኒልክ ያገር ግምባታ ፖሊሲና ፕሮግራም መሠረት በሰሜን ከተለያዩ አካባቢዎች በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች ብዙ ሰዎች በደቡብ በልዩ ልዩ አካባቢዎች በብዛት በሰፈሩበት ዘመን የሰፋሪዎችን የመነሻ ምንጭ ሆነ ጠቅላላ ብዛት በሚመለከት እስከ ዛሬ ድረስ የሚያስረዳ መረጃ ይሁን ጥናት የለም ።

በ1930ዎቹ ኢጣሊያኖች ባካሄዱት የሕዝብ ቆጠራ ግምት በደቡብ ኢትዮጵያ የሰፋሪዎች ጠቅላላ ብዛት ከሰድስት መቶ ሺህ እስከ ስምንት መቶ ሺህ የሚገመት ነበር ።⁸ በሲዳሞ ክፍለ ሀገር በጌዴኦ አውጭ ብቻ ደግሞ ከሦስት እስከ አራት ሺህ የሚቆጠር ሰፋሪ ሕዝብ ነበር ።⁹

ነገር ግን በቅርቡ በሲዳሞ በአንድ ምሁር ለፕሌቶዲ ዲግሪ የተካሄደው አንድ ከፍተኛ ጥናት በተጠቀሰው ዘመን በደቡብ ኢትዮጵያ የሰፈሩ ሰዎችን የመነሻ ምንጭና ብዛት በሚመለከት አንድ በጣም ጠቃሚ የሆነ የኖሙና ግምት አስገኝቷል ።

በዚህ ረገድ በሲዳሞ በደጃዝማች ባልቻ የአስተዳደር ዘመን (1890-1920) የባሩድ ቤትና የቤት አሽከር ተብለው የሚታወቁ ሁለት ዓይነት የመንግሥትና የአገረገዥው (የሻለቃው) ወታደሮች ነበሩ ። በሲዳሞ የተጠቀሱ የመንግሥትና የሻለቃው ወታደሮችንና ሲቪል ሰፋሪዎችን የመነሻ ምንጭና ብዛት በሚመለከት የተካሄደው ጥናት ውጤት ከዚህ የሚከተለው ነው ።

የሲያም ሰፋሪዎች የመንግሥት ምንጭና ብዛት ከመቶ

የሰፋሪው መንገድ	የሰፋሪ ወታደሮች ብዛት ከመቶ		የሲያም ሰፋሪዎች ብዛት ከመቶ
	የባሩድቤት-የመንግሥት ወታደር	የቤት አሸከር-የሻለቃው ወታደር	
ጃፕ	67.5	62.0	69.0
ወሎ	14.0	9.0	5.0
ጉጃም	11.5	9.0	12.5
ቤንግላሎ-ጉንደር	3.5	7.0	2.0
ትግራይ	-	5.0	4.0
ሲያም	-	4.0	-
ሌላ	3.5	4.0	7.5
ጽድቅ	100	100	100

ግንባታ፡ C. W. McClellan, "Darasa, 1895-1935" (1978).

በሲያም የሸዋ ተወላጅ ሰፋሪ ሲባል ለመንግሥት ለመርሐቤቱ ለቡልጋ ለሚጫ ለሁለቱ ለሰላሌ ለአገምጃ ለማረቁ . . . ወዘተ ተወላጆች ማለትም ለሸዋ አማራ እርሞ ጉራጌና ሀዲያ ሰፋሪዎች የወል በያሚ እንደሆነ ከተጠቀሰው ጥናት ታውቋል ።¹⁰

በሲያም የገባር ሥርዓት መሥራች ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ በ1870 አካባቢ በወጣትነታቸው ዘመን ከትውልድ አገራቸው አገምጃ በራስ ጉብና ዳጪው ጦር በምርኮ ወደ ሸዋ የተወሰዱ የጉራጌ ተወላጅ ናቸው ።¹¹ ከዚህም የተነሳ በሲያም ከደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ የቤት አሸከሮችና ተከታይ ሰፋሪዎች ብዙዎቹ ከአገምጃ ጉራጌ የደጃዝማች ዘመዶች ናቸው ።¹²

በደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ ሲጻጻፉ የአገምጃ ጉራጌ ሰፋሪዎች ብዛት ምን ያህል እንደነበር በቁጥር ለይቶ ለማወቅ የሚያስችለን መረጃ አልተገኘም ። ነገር ግን ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ በግልፅ እንደሚታየው፤ በደጃዝማች ዘመን ከሲያም ጠቅላላ ሰፋሪዎች በአማካይ 66 በመቶ ከሸዋ የአማራ የእርሞ የጉራጌና ሀዲያ ተወላጆች ናቸው ። የሰፋሪውን የመንገድ አገር በሚመለከት በሲያም ሰፋሪ ስምሪት ከሸዋ ቀጥሎ በሁለተኛው በሶስተኛውና ባራተኛው ደረጃ የሚጠቀሱት በቅደም ተከተል ወሎ፤ ጉጃምና ጉንደር ናቸው ። የትግራይና የሲያም ተወላጆች የሰፈራ ተሳትፎ ግን በጣም አነስተኛ እንደሆነ ከሠንጠረዥ መረጃ ግልጽ ነው ።

በሲያም ሕዝብ ዘንድ በአጠቃላይ በጌዴኦ ሰዎች ዘንድ በተለይ፤ በክፍለ ሀገሩ የደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ ረጅም የአስተዳደር ዘመንና ሥራ የሚታወቀው በደጃዝማች የመሬት ይዞታና የቡና ንግድ ፖሊሲ ነው ። በዚህ ረገድ በተለይ ከ1909 እስከ 1920 ድረስ ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ በጋሻ ቀላድ እያደረጉ ብዙ የሲያም መሬት በሥጦታና ሽያጭ

መልክ ለብዙ ወታደርና ሲቪል ሰፋሪዎች እንደ ሰጡና ለውጭ ምንዛሪ የቡና ምርትና ንግድ ለማስፋፋት ብርቱ ተግባራዊ ጥረት እንደ አደረጉ ታውቋል ።¹³

በዚህ ረገድ በዘመነ ባልቻ በሲያም ቀላማ አካባቢዎች የአንድ ጋሻ የቡና መሬት ዋጋ ከሦስት እስከ አራት የማሪቲሬዛ ብር፤ የአንድ በቁሎ ዋጋ ሀያ ጋሻ መሬት እንደነበር፤ እንዲሁም የደጃዝማች የአገምጃ ዘመዶች ከዲላ ከተማ በስተምዕራብ አንድ ሺህ ጋሻ መሬት በ320 የማሪቲሬዛ ብር እንደጓዙ ታውቋል ።¹⁴

የጌዴኦ የመሬት ጥያቄ

1882-1952

በ1882-1887 የጌዴኦ ሕዝብ በጦርነት ከተሸነፈ በኋላ በማህበረሰቡ የበላይ ሶንጉ ውሳኔ በሉባ ሹንዶ ካሮ በተመራ የተወካዮች ቡድን አማካይነት ለኢትዮጵያ መንግሥት እንደራሴ ለደጃዝማች ሉልሰንድ አጥናፍ ሰገድ በሥነ ሥርዓት እንደ ገበረ ይታወሳል ። ከዚያ በኋላ በ1890ዎቹ አዲሱ የሲያም ገዥ ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ “የቤት አሸከር” የተባለ የግል ጦራቸውን ይዘው በተከታታይ በቡሌና በአበራ ከተሞች የክፍለ ሀገሩን የአስተዳደር መዋቅርና ሥራ ዘረጉ ።

እንዲሁም በጉንግ በጋርቢች በአለታ በአርቤጉና በውጅግራ በሉክ በአቦላ በእላልታና በዢሻ የጦር ሠፈሮች የመንግሥትን “የባሩድ ቤት” ጦር አሰፈሩ ። በተጨማሪም በአግሮ በአገረማርያም በኢራጋ በሀርረሳ በሻባዲና በቀቤና በወናጉ በዋታደራ በደጌ ሠፈሮች ሲቪል ሰፋሪዎችን አሰፈሩ ። ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ በመጨረሻም በ1909 ከሰገሌ ጦርነት በኋላ አገረሰላምን የሲያም አዲስ የአስተዳደር ማዕከል አድርገው መሠረቱ ።¹⁵

ደጃዝማች ባልቻ ለእነዚህ የጦርና የሲቪል ሰፋሪዎች መተዳደሪያ በጋሻ ቀላድ የሲያምን መሬት እያሰለኩ ከነፃ የገባር ጉልበት ጋር ማደል ጀመሩ ።

ነገር ግን ከዚህ ከደጃዝማች ባልቻ የመሬት ፖሊሲ ጋር የጌዴኦ ሕዝብ መሪዎችና ተወካዮች ሳይሰሙ ቀሩ ። በመሆኑም በአቶ ዶሪ መሪነት አንድ የመልእክተኞች ቡድን በአዲስ አበባ ወደ አጼ ምኒልክ ተልኮ በአገራችን የውጭ ሰፋሪ ሳይገባና በመሬታችንም የጋሻ ቀላድ ሳይጣል የሚፈለግብንን ግብርና አገልግሎት ለማዕከላዊው መንግሥት እኛ ራሳችን በቀጥታ እየሰጠን እንድንኖር ይፈቀድልን በማለት በአገሩ ስም ለንጉሡ አቤቱታ አቀረበ። በአቤቱታውም መሠረት በንጉሡ እንደ ተፈቀደላቸው ከዚህ በላይ በተጠቀሰው በማህበረሰቡ ሰነድ ተገልጿል ።¹⁶ ይሁን እንጂ ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ በምኒልክ ትእዛዝ መሠረት ለጌዴኦ ሕዝብ መሬታቸውን ሳይመልሱ በሚያዝያ 1900 ወደ ሐረርጌ በሹመት ተዛወሩ ።

በግንባታ 1900 አጼ ምኒልክ ደጃዝማች ተፈሪ መኮንን ወደ ሲዳሞ ሾሙ ። በመጋቢት 1902 በራስ ቤትወደድ ተሰማ ያደው ደጃዝማች ተፈሪ መኮንን ወደ ሐረርጌ ፤ ደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ደግሞ ለሁለተኛ ጊዜ ወደ ሲዳሞ ተሾሙ ። በ1907 አካባቢ በልጅ ኢያሱ ሚካኤል ቤትወደድ ኃይለ ጊዮርጊስ ወደ ሲዳሞ ሲሾሙ ደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ከሥልጣን ወርደው እስከ 1909 መባቻ ድረስ በትውልድ አገራቸው አገምጃ በገዝት መልክ ተቀመጡ ¹⁷ ።

በ1909 ልጅ ኢያሱ ሚካኤልና ተከታዮቻቸው በጥቅምት ኩዴታ ከሥልጣን ከተባረሩ በኋላ ደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ለሦስተኛ ጊዜ ወደ ሲዳሞ ተሾመው በ1920 በአልጋ ወራሽ ራስ ተፈሪ መኮንን ትእዛዝ ለዘለቄታ እስከ ታሠሩ ድረስ ከፍለ ሀገሩን ገዙ ።

በ1909 በልጅ ኢያሱ ሚካኤል ውድቀት ንግሥት ዘውዲቱ ምኒልክ ርዕሰ ብሔር (1909-1923) አልጋ ወራሽ ራስ ተፈሪ መኮንን ደግሞ ርዕሰ መስተዳድር (1909-1923) ተብለው በጥምር የመንግሥት ሥልጣን እንደያዙ ይታወሳል ።

ከዚህ በላይ ባጭሩ በተገለጸው የሥልጣን ሽብርና የእርስ በርስ ጦርነት ዘመን ሁሉ የጌዴኦ የሕዝብ መሪዎችና ተወካዮች በባላባት ጭንቡር ሹንዶ (1902-1929) መሪነት መሪታችን በአጼ ምኒልክ ውሳኔ መሠረት ይመለስልን ሰፋሪው ከመሪታችን ይነሳልን በማለት በፈረቃ በተነሱና በወደቁ የአገር መሪዎች ልጅ ኢያሱ ራስ ቤትወደድ ተሰማ ናደው ፤ ንግሥት ዘውዲቱ ፤ አልጋ ወራሽ ራስ ተፈሪ መኮንን ፤ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ደጋግመው አቤቱታ በያቀርቡም እንኳ በሲዳሞ ሰፋሪ ጉልተኞችና ባለሥልጣናት ብርቱ ተቃውሞ ምክንያት ለጥያቄአቸው መፍትሔ ሳይገኝ ቀረ ።

በ1920 በደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ምትክ ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል (1920-1930) ተሾሙ ። በራስ ብሩ ወልደ ገብርኤልም ዘመን የጌዴኦ ሕዝብ በባላባት ጭንቡር ሹንዶ መሪነት በምኒልክ ውሳኔ መሠረት መሪታችን ይመለስልን ሰፋሪ የውጭ ሰዎች ከመሪታችን ይነሱልን በመሪታችን ላይ የጋሻ ቀላድ አይጣልብንም በመሪት ግብር ደረሰኝ ላይ የሰፋሪ ጉልተኛው ስም ሳይሆን የጌዴኦ ባለመሪቱ ስም እንዲጻፍልን በማለት በክፍለ ሀገሩና በአዲስ አበባ አጠናክረው ቀጠሉ ። ¹⁸

ከዚህም የተነሳ በ1921 የጌዴኦ ተሟጋቾች ባላባት ጭንቡር ሹንዶ በራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል ውሳኔ በአገረ ሰላም ከተማ በአደባባይ የአርባ ጅራፍ ቅጣት ተቀጥቶ ከአዲስ አበባ በመጣ ትእዛዝ እስኪፈታ ድረስ በወህኒ ቤት ታሠረ ። ¹⁹ ይህ የጌዴኦ ባላባት ጭንቡር ሹንዶ በራሱ ጦርና ስንቅ በ1909 በሰገሌ ጦርነት በኋላም በ1928 ከፋሽስቶች ጋር በዶሎ

ሲዳሞ ጦርነት ለኢትዮጵያ ብሔራዊ አንድነትና ነፃነት በግምባር ተስልፎ መዋጋቱ ታውቋል ። ²⁰

በጥር 1923 ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል የጦር ሚኒስትር ፤ የአጼ ኃይለ ሥላሴ እማች ራስ ደስታ ዳምጠው ደግሞ የሲዳሞ ገዥ (1923-1928) ተብለው ተሾሙ ። በባላባት ጭንቡር ሹንዶ መሪነት የጌዴኦ ሕዝብ በራስ ደስታ ዳምጠው ዘመንም ታሪካዊ የመሬት ሙጉቱን እስከ 1928 ቀጠለ ። ²¹

ይህ ሁሉ ሲሆንና ሲባል ከ1890 እስከ 1928 ከዚያም በኋላ ከ1933 እስከ 1966 በሲዳሞና በቦረና የተሾሙ የኢትዮጵያ ከፍተኛ የጦር አበጋ ዞኖች አገረ ገዥዎች ደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ፤ ደጃዝማች ተፈሪ መኮንን ፤ ቤትወደድ ኃይለ ጊዮርጊስ ፤ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲንግዴ ፤ ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል ፤ ራስ ደስታ ዳምጠው ፤ ራስ አበበ አረጋይ ፤ ራስ አደፍርሰው ናደው . . . ከነተከታዮቻቸው በልዩ ልዩ ደረጃና መንገድ በክፍለ ሀገሩ የዝሆን ጥርስና ቡና ንግድ ብሎም በመሬት ይዞታ ጉዳይ ተሳታፊዎች ስለ ነበሩ ይህንኑ በመቃወም የተነሳውን የጌዴኦ የመሬት አቤቱታና ክርክር ስምተው በራሳቸው ላይ ለመፍረድ በፍጹም ሳይችሉ ቀሩ ። ²²

በ1928-1933 የፋሽስቶች ጦርነት ዘመን እንደ ሌላውም የደቡብ ኢትዮጵያ ሕዝብ በገባር ሥርዓት ውድቀት የጌዴኦ ሕዝብ የራሱን መሬት ጭልሶ ወሰደው ። ²³ ነገር ግን በድሀረ ጦርነት መጀመሪያ በተከታታይ በሲዳሞ ከተሾሙ ራስ አበበ አረጋይና ራስ አደፍርሰው ናደው ጋር አብረው በመመለስ የቀድሞ ሰፋሪዎችና ጉልተኞች በደቡብ በሌላም አካባቢ ሁሉ እንደ አደረጉ የራሳችን ነበር በማለት የጌዴኦን መሬት አሁንም በኃይል ያዙ ። ²⁴

በመሆኑም የጌዴኦ ሕዝብ በጭንቡር ሹንዶ ልጅና ወራሽ ባላባት ባላፃ ባራስ አሰፋ ጭንቡር መሪነት መሪታችን በምኒልክ ውሳኔ መሠረት ይመለስልን በማለት በይርጋ ዓለም በተከታታይ በራስ አበበ አረጋይ (1933-1934) እና በራስ አደፍርሰው ናደው (1934-1946) ችሎት ክርክር ቀጠሉ ። ²⁵ ክርክሩን ማለትም የመሬት ጥያቄ በመንግሥት ሰፋሪና ባለሥልጣን ላይ ለምን እነሳህ በሚል ቁጣ ራስ አደፍርሰው ናደው በጌዴኦ ባላባት አሰፋ ጭንቡር ላይ የእስራት እርምጃ ወሰዱበት ። ²⁶ ከጌዴኦ ታዋቂ የአፈ ታሪክ ባለሙያዎችና ያገር ሽማግሌች በተገኘው መረጃ መሠረት ፤

“ በዚህ ደረጃ የጌዴኦ ሕዝብና ባላባቶቻቸው በየጊዜው የሚሾሙ ገዥዎች ከጉልተኞች ጋር በመተባበራቸው መሪታቸው ተነጥቆ መቅረቱንና ለወደፊትም አቤቱታቸው የማይፈጸም መሆኑን በልምድ በማወቃ

ቸው ባላባትነቱን ለመንግሥት ቢያስረክቡ መንግሥት ወዲያው መሬታቸውን የሚያስመልስላቸው መሰላቸው ። ስለዚህ በሕዝብ ስብሰባ ተነጋግረው በት ባላባትነቱን ለቤተ መንግሥት ለማውረስ ወሰኑ ። ውሳኔውንም በጊዜው የነበረው ባላባት ባላምባራስ አሰፋ ጭምቡር እንዲያስፈጽም ተደረገ ።

“ በዚህ የሕዝብ ውሳኔ መሠረት የጌዴአ ባላባትነት ለልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ በአደራ ተሰጠ ። ልዕልቱም በደስታ ተቀበሉት ። ነገር ግን ልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴን ከሌላ የሲዳሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት ለይቶ ማየት የሕዝቡ የዋህነት ብቻ ነበር ። ነገሩ ከድጡ ወደ ማጡ መሆኑ ውሉ ሲያድር ወዲያው በግልጽ ታወቀ።”²⁷

በዚህ ረገድ የጌዴአ ባላባት ልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ በባላባትነታቸው መብትና ሥልጣን በምቸሌ በዳማ በቱንጥቻ (1 ሰከንባ 1 በቡሳ 1 በዎችማ 1 በአኮሽ 1 በዎትቆና በሆሮ ለም ቀበሌዎች 500 ኃሻ ምርጥ የቡና መሬት በስማቸው ያዙ ።²⁸ የቀድሞው የጌዴአ ባላባት ባላምባራስ አሰፋ ጭምቡር አሁን በጌዴአ የልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ የግል ወኪልና የአጥቢያ ዳኛ እንዲሆን ተደረገ።²⁹ ።

“ የጌዴአ ባላባት ” ልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ በጌዴአ መሬትና ቡና ጉዳይ ከጉልተኞችና ከመንግሥት ባለሥልጣናት ጋር በማበራቸው የጌዴአ ሕዝብ ኑሮ በእጥፍ እየከፋ ሄደ ። ሕዝቡ በእጥፍ ድርብ ተበዘበዘ ። ልዕልቲቱ ቀደም ሲል በባላባት አሰፋ ጭምቡር ክልል ውስጥ ከነበረው መሬት እየሸነሸኑ ለአዲስ ወኪል ጉልተኞችና ቆሮዎች ሰጡ።³⁰

በመሬትና በቡና ጉዳይ “ የጌዴአ ባላባት ” ልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ እንደዚህ ከሲዳሞ ታላላቅ ጉልተኞች ነጋዴዎችና የመንግሥት ባለሥልጣናት ጋር የጥቅም ግምባር ስለ ፈጠሩ አሁን የጌዴአ የሕዝብ ተወካዮች በአጼ ምኒልክ ውሳኔ መሠረት መሬታችን ይመለስልን ሰፋሪ ጉልተኞች በአገራችን ባርስት ሞዴል ላይ ስማቸውን እንዲያዛውሩ ይደረግልን በማለት በመጨረሻ አቤቱታቸውን በቀጥታ በአጼ ኃይለ ሥላሴ የዘፋኑ ችሎት አቀረቡ።³¹

ነገር ግን የጌዴአ የመሬት ጉዳይ ወደ ንጉሡ ዘንድ መድረሱን እንደሰሙ በ1950ዎቹ መጀመሪያ የሲዳሞ ኃይለኛ ጉልተኞችና ነጋዴዎች ከመንግሥት ባለሥልጣናት ጋር መደባዊ የጥቅም ሕብረት ፈጥረው ፤

“ ለክርክር የሚመላለሱ የሕዝብ ወኪሎችን ለወኪሎችም ስንትና ገንዘብ የሚሰጡ የጌዴአ ማህበረሰብ አባሎችን በየመንገዱ እያስጠበቁ ከመኪና እያስወረዱ መደብደብና ማሠር ጀመሩ ። የጌዴአ ሰው የጦር መሣሪያ በቤቱ ውስጥ እንዳያስቀምጥና ይዞም እንዳይገኝ መንግሥታዊ

ትእዛዝ ተላለፈ ። ጩቤ ታጥቆ የተገኘ የጌዴአ ሰው ሁሉ ይታሠር ይደበደብ በገንዘብ ይቀጣ ጀመር ።

“ ልዩ ልዩ ምክንያቶች እየፈጠሩ ጉልተኞች ጢሰኞቻቸውን በጥይት መግደል ቤተኞቻቸውንም ማቃጠልን ብረታቸውንም መዝረፍ ጀመሩ። በአንጻሩ ደግሞ የመንግሥት ባለሥልጣናት ለጢሰኞቹ የመንግሥትን ግብርና የባለ መሬቱን እርቦ እየከፈላቸው ተከራከሩ እያሉ በጢሰኞቹ ላይ ወሰኑ ።

“ ጢሰኞቹ መሬታቸውን መነጠቅ ብቻ ሳይሆን ከመሬታቸው ላይ የሚፈነቀሉበትና በጉልተኞች እጅ እልቂት የሚደርስባቸው ወቅት እንደደረሰ ተገነዘቡ ። ስለዚህም እየተደራጁ በትጥቅ ለመከላከል ቆርጠው ተነሱ ። በጉልተኞች የተወሰደባቸውን መሬት ለመመለስ በገዛ መሬታቸው ላይ ለጉልተኞች እርቦና ግብር ላለመክፈል የትጥቅ ትግል ማስፈለጉን በልምድ አወቁ ። ”³²

በመጨረሻ ይህ የተቀነባበረ የገዢው መደብ ጭቆናና መከራ የጌዴአ የ1952 የምቸሌ ጦርነት አስነሳ ።

የጌዴአ የምቸሌ ጦርነት

ከ1890ዎቹ መጀመሪያ እስከ 1950ዎቹ መጀመሪያ የጌዴአ ሕዝብና የሀገር መሪዎች በመሬትና በውስጥ አስተዳደር ጥያቄ በአጼ ምኒልክ፣ በልጅ ኢያሱ ፤ በንግሥት ዘውዲቱና በአጼ ኃይለ ሥላሴ አደባባዮች በተከታታይ ያቀረቡት ሕጋዊ የዜጎች አቤቱታ ምንም ውጤት ሳያስገኝላቸው ስለቀረ በ1952 መብታቸውን በኃይለኛ ጉልተኞች ላይ በትጥቅ ለማስከበር የትግል ታክቲክ ለወጡ ።

በዚህ ረገድ በዘመኑ በሌላ የምሥራቅ ደጋው ኩሻዊ ማህበረሰቦች ዘንድ እንደአደረገው ሁሉ የወንጌል ትምህርት ከቡና ንግድ ጋር በጌዴአ ሕዝብ ዘንድ ታላቅ የአመለካከትና የግንዛቤ ዕድገት እንደ አስከተለ ታውቋል ።

በዚህ ነገር በ1940 አካባቢ የሱዳን ኢንትርዮርና የኖርዊጂያውያን ሚሲዮኖች በየቡኩላቸው የወንጌል ትምህርት ይዘው ወደ ጌዴአ አገር ገቡ።³³ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው የማህበረሰቦቹ ቋንቋና ባህል ተዛማጅ በመሆኑ ከሱዳን ኢንትርዮርና ከኖርዊጂያውያን የሚሲዮን ማህበራት ጋር አብረው ወንጌልና ትምህርት የሚያስተምሩ ብዙ የሀዲያና የከምባታ የወንጌል መልእክተኞች ወደ ጌዴአ ተላኩ።³⁴ በዚህ ሁኔታና አሠራር በጌዴአ የሱዳን ኢንትርዮር ሚሲዮኖች ትምህርት የሚከተሉ ወንጌላዊ አብያተ ክርስቲያናት ብዛት በ1943 አንድ በ1948 አሥራ ስምንት

በ1952 ደግሞ ሠላሳ ስድስት ሆነ ።³⁵ በጊዴአ የኖርዊጂያውያን ሚሲዮኖችን ትምህርት የሚከተሉ ምዕመናንና አብያተ ክርስቲያናት ቁጥርም በዘመኑ በተመሳሳይ መንገድ እያደገና እየተስፋፋ እንደሄደ ታውቋል ።³⁶

ባገራችን ባለፈው የጭቆና ዘመንና ሥርዓት በደቡብ ገባሮችና ጢሰኞች ዘንድ ከወንጌልና ከጤና አገልግሎት ጋር የሚሲዮናውያኑ ትምህርት ያስከተለው አንድ ማህበራዊ የዕድገት ሁኔታና ሂደት በሰዎች መካከል በተግባር በአመለካከትና በግንዛቤ የፈጠረው ድርጅታዊ ግንኙነትና አንድነት ነው ።

በዚህ ረገድ በሚሲዮናውያን ትምህርት መሠረት በአንድ በተወሰነ ሥፍራ የሚገኙ የወንጌል ምዕመናን በቤተ ክርስቲያንና በትምህርት ቤት በተወሰነ ጊዜ በአንድነት እየተሰባሰቡ እርስ በርሳቸው በጋራ ይወያያሉ ይማራሉ ይሠራሉ ይረዳሉ ። ይህ አዲስ ወንጌላዊና ማህበራዊ አንድነትና ትምህርት በምዕመናን ዘንድ የተጀመረው በፋሽስቶች ወረራ ዘመን በወላይታ በሀዲያና በከምባታ ነበር ።

ይህ አዲስ የትምህርት የሥራና ማህበራዊ ልምድ ከሚሲዮናውያኑ ትምህርት ጋር ከወላይታ ከሀዲያና ከከምባታ በ1940ዎቹ በሲዳሞ ክፍለ ሀገር በጊዴአና በሲዳሞ ወንጌላዊ ምዕመናንና አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ እንደተስፋፋ ታውቋል ። የጊዴአ ጢሰኞች በመሬት ጥያቄ ከቀድሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት ጋር ባካሄዱት ትግል አዲስ የቤተ ክርስቲያንና የትምህርት ድርጅቶችን የትግል መሣሪያዎች አድርገው እንደተጠቀሙ ታውቋል ። ለምሳሌ በጥር 1952 በምችሌ ጦርነት ዋዜማና ሂደት የጊዴአ ጢሰኞች የቤተ ክርስቲያንን ደወል የውጊያ ጥሪ ምልክት አድርገው እንደተጠቀሙ ተረጋግጧል ።

የጊዴአ ጢሰኞችን በ1952 ለምችሌው ጦርነት ካበቁት ፊት ሲገባ ሁኔታዎች አንዱና ዋናው የጊዴአ የቡና ምርትና ንግድ ዕድገት ነው ። በዚህ ነገር ከ1890 ጀምሮ በሲዳሞ የተሾሙ ታላላቅ የጦር አበጋዞችና ጠቅላይ ገዥዎች ደጃዝማች ባልቻ አባ ነፍሶ ፣ ደጃዝማች ተፈሪ መኮንን ፣ ቢትወደድ ኃይለ ጊዮርጊስ ፣ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ፣ ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል ፣ ራስ ደስታ ዳምጠው ፣ ራስ አበበ አረጋይ ፣ ራስ አደፍርሰው ናደው . . . በልዩ ልዩ ጊዜያትና መንገዶች ለሲዳሞ የቡና ምርትና ንግድ ልማት በአጠቃላይ ለጊዴአ አውራጃ የቡና ምርትና ንግድ ዕድገት በተለይ ያደረጉት ከፍተኛ ብሔራዊ አስተዋጽኦ ከዚህ በላይ በጥቅሉ ተገልጿል ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ በ1961 ለኢትዮጵያ ብሔራዊ የቡና ገቢ የጊዴአ አውራጃ አስተዋጽኦ በአዲስ በአበባ የቡና ገበያ ዋጋ ሠላሳ ለምስት ሚሊዮን ብር እንደነበር በአንድ ጥናት ታውቋል ።³⁷ በተጠቀሰው ጥናት እንደተገመተው ፣ በአንድ ጥሩ የምርት ዓመት ፣ የጊዴአ አውራጃ የቡና

ምርት ከጠቅላላ የሲዳሞ የቡና ምርት 50 በመቶ ከጠቅላላ የኢትዮጵያ ብሔራዊ የቡና ምርት ደግሞ 18 በመቶ ይሆናል ።³⁸ ይህንን የጊዴአ ቡና ለአገርና ለዓለም አቀፍ ገበያ በተያዘበት መሬቱ ላይ በጉልበቱና በጊዜው የሚያመርተው የጊዴአ ጢሰኛ ነው ።

በዚህ ነገር የጊዴአ የመጨረሻ ባላባት ባላምባራስ አሰፋ ጭምቡር የልዕልት ተናኘ ወርቅ ኃይለ ሥላሴ የግል ወኪልና የአንድ አጥቢያ ዳኛ በመሆን ከማህበረሰቡ የመሬት ትግል ወደ ኋላ ከቀረ በኋላ የጊዴአ ጢሰኛው ሕዝብ ትግሉን ወደፊት በመቀጠል አቤቱታውን በቀጥታ በንጉሡ ዙፋን ችሎት በማቅረቡ ከሲዳሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት የደረሰበትን ከባድ የጭቆና ቅጣት ከዚህ ላይ አይተናል ።

በዚህ አኳያ በ1950ዎቹ መባቻ የጊዴአ ጢሰኞች ከመሀል አገር በሚመጡ የቡና ነጋዴዎች አማካይነት ዘመናዊ የጦር መሣሪያ እየገዙ በጥብቅ ምስጢር መሰብሰብ ጀመሩ ። ቀጥሎም ጉልተኞች ወደ መሬታቸው እንዳይገቡ በትጥቅ እስከ መጨረሻ ለመከላከል በሃይማኖትና በልዩ ልዩ ምክንያቶች እየተሰበሰቡ በምስጢር ወሰኑ ።

በዚህ ታሪካዊ የጢሰኞች ጦርነት ዝግጅትና የውጊያ ታክቲክ የጊዴአ ጢሰኛ አራሾች በየትም ሥፍራና በምንም ጊዜ የቤተ ክርስቲያን ደወሎች ከተለመደው የጸሎትና የሰብሰባ ሰዓት ጥሪ በተለየ መንገድ በድንገት ቢደወሉ በጢሰኞችና በጉልተኞች መካከል የጦርነት ምልክትና ማስታወቂያ እንደሚሆን በቅድሚያ በጢሰኞቹ ዘንድ እንዲታወቅ ተደረገ ። የአብያተ ክርስቲያናት ደወሎች ለግምባር ጦርነት በተለየ ሁኔታ በድንገት ሲደወሉ እንደሰሙ ጢሰኞቹ በሙሉ በድብቅ ያስቀመጡአቸውን ዘመናዊ የጦር መሣሪያ ታጥቀው ለፍልሚያ በፍጥነት እንዲመጡ በምስጢር ተወሰነ ።³⁹

በአንድ በኩል የጊዴአ ጢሰኞች የጦርነት ዝግጅት እንደዚህ ሲካሄድ በሌላ በኩል ደግሞ የጊዴአ አውራጃና የአካባቢ ጉልተኞች ምንም እንኳን የጢሰኞችን የዝግጅትና የትጥቅ ደረጃ ለይተው ለማወቅ ባይችሉ የጢሰኞቹን አመጽ በኃይል ለማጥፋት ከቅርብና ከሩቅ መጥተውና በይፋ የጦር መሣሪያቸውን ታጥቀው በተጠንቀቅ ላይ እንደነበሩ ታውቋል ።⁴⁰

በዚህ ረገድና ወቅት በባሌ ፣ በአርሲና በሸዋ አጉራባች ክፍላተ ሀገር በተለያዩ አውራጃዎችና ቀበሌዎች በጉልተኞች ላይ በደረጃና በታክቲክ የተለያዩ ብዙ የጢሰኞች የአመጽ እንቅስቃሴዎች እንደነበሩ ይታወሳል ።

ለምሳሌ በደቡብ ሸዋ በሲቄ ወረዳ በጃርሶ ቀበሌ የሀዲያ ጢሰኞችና የወንጌል ምዕመናን ከ1938 እስከ 1952 ድረስ ለአሥራ አራት ዓመታት በመሬታችን ላይ የውጭ ሰው አናስገባም ከመንግሥት በስተቀር ለግንም ሰው በመሬታችን ላይ የጉልበትና የግብር አገልግሎት አንሰጥም በማለት ጉልተኞች ወደ አገራቸው እንዳይገቡ በትጥቅ አመጽ እንደከለከሉም

አይዘነጋም ። በአመጸም ምክንያት በአሰላ ከታሠሩ ከማህበረሰቡ አምሳ ተጠሪዎች አሥራ ሁለቱ በአሥር ቤት ሞቱ ።

በጥር 1952 በምቅሌ የቡና ማሳ በጌዴአ ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል በተካሄደው ጦርነት ከተጠቀሱት አጉራባች አካባቢዎች በትጥቅ የመጡ ጉልተኞች ከጌዴአ አቻዎቻቸው ግምባር ተሰልፈው ጢሰኞቹን እንደወጡ ታውቋል ።⁴¹

የምቅሌ ጦርነት ከጥር 27 እስከ 30 ቀን 1952 በጌዴአ ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል ለአራት ቀናት የተካሄደው ጦርነት ነው ። የጦርነቱ ወቅታዊ ጠንቅ የጌዴአ ጢሰኞች ለጉልተኞች የጉልበት የምርትና የግብር አገልግሎት አንሰጥም ፤ ጉልተኞችን ወደ ማሳዎቻችን ውስጥ አናስገባቸውም የጌዴአ መሬቱም ቡናውም የጌዴአ ሕዝብ መብትና ንብረት ነው በራሳችን ንብረትና ጉዳይ ሌላ የውጭ ሰው አናስገባም በማለት የወሰዱት የአመጽ አቋም ነው ።

በዚህ የጌዴአ ጢሰኞች ውሳኔ መሠረት በጥር 26 ቀን 1952 በምቅሌ የቡና ማሳው አንድ ገበየሁ የተባለ ጢሰኛ ከጓደኞቹ ጋር ቡናውን ለራሱ ሲለቅም ዋለ ። በማግሥቱ የማሳው ባለቤት ማለትም ጉልተኛው ተከታዮቹንና ደጋፊዎቹን በሰዋራ ሥፍራ አቆይቶአቸው ራሱ ወደ ገበየሁና ጓደኞቹ በመቅረብ “አትልቀሙ ቡናው የኔ ነው” በማለት ሲናገር ጢሰኛው ገበየሁ ለጉልተኛው “ቡናውም መሬቱም የእኔ የራሴ ነው ። ከዚህ በፊት በኃይል ይዘህ በግፍ በጭካኔ ስታሠራኝና ስትበዘብዝኝ ቆይተሃል ። አሁን ግን መሬቱንና ቡናዬን አልሰጥህም” ትል ። በዚህ ወቅት ጉልተኛው የታጠቀውን ሽጉጥ ተኩሶ ጢሰኛ ገበየሁን ገደለ ።⁴²

የሟቹ ገበየሁ ጓደኞች ወዲያውኑ አደጋውን በጥሩምባ ድምጽ አስታወቁ ። የጥሩምባው ድምጽ እንደ ተሰማ ሀየቦታው ለጦርነት ተዘጋጅተው በተጠንቀቅ የነበሩ የጌዴአ ጢሰኞች በገብዝ አለቆች ጠቀቦ ሽታ ፣ የታ ዳይ ፣ አዋቶ ቦራና በሌሎችም መሪነትና አዝማችነት መሣሪያቸውን ይዘው በዓይነት ቅጽበት ወደ አደጋ ሥፍራ ደረሱ ። እንዲሁም በሰዋራ ሥፍራ ደጀን ሆነው በትጥቅ የሚጠባበቁ ጉልተኞች በሩጫ ደርሰው በገዳዩ ጉልተኛ ጉን ተሰለፉ ። በዚህ ሁኔታና ወቅት በጌዴአ ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል የምቅሌ ጦርነት በጥር 27 ቀን ከጧዋቱ በአምስት ሰዓት ተጀመረ ።

በጌዴአ ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል የተከፈተው ጦርነት ከአምስት ሰዓት ጀምሮ ሲካሄድ እንደ ዋለ ከቀኑ በአሥራ አንድ ሰዓት በአንድ ሻምበል የተመራ አንድ የፖሊስ ኃይል ከዲላ ከተማ እውጊያው ሥፍራ ደረሰ ። የፖሊስ ኃይሉ አዛዥ ሁለቱ ተፋላሚ ወገኖች ውጊያውን ትተው በየሥፍራቸው እንዲቆሙ አዘዘ ። ከዚያ በፊት የጌዴአ አገረ ገዥ በአውራጃው ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል ሙሉ ጦርነት መከፈቱን በአዲስ

አበባ ለአገር ግዛት ሚኒስቴር በአስቸኳይ የቴሌግራም መልእክት እንደ አሳወቀ ታውቋል ።⁴³

የጌዴአ ጢሰኛና ጉልተኛ ተፋላሚዎች በጦር ሚዳው የወደቁ ሬሳዎችን ከበው እርስ በርሳቸው እንደ ተፋጠጡ የፖሊስ ኃይል አዛዥ ሻምበል ለሁለቱም ወገኖች ጸጥታ በእኩልነት የሚያስከብር ከጦርነቱ ገለልተኛ መኩንን በመምሰል ሁለቱም ወገኖች ትጥቅ እንዲፈቱ ካዘዘ በኋላ ጊዜው ስለመሸ ሁሉም በፖሊስ ተከበው እጦርነቱ ሚዳ እንዲያድሩ አደረገ ። የፖሊስ አዛዥም አብሮ እጦር ሚዳው አደረገ ።

ነገር ግን ሌሊቱን በሙሉ ከቅርብና ከሩቅ ለጉልተኞቹ እርዳታ በትጥቅ የመጡ ሌላ ጉልተኞችና ደጋፊዎቻቸው ከመንግሥት ፖሊስ ጋር በሕብረት ጥር 28 ቀን ከንጋቱ ላይ በፖሊስ አዛዥ ትእዛዝ መሠረት ትጥቃቸውን ፈትተው በተቀመጡ ጢሰኞች ላይ ድንገተኛ ተኩስ ከፍተው 37 ሰዎች ገደሉ ።

ይሁን እንጂ መሣሪያውን ታጥቆ ሁኔታውን ከቅርቡ እየተከታተለ በተጠንቀቅ ሆኖ በሰዋራ ሥፍራ በደጀንነት የነበረው የጢሰኛው ኃይል በፍጥነት ደርሶ የጉልተኞችንና የፖሊሶችን የሕብረት ግምባር ገጠመው ።⁴⁴

በዚህ ሁኔታ ከጥር 27 እስከ 30 ቀን በተካሄደው ጦርነት ከጉልተኛው ወገን ሰባ ሰዎች ከጢሰኛው ወገን ደግሞ ሰማንያ ሶስት ሰዎች ሕይወታቸውን በመሬት ጦርነት እንደ አጡ “በጌዴአ ታሪክ” ተገልጿል ።⁴⁵

የምቅሌን ጦርነት በመጨረሻ በጥር 30 ቀን እንዲቆም ያደረገው ከአዲስ አበባ በአፈ ንጉሥ የተመራው አንድ ከፍተኛ የዳኞች ቡድን ነው ። በዳኞቹ ቡድን ትእዛዝ የኢትዮጵያ ሰንደቅ ዓላማን የሚያውለበልቡ ወታደሮች በተፋላሚ ጢሰኞችና ጉልተኞች መካከል ጦርነቱ ይቁም እያሉ በውጊያ ሚዳ በመዘዋወር በመጨረሻው ጦርነቱን አስቆሙ ። ጦርነቱ ከቆመ በኋላ የዳኞቹ ቡድን ረጅም ምርመራ አካሄዶ በጢሰኞች ወገን ላይ የሚከተለውን የቅጣት ውሳኔ አሳለፈ ።

1ኛ/ በጦርነቱ ወቅት የሞተውን የቆሰለውን ሰው የጠፋውንም ንብረት እያንዳንዱ ተፋላሚ ወገን እያሳወቀ ለሞተ ሰው 300 ብር ፤ ለቆሰለ ሰው 200 ብር ፤ ለጠፋው ንብረት መጠኑ ተገምቶ ካሳ ይሰጣል የሚል ሲሆን የጌዴአ ጢሰኞች ግን ካለፈ ልምዳቸው በመንግሥት ዘንድ ምስክርነታቸው ተቀባይነት እንደማያገኝ ስለሚያውቁና ይልቁንም የበለጠውን እንደ ወንጀለኛ እንደሚያስቆጥራቸው በማሰብ የሞቱባቸውን ሰዎች አላስመሰከሩም ።

2ኛ/ ሀይቻዎች የተባሉ የጌዴአ የሀገር መሪዎች ሕዝቡን በሰንጉ ቀስቅሰው አመጽ አስነስተዋል ተብለው እያንዳንዳቸው የ500 ብር መቀጫ እንዲቀጡ ተወሰነባቸው ። የጦርነቱ ምክ

ንያቶች ናቸው ተብለው የተቀጡ ሀይቃዎች ግን እኛ ጥፋተኞች አይደሉም ። በመሆኑም ያለ ጥፋታችን እንቀጣም በማለት እስከ የንጉሡ ዙፋን ችሎት የተቃውሞ አቤቱታቸውን በያሰሙም ከጥፋተኝነት ውሳኔና ቅጣት ነጻ ሳይሆኑ ቀሩ ።

3ኛ/ የጦርነቱ መነሻ የመሬት ጥበት ነው ተብሎ ከጌዴአ ደጋግና ለም አካባቢ 2000 ጢሰኞች በአውራጃው ቀላማ ክፍል እንዲሁም በጀምጀምና በአሬሮ ቀላማ ሥፍራዎች 500 ጋሻ መሬት ተሰጥቷቸው እንዲያለሙና ለመንግሥት ግብር እንዲያስገኙ ተብሎ ተወሰነ ።

25. ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ (1955 - 1928)

ጥንቁጥ : Guébre Selassie, Menelik II (1930)

4ኛ/ የጌዴአ ጢሰኛ መሬቱም ምርቱም የራሴ ነው ለጉልተኛው ግብርም እርቦም ጉቦም አልሰጥም አልከፍልም የእርሻ መሬቱን ለጉልተኛው አላካፍልም ማለቱ በሥርዓቱ ላይ እንደ መነሳት ተቆጥሮ ጢሰኛው እንደ ቀድሞው ለጉልተኛው እርቦውን እየከፈለ ግብሩንም እየገበረ እንዲኖር ተወሰነበት።

ይሁቆ እንጂ አሁንም የጌዴአ ሕዝብ ከፍተኛ የዳኞች ቡድን የሰጠውን ውሳኔ እመቃውም በወኪሎቹ አማካይነት የይግባኝ አቤቱታውን እንዲግከተለው እንጉሡ የዙፋን ችሎት አቀረበ ።

1ኛ/ ሀይቃዎች የተባሉ የጌዴአ የሕዝብና የሀገር መሪዎች ከሌላ ጢሰኞች ጋር በመሆን የጉልተኞችን ግፍና በደል ከመቃወም በስተቀር የተለየ የወንጀል ሥራ ስላልሠሩ በመንግሥት የተጣለባቸው የገንዘብ መቀጫ አለ አግባብ ነው ። በመሆኑም እንዲሻርልን እናመለከታለን ።

2ኛ/ ከቅድመ አያቶቻችን ዘመን አንስቶ ስንከራከርበትና በየጊዜውም ከላይ የተፈረደልን ውሳኔ በክፍለ ሀገር ደረጃ ተገቢውን የፍትህ ፍጻሜ ሳያገኝ በጉልተኞችና በባለሥልጣናት እጅ ታፍኖ የኖረውና የቶግራችን ሁሉ መነሻና መሠረት የሆነው መሬታችን ይመለስልን እንጂ በከፍተኛ የዳኞች ቡድን ውሳኔ መሠረት አገራችንንና ንብረታችንን ለማንም ሰው ለቀን የትም ሥፍራ አንሄድም በማለት ንጉሣዊ የፍትህ ውሳኔ ጠይቀው አሁንም ሳያገኙ ቀሩ ።

ከታሪክ አኳያ የጥር 1952 የጌዴአ ጢሰኞች ጦርነት ለታህሳስ 1953 ኩዲታና እንዲሁም ለ1953-1966 የኢትዮጵያ የኢንቴሌጂንሲያ አብዮታዊ እንቅስቃሴ ብሎም ለታላቁ የኢትዮጵያ ሕዝብ አብዮት ያደረገው የፖለቲካና የርዕዮተ ዓለም አስተዋጽኦ መሠረታዊና ዘላቂ ነው ።

ሠንጠረዥ 22

የሲላኖ አስገባሪዎችና ገዥዎች 1882-1966

ተ.ቁ	አገረ ገዥ	ዘመን	ተ.ቁ	አገረ ገዥ	ዘመን
1	ደጃዝማች አስፋው ዳርጌ	1882-1883	14	ራስ አንዳርጋቸው መላይ	1953-1957
2	ደጃዝማች ሱልሰገድ አጥናፍሰገድ	1883-1890	15	ሴ/ጀ ኢሳይያስ ገ/ሥላሴ	1957-
3	ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ	1890-1900	16	ፊታውሬሪ አበበ ቢተው	
4	ደጃዝማች ተፈሪ መኮንን	1900-1902	17	ፊታውሬሪ በቀለ ፍሬው	
5	ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ	1902-1907	18	ሴ/ጀ ነጋ ጋይለ ሥላሴ	
6	ቢትወደድ ጋይለ ጊዮርጊስ	1907-1909	19	ደጃዝማች ወልደሰገሥት ገብረ ወልድ	
7	ደጃዝማች ባልቻ አባነፍሶ	1909-1920	20	ፊታውሬሪ ከበደ ደስታ	
8	ራስ ብሩ ወልደ ገብርኤል	1920-1923	21	አፈንጉሥ ታደሰ መንገሻ	
9	ራስ ደስታ ዳምጠው	1923-1928	22	ፊታውሬሪ ዘውዴ አቶር	
10	ራስ አበበ አረጋይ	1923-1934	23	ፊታውሬሪ ሥዩም ክህሳይ	
11	ራስ አደፍርሰው ናደው	1934-1946			
12	ራስ መንገሻ ሥዩም	1946-1950			
13	ደጃዝማች በቀለ በየነ	1950-1953			

ጥንቁጥ : የደራሲው ጥናት I

25. ደጃዝማች ባልቻ ለባነፍሶ (1955 - 1928)

የባሌ የመሬት ውርስና አመፅ

የባሌ ሕዝብና ታሪክ

የ1955-1962 የባሌ አመፅ በቀድሞው የጉልተኛ ሥርዓትና የገዥው መደብ ላይ ነባር የአርሞና የሶማሌ ማህበረሰቦች የተቀናባበረ የትጥቅ አመፅ ነው። በሌላ በኩል አጉራባች የሶማሌያ አዲሱና ተስፋፊው መንግሥት በጉሳና በሃይማኖት ታክቲክ የራሱን ጠባብ የፖለቲካ ዓላማና ተግባር ለማስፋፋት ሲል ለማህበረሰቦቹ ውስጣዊና ሥዓር ታዊ የአመፅ እንቅስቃሴ የራሱን ልዩ መልክና ትርጉም ለመስጠት ያልተሳካ ከባድ ጥረት እንደ አደረገ ታውቋል።¹

ከአካባቢው የምሥራቅ ኢትዮጵያ ጥንታዊ ሕዝብና ታሪክ አኳያ ባሌ ከጥንታዊ ሰባቱ የኢትዮጵያ አካባቢያዊ ሱልጣኔቶች አንዱ እንደነበር ይታወቃል።² በአሥራ አራተኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ የባሌ ሱልጣኔት የመሬት ስፋትና የጦር ብዛት ከተቀሩ አጉራባች ሱልጣኔቶች ጋር በሚከተለው ሠንጠረዥ በንፅፅር ይታያል።

ሠንጠረዥ 23

በ14ኛው ምዕተ ዓመት የባሌ ሱልጣኔት የመሬት ስፋትና የጦር ብዛት ከአጉራባች ሱልጣኔቶች ጋር በንፅፅር

አገር	የአገር ስፋት በኪሎ ሜትር ካሬ			የጦር ድርጅት በመታደርና በረረብ ብዛት		
	ፋሽስት በኪሎ ሜትር	ጉን በኪሎ ሜትር	ሰፋት በኪሎ ሜትር ካሬ	የአገር ጦር	የረረብ ጦር	ድምር
ይፋት	288	384	110,592	20,000	15000	35000
ዳዋር	96	38	36,48	20,000	15000	35000
አራባቢኒ	77	77	59,29	10,000	10000	20000
ሀዲያ	160	172	27,520	80,000	80000	120000
ሻርካ	58	96	55,68	5,000	3000	8000
ባሌ	384	120	46,080	ብዙ ሺህ	18000	ከ18000 በላይ
ደራ	57	57	32,49	2000	2000	4000
ድምር	1120	944	202,586	ከ137,000 በላይ	103,000	ከ240,000 በላይ

ምንጭ ፡ ላኦሶ ጌ. ድሌዶ ፡ የኢትዮጵያ የሕዝብና የመንግሥት ታሪክ ፡ (1982)

በ1330ዎቹ በካይሮ ግብጽ ከይፋቱ የሕግ ምሁርና የዲፕሎማቲክ ልዑካን ቡድን መሪ ከሼክ ጀማልዲን አብደላህ በተሰጠው የታሪክ መረጃ መሠረት ታዋቂው የአረብ ጸሐፊ አማሪ እንደመዘገበው ፡ በዘመኑ የባሌ ሕዝብ ባህሉ ጠባዩ ምግብና ምርቱ ከአጉራባች የይፋት ፡ የዳዋር ፡ የአ

ራባቢኒ የሀዲያ ፡ የሻርካና የደራ ሕዝቦች ጋር ተመሳሳይ ሲሆን የባሌ መሬት የበለጠ ለምና ለጉዞ ተስማሚ ነው። እንዲሁም የባሌ አየር በጣም ተስማሚ ውሃው ብዙ ነው።³ የይፋት አጉራባች ሱልጣኔት የወርቅና ነሐስ ገንዘብ የዳዋር የአራባቢኒ የሻርካና የሀዲያ ሱልጣኔቶች “ሀኩና” የሚባል ገንዘብ በጋራ ሲናራቸው በባሌ የገገድ ሥራ የሚካሄደው በምርት ልውውጥ ነው።⁴ አማሪ ጩምር እንደ ገለጸው የሀዲያና የባሌ ሱልጣኔቶች ወለንተኞች ናቸው።

በ1330ዎቹ አማሪ የኢትዮጵያ ሱልጣኔቶችን ታሪክ በጸፈ ጊዜ የአገሪቱ ግዕዝላዊው አጼ ዓምደ ጽዮን እንደነበር (1314-1344) የአረቡ የታሪክ ጸሐፊ ጩምር መዝግቧል።⁵ በዘመኑ የተጠቀሱት ሱልጣኔቶች ሁሉ በግዕዝላዊው የአጼ መንግሥት ሥር የራሳቸው ሥርወ መንግሥታትና የውስጥ አስተዳደር ነበሩት።⁶ ነገር ግን በአጼ ዓምደ ጽዮን ዘመን የባሌ አገረ ገዥ ከግዕዝላዊው መንግሥት የተሾመ ባለሥልጣን ነበር።⁷

በአሥራ በድስተኛው ምዕተ ዓመት እስከ 1520ዎቹ የኢግም አህመድ አመፅ ድረስ በአካባቢው በአላልና በሀዲያ ራስ ገዝ ሱልጣኔቶች ጉን የቀድሞ የይፋት የፈጠጋር ፡ የዳዋርና የባሌ አገሮች በከፍተኛ የግዕዝላዊ መንግሥት እንደራሴዎች የሚገዙ እስላምና ክርስቲያን ዜጎች በአንድነት የሚኖሩባቸው ታላላቅ አውራጃዎች እንደሆኑ በ1530ዎቹ በአረባዊው የሕግ ሊቅ አረብ ፋቲህ የተጻፈው የኢግም አህመድ ዜና መዋዕል ያሳያል።⁸

በ1520ዎቹ ኢግም አህመድ በሐረር ከተማ ከዘመቻው ዋና መምሪያ ተነስቶ በባሌ ጦርነት በከፈተ ጊዜ ክፍል ሀገሩ በኢትዮጵያ ግዕዝላዊው መንግሥት ሥር በታላላቅ እንደራሴዎችና የጦር አበጋዞች የሚገዛ በጣም ለም ሰፊና ሀብታም አገር ነበር። ከክፍል ሀገሩ ሹማምንቶችና ጦር ጥንካሬ የተነሳ ለኢግም አህመድና ለታላላቅ የጦር መሪዎች ለእነ ዋዚር አዶሌ ለእነ ኤሚር ሁሴን ባሌን ለግስገበር ከ1521 እስከ 1524 የሶስት ዓመታት ጊዜ ወዲረ።⁹

በዚህ ረጅምና አስቸጋሪ በሆነ ጦርነት ወትት እስከ ዛሬም ያለውን የባሌ ሕዝብን ባህላዊና አካባቢያዊ የጦርነት ሥርዓትና ልምድ በሚመለከት የኢግም አህመድ ዜና መዋዕል ጸሐፊ የሚከተለውን ትምህርታዊ መረጃ መዝግቧል።

በዚህ ረገድ በካሪምት 1521 ኢግም አህመድ በባሌ ክፍል ሀገር በዋሴ ሸለቆ ክልል በግዕዝላዊው መንግሥት ሠራዊት ላይ ዘመቻ ሲያካሄድ የባሌ ሕዝብን የጦርነት ታክቲክና ልምድ በሚመለከት ለተከታዮቹ እንደዚህ ሲል ግልጠንቶቹ ሰጠ። ኢግሙ ለሠራዊቱ ሲናገር ፡

“እኔ የባሌን ሕዝብ እውቃለሁ ። እነርሱ ጠላትን የሚጥጉት በግምባር ሳይሆን በደረግ ውጊያ ነው ። ከወታደሮች ጋር ወደ ፊት ስትሄዱ ከበስተኋላ መጥተው ይወጋሉ ። በግምባር ስትመጡባቸው ደግሞ ሥፍራውን ትተው ይሸሻሉ ። የእነርሱ የጦርነት እስትራቴጂ እንደዚህ ነው ። የእነርሱ ጠባይ እንደዚህ ነው ።”¹⁰

ባዊር እነጋገር የ1520ዎቹ የኢግዎ አህመድ ጦርነትና በባሌ በግዕዝነት ወገን ላይ የተቀዳጀው ድል ጥንታዊውን የባሌ ለምና ሰፊ አገር ለእርሞና ለሶማሌ ግህበረሰቦች ፍለሳና ሰፈራ ክፍት አደረገ ።¹¹ ከአሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት እስከ አሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት በአካባቢው ከጥንቱ ነባር እስላማዊ የባሌ ሕዝብና በእርሞ-ሶማሌ ሰፋሪዎች መቀላቀልና ባህላዊ መወራረስ የአስልምና ሃይማኖት የሚከተሉ የዛሬው የእርሞና የሶማሌ የቋንቋ ግህበረሰቦች እንዴት እንደአደጉና እንደተስፋፉ የተውራት የቋንቋና የሰነድ መረጃዎች ያስረዳሉ ።

የገባር ሥርዓት በባሌ 1882-1955

በጥንታዊው የባሌ አገር ከነባሩ ሕዝብ ጋር በፍለሳ ስርዓትና ሰፈራ የተቀላቀሉ የእርሞና የሶማሌ ግህበረሰቦች እስከ አሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ ድረስ በግህበራዊና ባህላዊ ዕድገት ወደ መንግሥትነት ደረጃ ባለመድረሳቸው በመደቦች ልዩነትና ትግል የተመሠረተ ግህበራዊ የብዝበዛ ሥርዓት ብሎም የጭቆና መሣሪያ አልነበራቸውም ።¹² የግህበረሰቦቹ ግህበራዊ የሥራ ክፍልና አገልግሎት ገና በጾታና በዝምድና ሥርዓት የተገነባ ነበር ።

እንደዚህ በጉሳ የዕድገት ደረጃ በሚገኙ የባሌ ግህበረሰቦች ላይ በአለፈው ምዕተ ዓመት በመጨረሻ ሁለት አሥርታት የኢትዮጵያ የጉልተኛው ሥርዓትና የገዢው መደብ በሰፋሪ ጦር ኃይል ተመሠረተ ።

በዚህ ረገድ በ1874-1879 ከሸዋ የንጉሥ ምኒልክ ሰፋሪ ወታደሮች በንጉሡ አዝማችነት በራስ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴና በደጃዝማች ወልደ ገብርኤል አባ ሰይጣን አዛዥነት አርሲንና ሐረርን ለዘለቂታ እንደያዙ ይታወሳል ። ከዚያ በኋላ በ1880 - 1884 ታላቁ ረሀብና ችጋር ዘመን ከአርሲ በራስ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ የተመራ ሰፋሪ ጦር ባሌን ከሐረር በራስ መኮንን ወልደ ሚካኤል የተመራ ሰፋሪ ጦር አጋደንን ለዘለቂታ ያዘ ።¹³

ከ1882 እስከ 1928 ድረስ የባሌና የአጋደን ነባር ግህበረሰቦች በአመዛኙ በእርሻ ተግባርና ኢኮኖሚ ያልተሰግሩ የኢኮኖሚያቸው መሠረት የአንሰሳት እርባታ በመሆኑ የቀድሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥ

ልጣናት የብዝበዛና የጭቆና ደረጃ በአንጻራዊ አነጋገር በመሀልና በደቡብ በቅይጥ የአንሰሳት እርባታ ፣ የዕድ ጥበብ ፣ የገንድ ፣ የአንሰትና የቡና ኢኮኖሚ ተሰግርተው ከሚኖሩ ግህበረሰቦች ብዝበዛና ጭቆና አነስተኛ ነበር ።

በ1928-1933 የፋሽስቶች ወረራ ዘመን ጥንታዊ የባርያና የገባር ሥርዓቶች ስለተደመሰሱ ለአገሪቱ የቀድሞ ገባሮች የግህበራዊ እርነት ዘመን ሆነ ።

ይሁን እንጂ ከ1933 እስከ 1966 ድረስ በኢትዮጵያ የመሬት ችግርና የጢሰኛ መከራ ዘመን እንደነበር ከዚህ በላይ በጌዴላ አመጽ ጥናት ተረጋግጧል ። በዚህ ዘመን በጾክተር ገብሩ ታረቀ እንደተገለጸው የባሌ ግህበረሰቦች መከራና አመጽ ሁለት ተዛማጅ መነሻዎች የመሬት ዘረፋና የገባር ቅጣት ነበሩ ። የመሬትና የገባር ችግር ልጣሪዎች ደግሞ የባሌ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት ነበሩ ።

የባሌ ክፍለ ሀገር ከ1934 እስከ ሰኔ 1952 የታላቁ ሐረርጌ ክፍለ ሀገር አንድ የአውራጃ አካል እንደ ነበር ይታወሳል ። በ1952 ከሐረርጌ ተቆርጦ የተፈጠረውና ጠቅላላ ስፋቱ 127053 ኪሎ ሜትር ካሬ የሆነው የባሌ ክፍለ ሀገር በአምስቱ የደረ (24997 ኪሎ ሜትር ካሬ) ያመንዶዮ (የቀድሞ ፋሲል 10916 ኪሎ ሜትር ካሬ) ያጥናሌ (5490 ኪሎ ሜትር ካሬ) የዋቤ (25925 ኪሎ ሜትር ካሬ) እና የአልከረ (59723 ኪሎ ሜትር ካሬ) አውራጃ አሃዶች ተከፈለ ።¹⁴ ከአምስቱ የባሌ አውራጃ አሃዶች አልከረ ሙሉ በሙሉ የሶማሌ ዘላን ግህበረሰብ ክልል ነው ። የተቀሩት አራቱ የአውራጃ አሃዶች የእርሞ ግህበረሰብ ክልሎች ናቸው ። በ1976 የሕዝብ ቆጠራ ውጤት መሠረት የባሌ ሕዝብ ጠቅላላ ብዛት 1,008,000 ነበር።

በቀድሞው ሥርዓት የኢትዮጵያ የጉልተኛው መንግሥት የአስተዳደር አሃድ ቅያሰና የመሬት ይዞታ ጥናት ዓላማ ከአርሶ አደሩ ገባርና ጢሰኛ በልዩ ልዩ የአሥራት የመሬት የትምህርትና የጤና ግብር የገበያና የአንሰሳት ቀረጥ ስም በገንዘብ ሚኒስቴር አግዛይነት ለመንግሥት የገንዘብ ገቢ መሰብሰብ ነው ።

ለግብር ተመን የመሬት አሃድ ደግሞ የጋሻ ቀላድ ነው ። በ1962 ከባሌ ጠቅላላ 127053 ኪሎ ሜትር ካሬ መሬት ለግብር አገልግሎት ቀላድ የተጣለበት መጠን 52,467 ጋሻ ወይም 15 በመቶ ነው ።¹⁵ በአንድ ጋሻ መሬት የገቢ መጠን ለመወሰን ደግሞ መሬት በአገር አቀፍ ደረጃ ለም ለም ጠፍና ጠፍ ተብሎ በሶስት የአፈር ልማት ደረጃ እንደሚመደብ ይታወሳል ። በዚህ አኳያ በባሌ ለመንግሥት ዓመታዊ የአሥራት የመሬት ፣ የትምህርትና የጤና ግብር ድምር ገቢ በአንድ ጋሻ ለም ለም ጠፍና ጠፍ መሬት በቅደም ተከተል 80፣64 ፣24 ነበር ነው ።

የባሌ አምስት የመሬት ይዞታ ዓይነቶች ደገፍ የገባር ፣ የሰጥን ፣ የማይረዳ ፣ የመንግሥትና ግብረጠል መሬቶች ናቸው ። በቀድሞ ሥርዓት የዘላን ግብር በመሬት ላይ ላይሆን በአንስሳት ላይ በመሆኑ የአገሪቱ ዘላን ግህበረሰቦች የመሬት ባለይዞታ አልነበሩም ። ከዚህም የተነሳ በዘመኑ የኤልከሪ ዘላንአውራጃ ሙሉ በሙሉ የመንግሥት ይዞታ ነበር ። ባለመሬት የሆነው ገለሰብ በመሬቱ ላይ የመንግሥት ግብር ለሶስት ተከታታይ ዓመታት ዓይከፍል መሬቱ “ግብረ ጠል” መሬት ተብሎ በመንግሥት ይወረሳል ።¹⁶

ከ1945 የጋሻ ቀላድ በሬት ፣ በደቡብ ኢትዮጵያ በሌላ አካባቢዎች ምድረግ እንደ ነበር ፣ በባሌ የመሬት ግብር ተመን የሚወሰነው በዓይን ገመድ ግምት ነበር ። በመሆኑም በ1945 የጋሻ ቀላድ በብዙ ባለመሬቶች ይዞታ ላይ የመንግሥት ሕጋዊ ግብር ያልተከፈለበት ብዙ መሬት ተገኘ ። የሚከተለው ሠንጠረዥ መረጃ እንደሚታየው ፣ በ1956 የጋሻ ቀላድ እንደዚሁ የመንግሥት ግብር ውዝፍ ያለበት ብዙ መሬት ተገኘ።

ሠንጠረዥ 24 ፤

በ1954-1959 የባሌ የጋሻ ቀላድ ውዝፍ የመሬት ግብር

ባለመሬት	1945 የጋሻ ቀላድ			ባለመሬት	1956 የጋሻ ቀላድ		
	የመሬት ይዞታ በይን ገመድ ግምት በጋሻ	የመሬት ይዞታ በ1945 በጋሻ ቀላድ	ልዩነት በጋሻ		የመሬት ይዞታ በ1945 በጋሻ ቀላድ በሬት	የመሬት ይዞታ በ1956 በጋሻ ቀላድ	ልዩነት በጋሻ
ባለመሬት 1	5	2	7	ባለመሬት 1	8	34	26
ባለመሬት 2	13	9	4	ባለመሬት 2	8	15	7
ባለመሬት 3	45	7	38	ባለመሬት 3	6	30	24
ባለመሬት 4	58	4	54	ባለመሬት 4	8	16	8
ባለመሬት 5	18	1	17	ባለመሬት 5	8	40	32
ባለመሬት 6	18	4	14	ባለመሬት 6	4	22	18
ባለመሬት 7	20	5	15	ባለመሬት 7	4	41	37
ባለመሬት 8	9	2	7	ባለመሬት 8	7	17	9
ባለመሬት 9	40	16	25	ባለመሬት			
ባለመሬት 10	30	15	15				

የገጥ ፣ Gebre Tareke, “Rural Protest” (1977).

በእርግጥ መንግሥትና የመንግሥትን ሥልጣን በሚመልከት ፣ ያለፈው የጉልተኛ ሥርዓትና ባህል በኢትዮጵያ ሕብረተሰብ ዘንድ ከባድ የአመለካከትና የጥንቃቄ ተጽዕኖ አሳድሮ አልፏል ። ለምሳሌ በቀድሞ ጉጉሥ የ1923 ሕገ መንግሥት አንቀጽ 2 እንደተባለው “የኢትዮጵያ መሬትም ሕዝቧም ሕገግ በጠቅላላው የገጠው ነገሥት ነው።”¹⁷ በዚህ ነገር ገጠው ነገሥቱ “ሥዊድን እግዚአብሔር” ስለሆነ ለሚያደርገው

ጥፋት ሆነ ልግት በአገሪቱ ሕዝብና ሕግ ፊት አይጠየቅም ። ስለሆነም ለገጠውም ለባለሥልጣኑም የአገሪቱ የመንግሥት ሥልጣንና ሀብት የግል ሀብትና ገብረት ነው ። እንዲያውም በኢትዮጵያ ታሪክ የመንግሥት ባለሥልጣን ከሕዝቡ አኳያ ታይለኛው ሰው ስለሆነ የጥፋት ሥራው ወንጀሉ ሆኖበት በሕዝብና በሕግ ፊት ከአብዮቱ በፊት ተጠይቆ አያውቅም ።

በዚህ ረገድ ለምሳሌ ከዛሬ 360 ዓመታት በፊት በኢትዮጵያ በአጼ ሱስንዮስ ቤተ መንግሥት ለስተማሪ የነበረው ሊዮስ-ሳዊው አልሚኒ የዘመኑን የኢትዮጵያ ባለሥልጣን የዘረፋ ተግባር በሚመልከት የጸፈው ነገር በአብዮቱ የዘግየ የአገሪቱ ባለሥልጣናት በባሌ ያካሄዱትን የመሬት ዘረፋ በሥልጣኔ ሙሉ የሚያሳይ ታሪካዊ ግብረጃ ስለሆነ እዚህ ላይ መጥቀስ ተገቢና ወቅታዊ ይሆናል ። በጸሐፊው አልሚኒ ቃል ፣ በ1620 ዎቹ የአጼ ሱስንዮስ ፤

“እነረ ገዥዎች የሚላውን ሕዝብ ሕይወትና ገብረት በፍጹም ሥልጣናቸው የሚቆጣጠሩ ጌቶችና ጻዮች ፣ በእጠቃላይ አነታር ከገዥዎች ይልቅ ተግዋች ናቸው።”¹⁸

በዚህ አኳያና ለምሳሌ በአገሪቱ ባለፈው የፖለቲካ ምዕክልና ዘመን የኢትዮጵያ ታላላቅ ሻለቃ አገር አስገባሪዎችና ገዥዎች በራሳቸው ሙሉ ስንቅ ትጥትና ተከታታይ እየዘመኑ የአካባቢውን ሕዝብ ጉልበትና ገብረት ዝሆን ጥርስ በና ጥርኝ ከመሳሰለ የተፈጥሮ ሀብት ጋር ያልተባላቸው ጠያቂና ተቆጣጣሪ በነጻ ተጠቅመው የሚተርፋቸውን በፈቃዳቸው ለግዕዝነት መንግሥት ረሰበ እንዲያስገቡ ግጥሚያ የሌላ ሥልጣን ይሰጣቸው እንደ ነበር በዚህ ጥናት አግባብ ባለው ሥፍራና ጊዜ ሁሉ አይተናል ።

ተጥሎ በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ ግዕዝነት መንግሥት በአገሪቱ ገባርና ጠሰኛ አርሶ አደሮች ላይ ባገር ግዛት ሚኒስቴር አስተባባሪነት ለስም ያህል እየሰጠና የወር ደግሞ እየተከፈላቸው በሚላው የሕዝብ ሕይወትና ገብረት ላይ የገዥነትና የጻጻነት ሥልጣን ያላቸው 14 የጠቅላይ ግዛት ፣ 100 የአውራጃ ግዛት ፣ 400 የወረዳ ግዛት ፣ 1176 የምክትል ወረዳ ግዛት ገዥዎችን ከብዙ ጂህ የፖሊስና የወር አባላት የመደበኛና የአጥቢያ ፍርድ ቤት ጻዮችና የከተማ ጽዮች ጋር ቸግቸው ። በአብዮቱ የዘግየ እነዚህ ከፍተኛ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት ከነተከ ታተቻቸው በአገሪቱ ሕዝብና በመንግሥት ሀብት ላይ ብዙ የዘረፋ ተግባር ከፈጸሙባቸው አካባቢዎች አንዱ የባሌ ክፍል ሀገር ነው ።

በዚህ ነገር ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ 24 እንደሚታየው ፣ በ1956 አንድ ጉልተኛ ከ41 ጋሻ መሬት አራቱን ጋሻ ብቻ ሌላ ደገፍ ከ34 ጋሻ መሬቱ ስምንቱን ጋሻ ብቻ በግላዊነት በተቀሩ ድባት የመሬት ይዞታዎቹ ላይ የመንግሥትን ግብር አልከፈለም ። እንዲሁም አንድ የባሌ ጉልተኛ

ከ95 ጋሻ መሬት ስድስትን ጋሻ ብቻ ፤ እንደ ሌላ ጉልተኛ ደግሞ ከ12, 341 ጋሻ መሬት 8,329 ጋሻውን ብቻ በርስት መዝገብ እሳውቆ በተቀሩ የመሬት ይዞታዎቹ ላይ የመንግሥትን ግብር አልከፈለም ።

ለመንግሥት የመሬት ግብር ገቢ ሞስትናው መሬት ራሱ ስለሆነ እንደ ባለመሬት ለሶስት ተከታታይ ዓመታት በመሬቱ ላይ የመንግሥትን ግብር ባይከፍል “ ግብረ ጠል ” በሚል ይዞታ ፈርጄ መሬቱ በመንግሥት ይወረሳል ።¹⁹

ነገር ግን “ ግብረ ጠል ” መሬትን የውርስ ሥነ ሥርዓት በመንግሥት ስም የሚያስፈጽሙ አብዛኛውንም ጊዜ የመንግሥት ከፍተኛ ጉልተኞችና ባለሥልጣናት ስለሚሆኑ ሕጉን ተግባራዊ የሚያደርጉት በራሳቸው ላይ ሳይሆን ሥልጣንና ገንዘብ በሌላቸው ጢሰኞች ገባሮችና ዘላኖች ላይ ነበር ። በሚከተለው ሠንጠረዥ እንደሚታየው ፤ በባሌ ጦር ነት ወትት ከክፍል ሀገሩ ጠቅላላ 52,467.40 የጋሻ ቀላድ መሬት 14,064.87 ጋሻ ወይም 26.8 በመቶ ግብረጠል ይዞታ ነው ። በዚህ የግብረጠል የመሬት ይዞታ የባሌ ክፍል ሀገር በአገሪቱ እንደኛ ነው ።

ሠንጠረዥ 25

በ1962 የባሌ የጋሻ ቀላድ መሬት ይዞታ ግድነትና መጠን ባሕርያ ግብረጠል ከመቶ

የመሬት ይዞታ ግድነት	የመሬት ልማት ግድነት			ድምር	
	ለም	ለምጠፍ	ጠፍ	ባሕርያ	ከመቶ
ግብር (የጉል)	4330.24	5312.72	15438.53	25081.49	47.8
ሰጥን	464.39	368.39	447.66	1280.44	2.4
ግደሪያ	4.35	11.23	32.53	48.11	0.1
መንግሥት	66.36	350.38	11575.75	11992.49	22.9
ግብረጠል	24.06	19.47	14021.34	14064.87	26.8
ድምር	4889.40	6062.19	41515.81	52467.40	100.0
ከመቶ	9.3	11.6	79.1	—	100.0

ምንጭ ፡ Gebru Tareke, “Rural Protest” (1970).

ሠንጠረዥ 26

በ1946-1956 የባሌ ውዝና የመሬት ግብርና የተወረሰ መሬት

አውራጃ	ውዝና ግብር በብር	የተወረሰ መሬት ባሕርያ
ደሴ	1,779,538.04	8,254
ፋሌል/ሙንደያ	2,540,783.14	4,851
ፕሌ	1,165,064.43	2,822
ግቢ	2,311,346.15	7,911
ድምር	7,816,751.76	23,838

ምንጭ ፡ Gebru Tareke, “Rural Protest”

በባሌ ከ1946 እስከ²⁰ 1956 ድረስ የመሬት ግብር ውዝና መጠን 8,012, 226.20 ብር ነው ። በዚህ ምክንያት በአራቱ የዶሎ ፤ የመንደሩ ፤ የገናሌና የዋቤ አውራጃዎች በመንግሥት የተወረሰ መሬት ግብረጠል መጠን ደግሞ ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ እንደሚታየው 23,038 ጋሻ ነው ። የኤልከሪ የዘላን እገር በቀድሞ ሥርዓት የመሬት ይዞታ ሕግ የመንግሥት ይዞታ ነበር ። በመንግሥት መሬት ላይ ግጦችን በኪራይ የሚጠቀሙ ነባር ዘላኖች ለመንግሥት ግብር የሚገቡት በእንስሳት ላይና መጠን ነው ። በ1946-1956 ከጠቅላላ 8,012,226.20 የመሬት ግብር ውዝና ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ 26 ፤ እንደተቀመጠው 7,816,751.76 የዶሎ የመንደሩ የገናሌና የዋቤ አውራጃዎች ዕቅድ ስለሆነ የተቀረው 195,226.20 ምናልባት የኤልከሪ አውራጃ የግጦሽ መሬት ውዝና ግብር ሊሆን ይችላል ።

የባሌ የ1955-1962 አመጽ

የኢትዮጵያ የቀድሞ ባለሥልጣናት የባሌ የ1955-1962 ጦርነትን በአገሪቱ መንግሥት ላይ በአጉራባቹ የሶማሊያ ተስፋፋ መንግሥት የተጠነሰሰ የጉላና የሂይማኖት ሴራ አድርገው ለግብርና ሞክረዋል ።²¹ ነገር ግን የአመጹ መሪ የባሌው ጀኔራል ዋቆ ጉቱ በታሪክና በሥርዓት መረጃ አስደግፎ እንደ አስረዳው ፤ የባሌ የ1955-1962 አመጽ ታሪካዊ መነሻው ከ1878 ጀምሮ ለሰግንያ ዓመታት የኢትዮጵያ የቀድሞ የገዥው መደብ በአካባቢው ነባር የአርማ ማህበረሰብ ላይ በንብረት በሕግ በፍትህ በሕይወት በመሬት በባህል በሃይማኖት በሥርዓት በታሪክ በሰው ልጅ ክብርና መብት ደጋግሞ የፈለመው ረጅም ጭቆና ነው ።²²

የአመጹን መነሻ ሂደት ስፋትና ውጤት ከልዩ ልዩ የመረጃ ምንጮች ለፕሌች ዲ. ጂግሪው በዝርዝርና በጥልቀት የመረመረው ዶክተር ገብሩ ታረቀ የባሌ የ1955-1962 አመጽ ታሪካዊ መነሻው በሚመለከት የጀኔራል ዋቆ ጉቱን የጭቆና ሥርዓት መነሻነት በመሠረቱ ተቀብሎ እንደት በአመጹ ክስተትና ሂደት የሶማሊያ መንግሥት ግሬት ተጓዳኝ ምክንያት እንደሆነ በብዛት አስረድቷል ።²³

የባሌ አመፅ በ1955 የኢትዮጵያ መንግሥት ባለሥልጣናት ከኤልከሪ ሶማሌ ማህበረሰብ አባሎች ውዝና የግጦሽ ግብር ለመስበሰብ ያልተሳካ መከራ በአደረጉ ጊዜ ተቀስቶ በመጋቢት 1962 በኢትዮጵያ መንግሥትና በጀኔራል ዋቆ ጉቱ መካከል በተካሄደው የሰላም ድርድርና ስምምነት እስከያልት ድረስ በጥንታዊው የባሌ የደረጃ ውጊያ ስልትና እርምጃ በክፍል ሀገሩ አጉራባች የዶሎ ፤ የገናሌና የዋቤ አውራጃዎች በሙሉ እንደ ሰደድ ጸላት ተሰፋፋ ።²⁴

አመፁን በአውራጃና በክፍል ሀገር ደረጃ በግምባር ያደራጁና የመሩ ራሳቸውን በወታደራዊ ግዕረግ ጀኔራል ኮሎኔል ቫለታ ሻምበል የመቶ

አለቃ እያሉ የግጠና የባሌ ተወላጆች የያዙው ጀኔራል ዋቅ ጉቱ ፤ የኤልክሬው ኮሎኔል ካህን አብዲ ፤ የዋቢው ኮሎኔል ሁሴን ቡኒ ፤ የገናሌው ኮሎኔል አማር ከቢሉ እንደሆኑ ታውቋል።²⁵ ከሁሉም በላይ በመሬት በግብር በገደግናት በባህል በተደጥ የኢትዮጵያ ጉልተኞችና ባለሥልጣናት እጅ ለረጅም ጊዜ ሲወቁት የኖሩ የኦርሞና የሶማሌ አርሶ አደሮችና ዘላናች በተጠቀሱት የአመፅ መሪዎችና አዝማች ጉን ተሰልፈው አመጹን ከመጀመሪያ እስከ መጨረሻ በንቁ ተሳትፎ እንደደገፉት ተረጋግጧል።²⁶

አጉራባቹ የሶማሊያ መንግሥት ደግሞ በኢትዮጵያ ላይ የራሱን ቋሚ የመሬት አለኝታ ጥያቄ ለግራመድ ሲል አመጹንና የአመጹን መሪዎች በፕሮፓጋንዳ በትምህርትና በመግሪያ በመደገፍ እንቅስቃሴውን በኢትዮጵያ መንግሥት ላይ የሶማሌ ነጻነት እንቅስቃሴ ካደርጉ ለግትረብ ያልተሳካ ሙከራ አድርጓል።²⁷

የኢትዮጵያ የቀድሞ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት በፈውዳላዊ ትምክህት በባሌ ለነባሩ የኦርሞና የሶማሌ እስላማዊ ግህበረሰቦች ከፍተኛ ንቀት ስለነበራቸው የባሌ አመጽ እንደዚህ ጠንካራና ሁል አትፍ የፖለቲካ እንቅስቃሴ ሊሆን ይችላል የግራ ግንባቢ ፈጽሞ አልነበራቸውም።

በዚህ ረገድ ባሌ በ1952 ከሐረር፤ ተቆርጦ ራሱን የቻለ ክፍለ ሀገር ከሆነ በኋላ ከ1952 እስከ 1955 ድረስ የክፍለ ሀገሩ የመጀመሪያ እንደራሴ የነበረው አስተዋፆ ፈታውራሪ አበበ ገብረ በመንግሥት ሥልጣንና በሥራ ምደባ በነባር የኦርሞ - ሶማሌ ተወላጆችና ከመሀል አገር በሰፈራና በሥራ ሄደው በክፍለ ሀገሩ በሚኖሩ ጉልተኞችና የመንግሥት ባለሥልጣናት መካከል በተግባር ብሔራዊ አንድነትና ሕዝብነት ለማጠናከር እርምጃ እንደወሰደ ታውቋል።²⁸ ይሁን እንጂ የእንደራሴው ተራግጅ ፖሊሲና ተግባር በአንድ በኩል የኦርሞና የሶማሌ ተወላጆችን በብሔራዊ አንድነትና እኩልነት መንፈስ እንደ አስደሰታቸው በሌላ በኩል ደግሞ በራሱ ግለትም በእንደራሴው ላይ የፈውዳል ጉልተኞችንና የባለሥልጣናትን የተባበረ ቁጣና ተቃውሞ አስነስቶ ራሱ በበላይ ውሳኔ ከክፍለ ሀገሩ በ1955 ተነሳ።²⁹

በ1955-1959 ከክፍለ ሀገሩ ተጻራሪ ጉልተኞችና ባለሥልጣናት ጋር አብሮ የፈታውራሪ አበበ ገብረን ተራግጅ የአስተዳደር ፖሊሲና ተግባር በማጠና ለክፍለ ሀገሩ ነባር ሕዝብ ልዩ የንቀት ስሜት የነበረው ፈታውራሪ ወርቁ ዕንቁ ሥላሴ አዲሱ የባሌ እንደራሴ ለ1956-1962 የባሌ አመጽ ፍንዳታና ዕድገት የራሱን ከፍተኛ አስተዋጽኦ እንደ አደረገ ተረጋግጧል።³⁰ በዚህ ረገድ ለምሳሌ ፈታውራሪ ወርቁ ዕንቁ ሥላሴ በመስከረም 1958 ለንጉሡ በጸፈው ግስታወሻ የኦርሞና የሶማሌ እስላማችን

በውጭ ኃይሎች ፕሮፓጋንዳ የተገዙ “አዕምር ቢስ ዘላናች” ናቸው እስከ ግለት ድርሷል።³¹

በክፍለ ሀገር ጉልተኞችና ባለሥልጣናት ጭቆና ላይ የሕዝቡ አመጽ እንደ ተቀሰቀሰ በመጋቢት 1956 ንጉሡ በሥራ ጉብኝት እስከ ባሌ ክፍለ ሀገር በመሄድ (1) በሌላ ደቡብ ክፍላተ ሀገር ዳር እንደ ተደረገ ሁሉ አሁን ለባሌም ባላባቶች ከመሬት የባላባት ሲሶ እንደሚሰጣቸው ቃል ገቡ። (2) በ1945-1954 የግብር ወዝፍ ምክንያት ግብረጠል ተብሎ በመንግሥት የተወረሰው መሬት ለሕዝብ እንደሚመለስለት ተናገሩ። (3) ለብዙ የክፍለ ሀገሩ ተወላጆች ሹመትና ማዕረግ ሰጡ። (4) “የፔክ ሁሴንን መስጊድ” ጉብኝተው ወደ አዲስ አበባ ተመለሱ።³²

ይሁን እንጂ በአመፅ መንፈስና ተግባር አንዴ ከተቀሰቀሰ በኋላ ለረጅም ዘመን በጉልተኞችና በባለሥልጣናት ጭቆና በኃይል የተመረረው የባሌ ሕዝብ በንጉሡ ጉብኝትና መልካም ቃላት ከአመፅ እርምጃው አልተገታም። ባጭሩ ከ1956 እስከ 1959 በክፍለ ሀገሩ እንደራሴ በፈታውራሪ ወርቁ ዕንቁ ሥላሴ መሪነት የባሌ ክፍለ ሀገር ጉልተኞችና ባለሥልጣናት ከፖሊሲና ከብሔራዊ ጦር ጋር የሕዝቡን አመጽ መቆጣጠርና ግቆም ፈጽሞ አቃታቸው።

በመሆኑም እንደራሴው ፈታውራሪው ወርቁ ዕንቁ ሥላሴ ከክፍለ ሀገሩ እንዲነሳ ተደርጎ በታህሣሥ 1959 የባሌ አራቱ የኤልክሬ የዶሎ የገናሌና የዋቢ የአመፅ አውራጃዎች ከአጉራባቹ የቦረና አውራጃ ጋር በወታደር ሥር እንዲሆኑ ተወሰነ።³³

ከዚያ በኋላ ከታህሣሥ 1959 እስከ መጋቢት 1962 ድረስ የኢትዮጵያ መንግሥት በባሌ አመጾች ላይ በአንድ በኩል አስተዳደሩንና ጦሩን በጀኔራል መኮንኖች ወርቁ መታፈሪያ፤ ወልደ ሥላሴ በረካ፤ ጃጋማ ኬሎ፤ ከበደ ያዕቆብ፤ ገሠሠ ረታ ብርቱ አመራር አጠናከረ። በሌላ በኩል ደግሞ ጠንካራ የሆነ የሰላም ዲፕሎማሲ በማካሄድ ለአመጾቹ የሶማሊያ መንግሥት ወታደራዊና ፖለቲካዊ ድጋፍ እንዲቆረጥ አደረገ። በዚህ ሁኔታ በመጋቢት 1962 የአመጾቹ መሪ ጀኔራል ዋቅ ጉቱ ለመንግሥት በሰላም እጁን ሲሰጥ የአመጹ ፍጻሜ እየተቀበረ ሄደ።

በአመጹ ዘመን የባሌ ሕዝብ 60,000 ከብቶች፤ 18,698 ግመሎች፤ 7,060 ጋማ ከብቶች ከ22,215 በጉችና ፍየሎች ጋር ግለትም በድምር 107,973 እንሰሳት በመንግሥት ወገን እንደ ተዘረፉ ተመልክቷል።³⁴ አመጹ በሁለቱም ተፋላሚ ወገኖች ላይ በሕይወት ያስከተለው ጉዳት ምን ያህል እንደሆነ በትክክል ለማወቅ አልተቻለም።

ከዚህ በላይ ባጭሩ የቀረበው የባሌ አመጽ ለታላቁ የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አብዮት ፍንዳታ ያደረገው አስተዋጽኦ ጉልህና ዘላቂ ነው።

የጉራጌ በህውርታዊ ሕብረተሰብ ዕድገት

የጉራጌ ሕዝብና ታሪክ

በ1900 ከአዲር አበባ ጠቅላላ 60.000 ሕዝብ 2.000 ወይም 3.3 በመቶ ፤ በ1945 ከ307,000 ሕዝብ 52,921 ወይም 17.3 በመቶ ፤ በ1976 ከ1,412,575 ሕዝብ 249,077 ወይም 17.6 በመቶ የጉራጌ በህውርታዊ ሕብረተሰብ አባሎች እንደነበሩ ይታወሳል ።

በሌላ በኩል በ1976 የሕዝብ ቆጠራ ውጤት ከአገሪቱ ጠቅላላ 42,066,699 ሕዝብ የጉራጌ ሕዝብ ብዛት 19,16414 ወይም 4.6 በመቶ ሲሆን ፤ በጨቦና ጉራጌ በሐይቆችና ቡታጅራ አጉራባች አሁራጃዎች አሥር የጉራጌ መደበኛ የኮከርገደባኖ ፤ የእዣና ወለኔ ፤ የጉመር ፤ የእነሞርና ኤነር ፤ የቸሀ ፤ የደሎቻ ፤ የላንፋሮ ፤ የሰልጤ ፤ የመስቃንና የማረቆ ፤ የሶዶ ፤ ወረዳዎች ጠቅላላ የቆዳ ስፋት 7750 ኪሎ ሜትር ካሬ ብቻ ነው ። ከዚህ ተጨባጭ ሁኔታ በመነሳት በምን ታሪካዊ መንገድና ምክንያት የጉራጌው አናሳ ሕብረተሰብ በአገሪቱ መዲና እንደዚህ በኃይል እያደገና እየተስፋፋ ሄዶ ብሎ መጠየቅ ይቻላል ።

ከመልክዓ ምድር አኳያ ዛሬ ጉራጌ በመሀል-ደቡብ ኢትዮጵያ በጊቤ ወንዝና በዝዋይ ሐይቅ መካከል ሰፍሮ ከሀዲያና ከአሮሞ አጉራባች ማኅበረሰቦች ጋር የሚወሰን በህውርታዊ ሕብረተሰብ ነው ። በተጠቀሰው የመሬት ክልል የጉራጌ ሕብረተሰብ ከቋንቋና ከባሕል አኳያ በቋንቋ ምሁራን ዘንድ በሶስት ተዛማጅ ክፍሎች ይመደባል ።²

1. በምዕራብ የቸሀ ፤ የእነሞር ፤ የኤነር ፤ የእንዳጋኝ ፤ የጉመር ፤ የጊቶ ፤ የእዣ ፤ የምሁር ፤ የአክሊልና የመስቃን ተዛማጅ ማኅበረሰቦች በአንድነት የሰባት ቤት ወይም የምዕራብ ጉራጌ ተብለው ይታወቃሉ ።

2. በምሥራቅ የአዛርነት በርበሬ ፤ የኡልባራግ ፤ የሰልጤ ፤ የወራሮ ፤ የወለኔ ፤ የገዳባኖና የዝዋይ ተዛማጅ ማኅበረሰቦች በአንድነት የምሥራቅ ጉራጌ ወይም “አደራ” ይባላሉ ።

3. በሰሜን ራሳቸውን “ክስታኔ” ብለው የሚጠሩና በአካባቢው ከጥንቱ ክርስቲያናዊ የአይመላል ሕዝብ ጋር በባሕላዊ እድገት የተዋሀዱ የሶዶና የዶቢ ማኅበረሰቦች በአንድነት የሶዶ ወይም የሰሜን ጉራጌ ተብለው ይጠራሉ ።

ይህ ሁሉ ሲሆንና ሲባል ሶስቱ የምዕራብ የምሥራቅና የሰሜን ጉራጌ ማኅበረሰቦች በመካከላቸው የራሳቸው የሆነ አንድ የጋራ ቋንቋ የላቸውም ። ነገር ግን በአንድ የመሬት ክልል ለረጅም ዘመን አጠገብ ለአጠገብ እየኖሩ በመካከላቸው በተጠፈረ ባሕላዊ ፤ ሃይማኖታዊ ፤ ሥር

ዓታዊና ታሪካዊ ግንኙነትና ስነልቦና ራሳቸውን በአንድ የጋራ ስም “ጉራጌ” ብለው ይጠራሉ ። በሌላ በኩል ሁሉም የጉራጌ ማኅበረሰቦች በተግባራዊ ልምድና ግንዛቤ አግርኝን አካባቢያዊና አገራዊ የጋራ መግባቢያቸው ፤ የጋራ ቋንቋቸው አድርገው ይጠቀማሉ ።

ከታሪካዊ እድገትና ባሕላዊ ግንኙነት አኳያ የጉራጌ በህውርታዊ ሕብረተሰብ የኢትዮጵያ ኩሻዊና ሴማዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማኅበረሰቦች ጥንቅርና ቅምር ነው ። በዚህ ረገድ የጉራጌ ሕዝብ በአካባቢው በጥንታዊ የዳሞት የሀዲያና የይፋት አጉራባች ሕዝቦች መካከል “አይመላል” እና “ጉራጌ” በሚሉ ሁለት ስሞች በአገሪቱ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ በጽሁፍ የታወቀው በአስራ አራተኛው ምዕተ አመት በአጼ ዓምደ ጽዮን (1314-1344) ዜና መዋዕል ነው ።³

በተጠቀሰው ዜና መዋዕል “አይመላል” ከዓምደ ጽዮን የአስተዳደር ክልሎች አንዱ ሲሆን “ጉራጌ” ግን በ1332 በንጉሡ ላይ በትጥቅ አመጽ ከተነሱት እስላማዊ የይፋት ግዛቶች አንዱ እንደነበር ተጽፎአል ።⁴ በመሆኑም እስከ ዛሬ ድረስ ባንዳንድ ሰዎች ዘንድ የጉራጌ ሕዝብ በአጼ ዓምደ ጽዮን ዘመን መንግሥት በሰሜን ኢትዮጵያ “ጉራ” ከተባለው ሥፍራ በአንድ የጦር አበጋዝ መራነት መጥቶ በደቡብ የሰፈረ ወታደር ነው የሚባለው ትውፊታዊ ግምት ከሕዝቡ እውነተኛው ሰነዳዊ ታሪክ ጋር አብሮ የማይሄድ ነው ።⁵

ከአስራ አራተኛው እስከ አስራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት ድረስ የአይመላልና የጉራጌ አጉራባች አገሮች በኢትዮጵያ ማዕከላዊው የአጼ መንግሥት ስር አንድ የጉራጌ አገር እየሆነ እንደመጣ በ1520ዎቹ ወደ ኢትዮጵያ የመጣው የፖርቱጋል ልዑካን ቡድን ጸሐፊ አልቫሬዝና በ1530ዎቹ የኢማም አህመድ ግራጁ ዜና መዋዕል ጸሐፊ አረብፋቀህ በየበኩላቸው አረጋግጠዋል ።⁶ በሁለቱም ጸሐፊዎች አካባቢው “ጉራጌ” በሚል ስም ብቻ ተገልጿል ።

ቀጥሎም በዚሁ ወቅት ተከታታይና ተዛማጅ የኢማም አህመድ ጦርነትና ታላቁ የሕዝቦች የፍለሳ እንቅስቃሴ ለዛሬው የጉራጌ ሕብረተሰብ በህውርታዊ ይዘትና ዕድገት ታሪካዊ መነሻዎችና ምክንያቶች ሆኑ ። በዚህ ረገድ በ1532 የአዳል ጦር በኢማም አህመድ ግራጁ መሪነት በአዋሽና በጊቤ ወንዞች መካከል ባካሄደው ብርቱ ዘመቻ ከአካባቢው የአጼ ልብነ ድንግልን ሰፋሪ ጦርና ሹማምንት በሙሉ እንደ አበረራቸው ይታወሳል ።⁷

በአዋሽ - ጊቤ ክልል ከ1532 የኢማም አህመድ ዘመቻ ጀምረው ከምሥራቅ የአዳልና የሀዲያ ተዛማጅ እስላማዊ የሰልጤ ፤ የኡልባራግ ፤ የወለኔ ፤ የአዛርነት በርበሬ ፤ የአላሳ ፤ የቀቤና ፤ የሊቢዶ (ማረቆ) የገዳባኖ ወይም የገደቢቾ ማኅበረሰቦች በዝዋይ ሐይቅና በጊቤ ወንዝ መካከል

በፍለሳ እንቅስቃሴ በመስፈር ከፍ ሲል ለተጠቀሱት ለዛሬው የምሥራቅ ጉራጌ ኩሻዊና ሴማዊ የቋንቋ ቤተሰቦችና ማኅበረሰቦች መወራረስ ታሪካዊ መነሻ እንደሆነ በአካባቢው የትውፊት፣ የቋንቋና የሰነድ መረጃዎች ላይ በተካሄደ ጥናት ታውቋል ።⁸

የቀለማ ኦሮሞ ጉሳ አካል የሆነው ሶዶ በአካባቢው ከጥንታዊውና ከርስቲያናዊው የአይመላል ሕዝብ ጋር በቋንቋና በባሕል በመወራረስ ዛሬ ራሱን “ክስታጌ” ብሎ ለሚጠራው የሶዶ ወይም የሰሜን ጉራጌ ማኅበረሰብ ዕድገት ታሪካዊ መነሻ እንደሆነ የአካባቢው ታሪክና ባሕል ያሳየናል ።⁹

ከዚህ በላይ ባጭሩ የተገለጹ የጉራጌ ማኅበረሰቦች ከ19ኛው ምዕተ ዓመት ሁለተኛው አጋማሽ ጀምሮ የኢትዮጵያ ማዕከላዊ የአጼው መንግሥት የፖለቲካ ምዕክልና እንቅስቃሴ አንድ በሀውርታዊ የጉራጌ ሕዝብ ተሰብ እስኪያደርጋቸው ድረስ በጉሳ፣ በውስጥና በንግድ ጉዳዮች ላይ እርስ በርሳቸው ዘወትር የሚዋጉ፣ እንደ የአካባቢያቸውና ግንዛቤያቸው የአዋግ፣ የአስልምና የክርስትና እምነቶችን የሚከተሉ ሕዝቦች ነበሩ ።¹⁰

የጉራጌ ጦርነት 1867-1881

በዘመናዊ የጉራጌ ታሪክ የቀቤና - ቸህ የፖለቲካ እንቅስቃሴ በመጀመሪያ የሚጠቀስ ገድል ነው ። ቀቤና በ1850ዎቹ በወልቅጤና በቸህ መካከል “ዘናበነር” በሚባል ቀበሌ ከሰፈረ በኋላ ለቀበሌው የራሱን ስም የሰጠው አንድ የሀዲያ ማኅበረሰብ ነው ።¹¹

በ1860ዎቹ የቀቤናው ኢማም ሀሰን ኤንጃሞና የቸሀው ኢማም አመር በቅሳ የቀቤና አካባቢያዊ መንግሥት መሠረቱ ።¹² ከ1860 ዎቹ መጀመሪያ እስከ 1881 ድረስ የቀቤና መንግሥት መሪዎችና ተከታዮች በጊቤና በአዋሽ ወንዞች መካከል የሚገኙ የሀዲያ የጉራጌና የኦሮሞ ሕዝቦችን በአንድነት ለማደራጀት በወሰዱት ብርቱ የፖሊሲ እርምጃ ከአጉራባቹ የሸዋ አካባቢ መንግሥት ጋር የአስራ አራት (1867-1881) ዓመታት ጦርነት ተዋጉ ።

በዚህ ረገድ በ1867 መጨረሻ የምኒልክ ጦር በራስ ጉበና አዝማች ነት በሶዶ ጉራጌ የመጀመሪያ ጦርነት ከፍተኛ በድል ተመለሰ ። ነገር ግን በ1869 በቀቤና፣ በወለኔ፣ በገዳባና፣ በአክሊል፣ በምሁር፣ በእሃ፣ በቸህ፣ በእነሞር፣ በኤነር፣ በየጨሬት፣ በጉመር፣ በውራሮ፣ በሰልጤ፣ በመስቃን፣ በዶቢና በዳላ ላይ በንጉሥ ምኒልክ አዝማችነት ጦርነት የከፈተው ታላቅ የሸዋ ሰራዊት በየአካባቢው በእነ አበጋዝ ደርሰዋ በተመራው የጉራጌ ጦር ተሸንፎ እንደ ተመለሰ በታሪክ ጸሐፊ አጥመ ጊዮርጊስና በጉራጌ ትውፊት ተመዝግቦአል ።¹³

በጉራጌ የትውፊት መረጃ መሠረት፣ የ1869 የምኒልክ ሠራዊት በእጋዝ ደርሰዋ በተመራው የጉራጌ ጦር የተሸነፈው በጉመር አገር በዊ

ራና በአረቅጥ በተካሄዱ ተከታታይ ጦርነቶች ነው ። በታሪክ ጸሐፊ አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ዘገባ መሠረት፣ በጥቅምት 1869 ንጉሥ ምኒልክ፤

“ ብዙ ጦር አስከተለው ወደ ጉራጌ ዘመቱ ። በጥቅምት 21 ቀን የንጉሡ ሠራዊት አለቀ ። አለቃ ዘነብ የሚባል አዋቂ መጽሐፈ ጨዋታ የደረሰ የዚያኑ ዕለት ሞተ ። ብዙ መኳንንት ሞቱ ። የቸሀና የጉመር ሌሎችም ጉራጌዎች ብዙን ሠራዊት ማርከው ወደ ከምባታ ወደ ወላሞ ሸጡ ። ከንጉሡ ጋራ ከዘመቻው የተመለሰው ከሶስት አንድ እጅ ብቻ ነው ። በዚያን ጊዜ በሸዋ ያልተለቀሰበት ቤት አልተገኘም ። ንጉሡም በኃዘን ተመልሰው ልቼ ገቡ ” ።¹⁴

የንጉሥ ገብረ ሥላሴ፣ ጥገጥ፣ ምኒልክ (1939)

ከ1867 እስከ 1881 በጉራጌና በሸዋ መካከል በተካሄደው ጦርነት ዋና ዋና የሸዋ ጦር መሪዎችና አዛዦች ንጉሥ ምኒልክ፣ ራስ ወልደ አሻ

26. ራስ ጉበና (1814 - 1881)

26. ራስ ጉብኝ (1814 - 1881)

ፖታ : ገብረ ሥላሴ : ፖታ ፖሊስ (1959)

ግራ ፤ ደጃዝማች ገርማሚ ወልደ ሐዋርያት፤ ባላምባራስ መኳንንት ወልደ ሚካኤል (በኋላ ራስ) ፤ ቀኛዝማች ውቤ ኤርገኖ ፤ ደጃዝማች በሻህ አቦዬ፤ ራስ ጉበና ዳጭ ፤ ፊታውራሪ ገረዶ ጉበና ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ ነበሩ ።¹⁵

ከእነዚህ የጦር መሪዎችና አዛዦች ቀኛዝማች ውቤ ኤርገኖና ፊታውራሪ ገረዶ ጉበና በጦርነቱ ሞቱ ። የራስ ጉበና ዳጭ ጦር አራት በተለያዩ ጊዜያት በኢማም ሀሰን ኤንጃሞ እጅ ተሸንፎ ተመለሰ ። አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ እንደ መዘገቡት ፤ በ1877 ቀቤኖች ቀኛዝማች ውቤ ኤርገኖን ስለ ገደሉት በ1878 ደጃዝማች ወልደ አሻግራ ፤ ደጃዝማች ገርማሚ ወልደ ሐዋርያትና ባላባራስ መኳንን ወልደ ሚካኤል በሌላ የቅጣት ዘመቻ ወደ ቀቤና ተላኩ ።¹⁶ በመስከረም 1879 የደጃዝማች ወልደ አሻግራ ወንድም በጦርነቱ እንደ ተገደለና ደጃዝማቹ 3000 ከብቶች በምርኮ ይዞ ወደ እንጦጦ እንደ ተመለሰ በወቅቱ ሸዋ የነበረው አንድ ፃውዌ አገር ጸሐፊ መዝግቦአል ።¹⁷ የተባለው ጸሐፊ በሰኔ 1880 ጉራ ጌዎች በበኩላቸው ከሸዋ ጦር 400 ጠመንጃዎችን በምርኮ እንደ ወሰዱ ጨምሮ ጽፎአል ።¹⁸

በ1880-1881 ኢጣሊያኖች ከሰሜን ጠረፍ፣ ሱዳኖች ደግሞ በምዕ ዕራብ ከወለጋና ከጉንደር ጠረፎች በአገሪቱ ላይ በአንድ ጊዜ በሶስት ግምባሮች ወረራ በከፈቱ ጊዜ ከጉራጌ ኢማም ሀሰን ኤንጃሞ አዋሽ ተሻግሮ “ ሸዋን ያቃጥላል በማለት ራስ ጉበና ዘምተው እንዲወጉት ተመከሩ ራስ ጉበናም ወደ ሀሰን ኤንጃሞ ዘመቱ ”¹⁹ ይህ የጉበና የ1880ው ዘመቻ በጉራጌዎች ላይ አምስተኛው ጦርነት ነበር ።²⁰

በመጨረሻ ራስ ጉበና የወሊሶን ተወላጅ ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴን በኢማም ሀሰን ኤንጃሞ ላይ በማዝመት ጦርነቱን በመጋቢት 1888 ወደ ፍጻሜው አድርሰው ራሳቸው በሰኔ 1881 በድንገት ታመው በእንጦጦ ሞቱ ።²¹

ከታሪክ አኳያ በ1881 የጉራጌ ጦርነት በሸዋ ድል መፈጸሙ ለምዕራባዊ ወታደሮችና ሹማምንት በሚቀጥሉት አመታት በደቡብና በምዕራብ ኢሉባቦር ፤ ከፋ ፤ ጋምጉፋ፤ ሲዳሞና ባሌ ጨምሮ ብዙ አካባቢዎችን በፍጥነት በማዕከላዊ መንግሥት ሥር ለማምጣት በር ከፈተ ።

የገባር ሥርዓት በጉራጌ

ምን ጊዜም ጦርነት ተዋግቶ መሸነፍ ውጤቱ ቅጣት ነው ። በዚህ ረገድ ፤ በምዕራባዊ ፖሊሲና ፖለቲካ ከመጀመሪያ ተስማምቶ መገበር ሹመትና ጉልት የሚያስገኝ ሥራ ሲሆን ፤ በአንጻሩ ደግሞ በትጥቅ ፍልሚያ ተሸንፎ መገበር የፖለቲካና የሥርዓት ቅጣት የሚያስከትል ተግባር እንደ ነበር ይታወቃል ።

በ1867-1881 ጦርነት የጉራጌ ማኅበረሰቦችና የጦር አበጋዞች እንዲማም ሀሰን አንጃሞ እንዲማም አመር በቅሳ እንዲያደርግ የምዕራባዊ የግዛት ፖሊሲ ለአስራ አራት አመታት በኃይል ከመግታት ሌላ በሸዋ ጦርና ሹማምንት ላይ ከባድ ሽንፈት በማድረስ እንደ አዋረዱ የታወቀ ነው ። ስለዚህ ተዋግቶ የተሸነፈው የጉራጌ ሕብረተሰብ በመሬቱና በጉልበቱ መቆጣት ከድል አድራጊው ወገን የማይጠበቅ አይሆንም የጉራጌ አመጸኞችን የ1881 ሽንፈትና ቅጣት አስመልክተው አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ እንዳስቀመጡት ፤ በመጋቢት 1881 ራስ ጉበና፤ “ቀቤናን ፤ ቸሀን ፤ ስልጤን ፤ አገር ሁሉ ወጉ ። መሬቱን እየከፈሉ ለሰራዊት ሰጡት ። አመር በቅሳን ያዙት ። ኤንጃሞ ወደ ጅማ ሸሸ ። አገሩን ይዘው ሠራዊትዎን በዚያው ሹመው አደላድለው በሰኔ እንጦጦ ገቡ”²²

በዚህ ረገድ “ ቸሀ ውድማ ” የተባለውና ከመላው የቸሀ ለም የእርሻ መሬት ሁለት ሶስተኛው ወይም 67 በመቶ የሚሆነው ከ1881 እስከ 1919 ድረስ የድል አድራጊው ፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ የግል ግዛት ሆነ ። ከ1919 እስከ 1928 ድረስ “ ቸሀ ውድማ ” የራስ ሙሉጌታ ይገዙ የጦር ሚኒስትር ግዛት ከ1933 እስከ 1966 ድረስ ደግሞ የመንግሥትና የጉልተኞች ይዞታ ሆነ ።²³

የጉራጌ ምድር በአጠቃላይ የምዕራቡ ሰባት ቤት ጉራጌ መሬት በተለይ በተፈጥሮው ለሰብል እርሻ የማይስማማ ጠባብና ተራራማ አካባቢ ነው ። የጉራጌ ሕብረተሰብ በባሕላዊ ልምዱና ግንዛቤው ለዚህ ዓይነት የተፈጥሮ አካባቢ ተስማሚ አድርጎ የሚጠቀመው ቋሚ የእንሰት ተክል እርሻ እንደሆነ የታወቀ ነው ። በሌላ በኩል የእንሰት ምግብ አይነተኛው ንጥረ ነገር ካርቦ ሃይድሬት ስለሆነ ከአትክልት ፤ ከእንሰሳትና ከሰብል ምርቶች አስፈላጊ የፕሮቲንና የቫይታሚን ንጥረ ነገሮች ካልተከሉት በስተቀር የእንሰት ምርትና ምግብ ብቻውን ለሰው ሕይወትና ኑሮ ባቂ አገልግሎትና ጥቅም አይሰጥም ።

በመሆኑም በድህረ ጦርነት የኢትዮጵያ የቀድሞ ባለሥልጣናትና ጉልተኞች የጉራጌን ለአትክልት ለሰብልና ለእንሰሳት ምርትና ምግብ የሚያገለግለውን ምርጥ የእርሻ መሬት መያዛቸው በጉራጌ ሕብረተሰብ ሕልውና ፤ ሕይወትና ባሕል ላይ የጥፋት ውሳኔ ከማሰለፍ ምንም ያህል ያነሰ ተግባር አልነበረም ።

የሕልውናው የሕይወቱ የምርቱና የባሕሉ መሠረትና መግለጫ የሆነው ምርጥ የእርሻ መሬት የተያዘበት የጉራጌ ሕብረተሰብ ይህንን ሥርዓታዊ የሕይወት ችግር በምን ልዩ መንገድና የመከላከያ ስልት ተቋቁሞ ለመኖር ቻለ የሚለው የግንዛቤ ጥያቄ ነው ።

ከሁሉ በፊት በዘመኑ የተጠቀሰው አይነቱ የሥርዓት ችግር ሆነ ችግሩንም የመከላከሉ መንገድና ስልት በጉራጌው ሕዝብና ሕብረተ-ተሰብ ዘንድ ብቻ የተወሰነ ነገር እንዳልነበረ የሚታወስ ነው ። ለምሳሌ በዚህ ረገድ አጉራባችና እንደ ጉራጌ ሕብረተሰብም በእንስት ምርትና ባሕል የሚኖሩት የሀዲያ ፣ የጥምባሮ ፣ የክምባታ ፣ የወላይታ ፣ የጋሞ ፣ የጊዴኦና የሲዳማ ማኅበረሰቦች በተመሳሳይ ሥርዓታዊ መንገዶችና ምክንያቶች በቀድሞ ኃይለኛ የመንግሥት ባለሥልጣናትና ጉልተኞች ምርጥ የእርሻና የቡና ተክል መሬታቸው ሲያዝባቸው ወደ ፍለሳ ፣ ቅጥር ሥራ ፣ ንግድና ትምህርት እንደተሰማሩ ይታወሳል ። ጉራጌዎችም ወደ ፍለሳ፣ ቅጥር ሥራና ንግድ በመስመራት የአዲስ አበባ ከተማን ሁለተኛ ቤታቸው አደረጉት ። በተጨማሪም እንደ እነ ሼክ ኢሳ ሐምሃ (1855-1941) የነበሩት የጉራጌ ተወላጅ የሃይማኖት አስተማሪዎች መስጊዶችንና የቁራን ትምህርት ቤቶችን በማሰራትና የሻሪዓዊ ሕግ በማስተማር ለጉራጌ ሕብረተሰብ አንድነትና ዕድገት የማይነቅ አስተዋጽኦ እንደ አደረጉ ከዕድሜ ባለጋጋው ይማም መሐመድ ገለቱ (1883-) ለደራሲው በተሰጠ መረጃ ተረጋግጧል ።²⁴

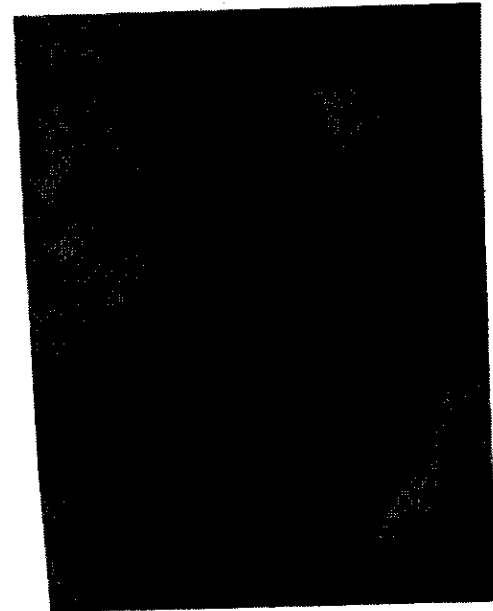

ምንጭ ፡ በደራሲው እጅ የሚገኝ ፎቶግራፍ

ጉራጌና አዲስ አበባ

በ1976 ብሔራዊ የሕዝብ ቆጠራ ውጤት ከአገሪቱ ጠቅላላ 42,061,699 ሕዝብ የጉራጌ ሕዝብ ብዛት 1,916,414 ወይም 4.6 በመቶ ፣ ከአዲስ አበባ ጠቅላላ 1,412,575 ሕዝብ ደግሞ የጉራጌ ሕዝብ ብዛት 249,077 ወይም 17.6 በመቶ እንደሆነ ይታወሳል ።

በአዲስ አበባ የመርከቶ ክፍለ ከተማ በተለይ የጉራጌዎች ዋናው ማዕከል ነው ። በመርከቶ ክፍለ ከተማ የጉራጌዎች ዋናው ሥራ ደግሞ የጉሊት የኪዎስክና የገበያ አዳራሽ ሥራ ጨምሮ ንግድ እንደሆነ የታወቀ ነው ።

ምንጭ ፡ ገ/ሥላሴ ፣ ዳግማዊ ምኒሊክ (1959)

27. ሼክ ኢሳ ሐምሃ (1855 - 1941) ለእርባ ዓመት የሕዝብ አስተማሪ

28. ፈታውራሪ ሀብተጊዮርጊስ ሊንግላ (1844 - 1919)

27. ሺክ ኢ.ሳ ሐምዝ (1855 - 1941) ለኦርባ ዓመት የሕዝብ አስተማሪ

ምንጭ : በደራሲው እጅ የግጥሟ ቤተግራፍ

28. ፊታውራሪ ሀብተ-ጊዮርጊስ ዲነገዴ (1844 - 1919)

ምንጭ : ገ/ሥላሴ ፣ ጳጳሳዊ ምኒሊክ (1959)

29 አለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ገብረመካሄድ (1825 - 1907)
የኢትዮጵያ የመጀመሪያ የታሪክ ተመራማሪና ጸሐፊ

የመዲናው ታሪክ እንደሚያስተምረን፤ በአዲስ አበባ የመርከቶ ክፍለ ከተማ ያገር ተወላጆች ሠፈር እንዲሆን በቀድሞ የፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ መሬት ላይ በ1928-1933 በወራሪ ፋሽስቶች የተቆረቆረ ነው። ከፍ ሲል እንደተገለጸው ደግሞ ከ1881-1919 የጉራጌው የቸሁው ድማ ለም የአርሻ መሬት በፊታውራሪ ሀብተጊዮርጊስ ዲነግዴ መያዝ በዘመኑ ብዙ ጉራጌዎችን ወደ አዲስ አበባ ፍለሳ እንደ ሰደዳቸው የሚታወስ ነው። በአዲስ አበባ የፊታውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ ዲነግዴ መሬት በታሪካዊ ዕድገትና ለውጥ የጉራጌ መኖሪያ ከተማ ሆነ።

29 እለቃ አጥመ ጊዮርጊስ ገብረመኒህ (1825 - 1907)
የኢትዮጵያ የመጀመሪያ የታሪክ ተመራማሪና ጸሐፊ

የደቡብ ኢትዮጵያ የዕድገት ሂደትና ኃይሎች

በዘመነ ኢምፔሪያሊዝም የኢትዮጵያ ታሪክ መሠረታዊው የዕድገት ክስተትና ሂደት በደቡብ የቋሚው የዘመናዊው ከተማ፣ መንገድ፣ ገበያ፣ ንግድ፣ ትምህርትና ወዛደር መነሻና ዕድገት ነው።

የዚህ አዲሱ የኢትዮጵያ ሕብረተሰብ የዕድገት ክስተትና ሂደት አንቀሳቃሹ የፖለቲካ የኢኮኖሚ የሥርዓት ሞተር ከ1870 ጀምሮ በደቡብ የምኒልክ አዲሱ ያገር ግምባታ ፖሊሲና ተግባር ነው። የፖሊሲው ሁለት ወሳኝ ኃይሎችና መሳሪያዎች ያገሪቱ አምራቹ ገባርና ነፍጠኛው ወታደር ናቸው። የሁሉም ማለትም የምኒልክም የፖሊሲውም የገባሩም የወታደሩም ብሎም የሥርዓቱ የኢኮኖሚ መሠረትና መሳሪያ ግን የአካባቢው ታላቅ የመሬትና የሰው ሀብት ነው።

ይህ ሁልአቀፍ ቲሲስ ወይም መሠረተ ነገር ሲዘረዘርና ሲተነተን በመጋቢት 1870 በቦሩሚዳ ጉባኤ በአጼ ዮሐንስና በንጉሥ ምኒልክ መካከል በተካሄደው የፖለቲካና የአስተዳደር ስምምነት¹ መሠረት ንጉሥ ምኒልክ በመሀል ሰሜን የወረኢሉ የልቼ የደብረብርሃንና የአንኮበር ነባር ከተሞቻቸውን ትተው በመሀል ደቡብ ከ1870 እስከ 1881 ድረስ የሆለታ የእንጦጦና የአዲስ አበባ እስትራቴጂያዊ ርዕስ ከተሞቻቸውን በተከታታይ የጦር፣ የመንገድ፣ የአስተዳደር፣ የገበያ፣ የንግድ፣ የዓለም አቀፍ ጉዳይ መነሻዎችና ማዕከላት አድርገው መሠረቱ።

ከእነዚህ ማዕከላዊ ርዕስ ከተሞች በየአካባቢው በንጉሡ ተሹመው በራሳቸው የግል ወታደር ስንቅና ትጥቅ የሚዘምቱ የሻለቃ ጦር አዛዦች አገር ገዢዎችና እንደራሴዎች በንጉሡ ማዕከላዊው ርዕስ ከተማ ሞዴል ዘመናዊ የደቡብ ኢትዮጵያ የክፍለ ሀገር ከተሞችን ለምሳሌ አሰላ፣ ወሊሶ፣ ሆሳዕና፣ሶዶ፣ ይርጋ ዓለም፣ ዲላ፣ አገረሰላም፣ ጂማ፣ ጉሬ፣ ነቀምት፣ ባከ፣ ጉባ... ወዘተ በጦር ሠፈርነት ቆረቆሩ።²

በእነዚህ የክፍለ ሀገር ከተሞችና በንጉሡ ማዕከላዊው መዲና መካከል ቀስ በቀስ ለአስተዳደር፣ ለግብርና ለንግድ አገልግሎት የመገናኛ መንገዶችና ኬላዎች ተከፈቱ። በተጨማሪም በክፍለ ሀገር ከተማ ክልልና በመንገድ ዳር እንዲሁም የገጠር መንደሮችና ገበያዎች የሃይማኖትና የትምህርት ድርጅቶችና ሥራዎች ቀስ በቀስ እየተፈጠሩ አደጉ። በዚህ ታሪካዊ የዕድገት ሁኔታና ሂደት በአገሪቱ በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች የሕዝብ እንቅስቃሴ አቅጣጫና ግፊት ከሰሜን ወደ ደቡብ ሆነ። ዓለም አቀፍ ንግድና ግንኙነት በሚመለከት ደግሞ፡

“ንጉሥ ምኒልክ በፈረንሳይ በስዊስና በኢጣሊያ ሚሲዮናውያን ነጋዴዎችና የፖለቲካ ወኪሎች ምክርና ድጋፍ ከአፋር በረሀ ባሻገር በታጁራና በአሰብ በሮች በኩል በሲራራ መንገዶች የእንጦጦ መዲናን ብሎም መላ ደቡብ ኢትዮጵያን ከውጪ ዓለም ጋር በንግድና በገበያ አገናኙ ።”³

በ1889 - 1910 የአዲስ አበባ - ጁቡቲ የምድር ባቡር ህዲድ መስመር ግምባታና አገልግሎት በደቡብ ለከተማ፣ ለመገናኛ፣ ለገበያና ለንግድ ዕድገትና መስፋፋት አንድ ሌላ ምክንያት ሆነ ። ከህዲዱ መስመር ጋር አብረው የተፈጠሩና ያደጉ የአይሻ፣ የአዲጋላ፣ የድሬዳዋ፣ የአፍደም፣ የሚኤሶ፣ የአዋሽ፣ የመተሀራ፣ የወለንጭቲ፣ የናዝሬት፣ የሞጀ፣ የዱከም የደብረዘይት የአቃቂ ከተሞች ያገራቱ ዘመናዊ የንግድ የሥራ፣ የትምህርትና የወዛደር ማዕከላት እየሆኑ አደጉ ።

እንዲሁም የ1928 - 1933 የፋሽስቶች ጦርነትና ኮሎኒያዊ አስተዳደር ጥንታዊ የገባርና የባርያ ሥርዓቶችን በማስቀረት የጉልተኛውን የግልና የአካባቢ የጦር ሥርዓት በማጥፋት፣ ብዙ የከተማ፣ የኢኮኖሚና የትምህርት መሠረተ ልማቶችን በማስፋፋት ብዙ የቀድሞ ባሮችንና ገባሮችን በልዩ ልዩ የሥራ መስኮች በቅጥር በማሰማራት በደቡብ ዘመናዊ የከተማ የመገናኛ የንግድ የገበያ የትምህርት ሥራዎችን ዕድገት የበለጠ አስፋፋ ። በሌላ ቃል ለጅምር የካፒታሊዝም ዕድገትና መስፋፋት አመቺ ሁኔታና መንገድ ፈጠረ ።

በመጨረሻም በድህረ ጦርነት የመንግስቱ አዲስ የአስተዳደር፣ የመሬት ይዞታ የግብር የሃይማኖት የቋንቋ የትምህርት ሕጎች ማለትም የአጼ ኃይለ ሥላሴ ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና ፖሊሲና ተግባር በመላ የደቡብ አካባቢዎች ብዙ ቅይዮ ሁኔታዎችን አስከተሉ ።

አንደኛ፣ የተጠቀሱት የፖሊሲ ሕጎች በአንጻራዊ ግምትና ግዛንዛቤ በደቡብ ለዘመናዊ የከተማ የመገናኛ የገበያ የንግድ የትምህርት የእርሻ የወዛደር ሥራዎች ዕድገትና መስፋፋት ከፍተኛ አስተዋጽኦ አደረጉ ።

በዚህ ወቅትና አሠራር ዱር በምኒልክ ዘመን ለሕብረተሰቡ አገልግሎት በመንግስት ስም ከተያዘው የመሬት ሀብት በድህረ ጦርነት በልዩ ልዩ ክፍላተሀገር ለመንግስት ባለሥልጣናትና የገዢው መደብ አባሎች በድምር በ5,000,000 ሄክታር የሚገመት ለምና ምርጥ መሬት በንጉሡ ችሮታ እንደተሰጣቸው ታውቋል ።⁴

መሬታቸው እንደዚህ በገዢው መደብ መሪዎችና አባሎች የተወሰደባቸው የአካባቢ ሰዎች በገዛ መሬታቸው በጉልተኛው መልካም ፈቃድ በጢሰኝነት መኖር፣ በስምጥ ሸለቆ በመንግስትና በግል

የንግድ እርሻዎች ወይም በምዕራብ ኢትዮጵያ በከበርቱዎች የቡና ማሳዎች በወዛደርነት ተቀጥረው መሥራት በከተማ የቤት አሽከሮች ወይም በዘኔዎች መሆን የማይፈለግና የማይጠቅም ተለዋጭ ዕድላቸው ሆነ ። በዚህ ሁኔታና ዘመን የኢትዮጵያ የቀድሞ ባለመሬት ገባሮች በድህረ ጦርነት ጢሰኞች ወዛደሮች አሽከሮች በዘኔዎች ሆኑ ።

ሁለተኛ፣ በድህረ ጦርነት የመንግስቱ የሃይማኖት፣ የቋንቋና የትምህርት ፖሊሲና ተግባር በደቡብ ታላቅ የብሔረሰብና የባህል ጭቆና አስከተለ ። በዚህ ረገድ ከጦርነቱ ዋዜማ ጀምሮ በሚሲዮናውያን ትምህርት መሠረት በተለይም ብዙ የህዲያ የከምባታ የጥምባሮ፣ የወላይታ የኩሎ-ኮንታ፣ የጋሞ-ጉፋ የቡርጂ፣ የጌዴኦ የሲዳማ አጉራ ባችና ተዛማጅ ብሔረሰቦች ጥንታዊ የእስልምናና አዋማዊ እምነቶቻቸውን ትተው በብዛት ወንጌላዊ ምዕመናን ማለትም ፕሮቴስታንት በመሆን በእናት ቋንቋ እየተማሩና እያስተማሩ የራሳቸውን ብዙ የሃይማኖት የትምህርትና የጤና ሥራዎችንና ድርጅቶችን እንደአቋቋሙ ይታወሳል ።⁵

በሌላ በኩል ከምኒልክ ዘመን ጀምሮ በአገሪቱ የሃይማኖት ልዩነት ሳያግድ ሁሉም ሰው ለመንግሥት ቤተክርስቲያን የገንዘብና የጉልበት አገልግሎት መስጠት ግዴታ እንደነበር ይታወሳል ።⁶

አዲሱ የደቡብ ኢትዮጵያ ወንጌላዊ የፕሮቴስታንት ምዕመናን በተጠቀሱት አካባቢዎች መጽሐፍ ቅዱስ ትምህርትና ሃይማኖታችን አይፈቅድም በማለት ለመንግስቱ ቤተ ክርስቲያን የተለመደውን የገንዘብና የጉልበት ግብር አንሰጥም አሉ ። ይህን የአመጽ አቋምና እርምጃ በመውሰድ በራሳቸው ላይ የባለሥልጣናትን የቅጣት መዓት ጋበዙ ።

በመሆኑም በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ የመንግስት ባለሥልጣኖች በደቡብ ኢትዮጵያ ወንጌላውያን ላይ በሕይወት፣ በአካልና በንብረት ብዙ ጉዳት አደረሱ ። በዚህ ረገድ ለምሳሌ በጥር 1938 በሆሳዕና ከተማ ገበያ የኦርሲ ጠቅላይ ግዛት የሃይማኖት ጉዳይ ኃላፊ የበግ ደቡኦ አስቅለው በተወሰነው የጊዜ ገደብ የአውራጃው ሕዝብ በሙሉ የክርስትና አባቱን እየመረጠ ካልተጠመቀ በስተቀር በነፍስ ወከፍ የአምስት ብር መቀጫ እየተቀጣ ይታሰራል ብለው አወጁ ። በዚህ የኃይል አዋጅ ምክንያት በአውራጃው ብዙ አዋማዊ ሕዝብ በጥምቀት ወደ መንግስቱ ቤተ ክርስቲያን ቢገባም ከ1938 እስከ 1950 ድረስ በሆሳዕናና በአሰላ ከተሞች ብዙ የህዲያና የከምባታ ወንጌላዊ ምዕመናን በጽኑ እስራት ተቀጡ ። ከእስረኞቹ በሆሳዕና ሁለት በአሰላ ከተማ ደግሞ ስድስት በእስር ቤት እንደነበሩ ሞቱ ። በዘመኑ እንዲሁም በወላይታ በኩሎ በጋሞ በጉፋ በጌዴኦ በሲዳማ ወንጌላዊ አብያተ ክርስቲያናትና ምዕመናን ላይ የባለሥልጣኖች ተመሳሳይ የቅጣትና የጭቆና እጅ እንዳረፈባቸው ተረጋግጧል ።⁷

በደቡብ ኢትዮጵያ የቋንቋና የትምህርት ጥያቄ ፡ በ1936 በድንጋጌ ቁጥር 3 “ ስለሚሲዮናውያን ማህበር አቋም ” ተብሎ የወጣውን የሃይማኖት ፡ የቋንቋና የትምህርት ፖሊሲ ሕግ በሚመለከት ፡ የሕጉን ረቂቅ ከትምህርት ሚኒስትር ከደጃዝማች መኰንን ደስታ ጋር ያዘጋጀው የኢትዮጵያ መንግስት የፖለቲካና ሕግ አማካሪ ጆን ስፔንሰርና የሕጉን ዓላማና ተግባር በቅርቡ የተከታተለው የእንግሊዝ መንግስት ተወካይ እንደመዘገቡት ፡ የአገሪቱ ባለሥልጣኖች የሚከተሉት የታክቲካና የእስትራቴጂ ዓላማዎች ነበሩአቸው ።

አንደኛ ፡ በሚሲዮናውያኑ የሰውና የማቴሪያል እርዳታ በአገሪቱ የትምህርትና የሕክምና ፡ አገልግሎትን ማስፋፋት ነበር ። ሁለተኛ “የቋንቋ አንድነት የአሳብ አንድነት ይፈጥራል” ። በሚለው በንጉሡ ባለሥልጣኖችና ምሁራን አስተያየት መሠረት በሚሲዮናውያን ትምህርትና ሙያህራን አማካይነት አማርኛን ¹⁰ ብሔራዊ የትምህርትና የባህል ብቸኛው ቋንቋ አድርጎ በወቅቱ “የክርስቲያን ያልሆኑ ወረዳዎች”¹¹ በተባሉና ከአዲስ ጉበባ ¹² በመለስ በሚገኙ የደቡብ አካባቢዎች እንዲሰፋፋ ማድረግ ነው ።

በ1936 የሃይማኖት የቋንቋና የትምህርት ሕግ መሠረት አማርኛ የኢትዮጵያ መንግስት ብቸኛው ብሔራዊ የትምህርት የሥራና የባህል ቋንቋ ሆነ ። በተጨማሪም እስከ አብዮቱ ድረስ በትምህርት ሚኒስቴር የትምህርት ፖሊሲና ፕሮግራም መሠረት ማንኛውም የአገሪቱ ተማሪ ከአንደኛ እስከአሥራ ሁለተኛ ክፍል ድረስ የሚሰጠውን መደበኛ ትምህርት ከጨረሰ በኋላ ከፊጅ ገብቶ በራሱ የግል ሕይወትና በአገሩ ጉዳይ መሠረታዊ የኢኮኖሚ የፖለቲካ የባህልና ማህበራዊ ለውጥ የሚያስከትለውን ከፍተኛ ትምህርት ለመማር በአንድ ብሔራዊ የፈተና ሚዛን የአማርኛውን ፈተና ማለፍ አንድ ወሳኝ የትምህርት ቅድመ ሁኔታ እንዲሆን ተደረገ ።

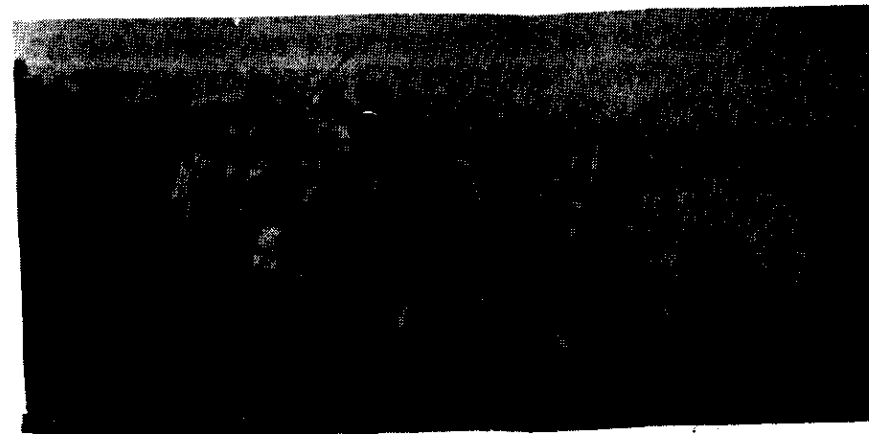
ይህ የመንግስቱ የፈተና ሚዛን አማርኛ የአፍ መፍቻ ቋንቋቸው በሆኑትና ባልሆኑት የአገሪቱ ዜጎች መካከል በከፍተኛ የዕድገት ዘመንና ደረጃ ብሎም በኢኮኖሚ ፡ በፖለቲካ በባህልና በማህበራዊ መስኮችና ጉዳዮች በሚያደርጉት ተሳትፎና አስተዋጽኦ ምርጫና ልዩነት ሲያስከትል እስከ አብዮቱ ድረስ ኖረ ።

ማህበራዊ የትምህርትና የጤና አገልግሎትን በሚመለከት ፡ የኢትዮጵያ መንግስት በህዳር 1940 በአዋጅ ቁጥር 94 “ የትምህርት ታክስ” እንዲሁም በነሐሴ 1952 በድንጋጌ ቁጥር 37 “ የጤና ታክስ” ተከታታይ ሕጎችን በገጠር መሪት ላይ ማለትም በአርሶ አደሩ ላይ እንደወሰነ ይታወቃል ። በሌላ በኩል እስከ አብዮቱ ድረስ በትምህርትና በጤና

ግብር ስም በገጠር ከአርሶ አደሩ በሚሰበሰበው ገንዘብ የትምህርትና የጤና ድርጅቶች የሚሰሩበት በአመዛኙ በአዲስ አበባና በክፍለ ሀገር ከተሞች እንደነበር አይዘነጋም ። በደቡብ በራሳቸው ገንዘብና ዕውቀት ከትምህርትና ከጤና አገልግሎት ጋር አማርኛ እንዲያስተምሩ የሥራ ፈቃድ ለሰጣቸው ሚሲዮናውያን የኢትዮጵያ መንግስት ከገጠር አርሶ አደሩ ሕዝብ በትምህርትና በጤና ስም ከሰበሰበው ገንዘብ የድጋፍ አስተዋጽኦ አድርጎ አያውቅም ።

ባጭሩ ከአጼ ቴዎድሮስ እስከ አጼ ኃይለ ሥላሴ ድረስ የኢትዮጵያ የቀድሞ ንጉሣዊ የገዢው መደብ በአገሪቱ ጥንታዊና በህውረታዊ ሕብረተሰብ ለዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና በተለይ ጦርን ፡ ሃይማኖትንና ቋንቋን ተግባራዊ የፖሊሲ መሳሪያዎች አድርጎ እንደተጠቀሙ በዚህ ጥናት በጥቅሉ አይተናል ።

የተጠቀሰው ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና ፖሊሲና ተግባር የኢትዮጵያ ብሔራዊ አንድነትንና ሉአላዊነትን ከወራሪዎች ከኢምፔሪያሊስቶችና ከፋሽስቶች ጥፋት ያዳኝ ታላቅ ያገር ግምባታ ፖሊሲና ተግባር እንደሆነ እመን ነው ። ነገር ግን በሌላ በኩል በኢትዮጵያ በህውረታዊ ሕብረተሰብና መንግስት ዘውዳዊ የፖለቲካ ምዕክልና ፖሊሲ የማህበራዊ እኩልነት ፡ ዕድገት ፡ ፍትህና ዲሞክራሲ ሥርዓት እንዳልሆነ ከዚህ በላይ በከፊል የተገለጸው የዘመኑ ሚዛናዊነት የጉደለው የብሔረሰብ ፡ የሃይማኖት ፡ የአስተዳደር ፡ የመሬት ፡ የግብር ፡ የሥራ ፡ የቋንቋ ፡ የትምህርትና የባህል ፖሊሲ ታሪካዊ መረጃና ማስረጃ ነው ።

30. የህዲያ ጥንታዊ የለትሶ ሥነ ሥርዓት በ1920 ጥንታዊ ፡ O. W. Duff, A Pioneer Mission (1980)

30. የሀዲያ ጥንታዊ የሰቅሶ ሥነ ሥርዓት በ1920
 ምንጭ ፡ O. W. Duff, A Pioneer Mission (1980)

የውጭ ኃይሎች ተፅዕኖ

የውጭ አገር እርዳታ

የተማከለ የዘውድ ሥልጣን በማዕከልና በከፍተኛ ሀገር ከተገነባው የመስተዳደር ቢሮክራሲ ጋር ለሥርዓቱ ዋስትና ሆነ ለሕብረተሰቡ ማህበራዊ ዕድገት ሊያስገኝ የማይችል መሆኑ ከጊዜ ወደ ጊዜ በልምድ እየታወቀ በመሄዱ እኔ ኃይለ ሥላሴ በበኩላቸው ከውጭ አገር የፖለቲካ አማካሪዎቻቸው በቀረበላቸው የጥገና ትምህርት የሥርዓቱን የላዕላይ መዋቅር የበለጠ በድርጅት ለማጠናከር የፖሊሲና የተግባር እርምጃዎችን በ1950 ዎቹ መጀመሪያ ወሰዱ ።

በዚህ ረገድ፤ በ1940ዎቹ ሁለተኛው አጋማሽ እኔ ኃይለ ሥላሴ ለኢኮኖሚና ለቴክኒክ እርዳታ በሰሜን አሜሪካ፣ በመካከለኛው አሜሪካ፣ በአውሮፓ፣ በእስያና በአፍሪካ አገሮች ያካሄዱላቸው የሥራ ጉብኝቶች ይታወሳሉ ። የአገሪቱን ከፍተኛ ባለሥልጣኖች አስከትለው ከግንቦት 1946 እስከ ታህሳስ 1947 ድረስ በስምንት ወራት ውስጥ አሜሪካን፣ ካናዳን፣ ሜክሲኮን፣ ዩጋንዳን፣ ግሪክን፣ ኤንግላንድን፣ ፈረንሳይን፣ ሆላንድን፣ ምዕራብ ጀርመንን፣ ስዊድንን፣ ኖርዌይን፣ ዴንማርክን፣ ስዊዘርላንድንና አስትሪያን፣ በጥቅምት—ህዳር 1949 ደግሞ ሕንድንና ጃፓንን፣ በሰኔ-ነሐሴ 1951 ግብጽን፣ ሶቭየት ጎብረትን፣ ቼኮስሎቫኪያን፣ ቤልጅግን፣ ፈረንሳይን ለሁለተኛ ጊዜ፣ ፖርቱጋልንና ዩጋንዳንን ለሁለተኛ ጊዜ እንደገቡበት በዝርዝር የታወቀ ነው ።

የእነዚህ የአዲስ ጉብኝቶች ዋና ዓላማና ተግባር ከተጠቀሱት አገሮች የኢኮኖሚና የቴክኒክ እርዳታ ለማግኘት እንደነበር በተባሉ አገሮች አዲስ ያደረጉላቸው የፖሊሲ ንግግሮችና ከዚያ በኋላ በኢትዮጵያና በእነዚህ አገሮች መካከል የተፈጠሩ የንግድ፣ የኢንዱስትሪና የቴክኒክ ግንኙነቶች ያስረዳሉ። ለምሳሌ በህዳር 1949 ጃፓንን በጉብኝ ጊዜ በቶኪዮ ከተማ ለአገሩ ጠቅላይ ሚኒስትር ባደረጉለት የፖሊሲ ንግግር የኢትዮጵያ አዲስ፡፡

“የአገራችንን የተፈጥሮ ሀብት በሥራ ለማዋልና የሕዝባችንን የኑሮ ደረጃ ከፍ ለማድረግ በያዘነው ተግባር አፈጻጸም የጃፓን ገንዘብና የቴክኒክ ዕውቀት ተካፋይ እንዲሆን በደስታ የምንቀበለው መሆኑን ለክቡር ነትዎ ለማረጋገጥ እንፈልጋለን” ፤ ማለታቸው አይዘነጋም ።

በጉብኝቱ ወቅት የኢትዮጵያና የጃፓን መሪዎች በተጨማሪ በይፋ ያልተገለጹ የፖለቲካ ንግግር እንደአደረጉ በዚሁ ዓመት የሁለቱ አገሮች የጸጥታ ሽማግሌቶች በምስጢር ያካሄዱት የጉብኝት ልውውጥና በዓመቱ መጨረሻ ወደ አገሪቱ መጥተው የጃፓን ኤክስፐርቶች ለኢትዮጵያ መንግሥት በጽሑፍ ካቀረቡት ጥናታዊ የፖሊሲ ሪፖርት ይታወቃል ።

በ1949 ከአዲስ ጉብኝት መልስ የኢትዮጵያ የጸጥታ ሽማግሌ ኩሎኔል ወርቅነህ ገበየሁ በይፋ ባልተገለፀ ጉዳይ ወደ ጃፓን ሄዶ ተመለሰ ።² እንዲሁም በዓመቱ መጨረሻ በጄኔራል ሱምሂሳ ኢከዳ (Sumihisa - Ikeda) የሚመራ የጃፓን ከፍተኛ የአማካሪዎች ቡድን ወደ አዲስ አበባ መጥቶ ከሐምሌ 1949 እስከ ጥቅምት 1950 ባለው ጊዜ የአገሪቱን የጦር፣ የጸጥታ፣ የገንዘብ፣ የኢኮኖሚ፣ የመንግሥትና የትምህርት አካላትንና ድርጅቶችን አጥንቶ ፤

1. የአገር መከላከያ ጦር ድርጅት፤
2. የጦር ኃይል መኮንኖች የማዕረግ እድገትና ስንብት፤
3. የግርማዊ ጃንሆይ ልዩ አማካሪ ቦርድ፤
4. ጠቅላይ የመረጃ ክፍል ድርጅት፤
5. ጠቅላይ አዲተር ጽሕፈት ቤት፤
6. ሕዝባዊ መሠረተ ትምህርት፤
7. የጡረታ ሚኒስቴርና ዕቃ ግዢ፤

በሚሉ ርዕሶች ብዙ መሠረታዊ የላዕላይ መዋቅር ጥገና አሳቦችንና የሥራ ዕቅዶችን በጽሑፍና በቻርት አዘጋጅቶ በአገሪቱ የጸጥታ ሽማግሌ ኩሎኔል ወርቅነህ ገበየሁ አማካይነት ለአዲስ እንደቀረበ ከአንድ የቤት መጻሕፍት ሰነድ ታውቋል ።³

በጃፓን አማካሪዎች ቡድን ጥናት መሠረት፣ በ1950 የኢትዮጵያ በአዲስ የሚመራው ፍጹም ዘውዳዊ ሥርዓት ለኮሚኒዝም አደጋ የተጋለጠ በፓርላሜንታሪያንዝም ሥርዓት የዘውዱ ፍጹም ሥልጣን በሕግ ተወስኖ ካልተጠገነ በቶሎ ሊወድቅ የሚችል ደካማ ሥርዓት ነበር ። የሥርዓቱ የጦር፣ የፀጥታ፣ የመንግሥት፣ የመስተዳደር፣ የገንዘብ፣ የትምህርት፣ የኢኮኖሚና የቢሮክራሲ አካላት፣ ድርጅቶችና መሠረቶች ሁሉ ጥንታዊና ደካሞች፣ አብዛኛው የመንግሥቱ ባለሥልጣኖች ደግሞ ያልተማሩ በመሆናቸው በአዲስ ሥር የውጭ አገር አማካሪዎች የበላይ ትምህርትና አመራር ለተወሰነ ጊዜ እንደሚያስፈልግ ቡድኑ ባቀረበው ሪፖርት ገልጾታል ።

በቡድኑ ጥናት እንደተባለው፣ በ1950 በአገሪቱ የመከላከያ ተቋም ውስጥ የአስተዳደር፣ የሚሊቴሪና የትምህርት ድርጅቶችና ሥራዎች በዘመናዊ መንገድና አሠራር አልተደራጁም ። በአዲስ ሥር ሁሉንም የሚመራቸውና የሚያዛቸው አንድ ግለሰብ የመከላከያ ሚኒስትሩ ነበር ። በአማካሪዎቹ ቡድን ቃል የአንድ የሚሊቴሪ ድርጅት የጀርባ አጥንት ከፍተኛ የጦር መኮንኖች ናቸው ። በሌላ በኩል እስከ 1950 ድረስ የኢትዮጵያ

መንግሥት በተጨማሪም የኢኮኖሚ ችግር ምክንያት ከፍተኛ የጦር መኮንኖችን ቁጥር ጥቅምና ክብር ለማሳደግ አልቻለም። በ1950 በኢትዮጵያ በጦር መኮንኖች ምርጫ፣ ትምህርትና ሹመት ከአካልና አእምሮ መመዘኛዎች ሌላ ለፖለቲካዊ አመለካከትና ዝንባሌ ልዩ ግምትና ትኩረት እንደ ማይሰጥ የቡድኑ ጥናት ጨምሮ ይገልጻል።

ከጦር መኮንኖች ትምህርትና ሹመት አንጻር ደግሞ፣ በሆለታ የመኮንኖች ትምህርት ቤትና አዲስ በተከፈተው የሐረር ጦር አካዳሚ ለወጣት መኮንኖች የሚሰጠው የትምህርት ጊዜና ደረጃ፣ እንዲሁም በአጼው ምርጥ የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦርና በተቀረው የጦር ሠራዊት መካከል በሰው ኃይል በትምህርትና በመብት የነበረው ወገናዊነት በአገሪቱ መካከል ተቋም ውስጥ በአጠቃላይ በድርጅትና በአመለካከት ልዩነትና ግጭት የሚፈጥር በቶሎ መታረም ያለበት መጥፎ ሁኔታ እንደነበር የቡድኑ ጥናት ለአጼው በጽሑፍና በቻርት አሳይቷል። የአገሪቱን የመከላከያ ተቋም በሚመለከት የጃፓን አማካሪዎች ቡድን ጥናት የሚያሳየን አንድ ሌላ ነገር በ1950 ነባር የጦር አባሎችን በዕድሜና በሌላም ተመሳሳይ ምክንያቶች ከሥራ ለሚሰናበትና አዲሶችንም ለመተካት በአገሪቱ ገና ዘመናዊ የቅጥርና የጦረታ ደንብ አልነበረም።

ለእነዚህና ሌላም ተመሳሳይ የአገር መከላከያ ተቋም ችግሮች የጃፓን አማካሪዎች ቡድን በጀኔራል ኤክዳ በጽሑፍና በቻርት በተዘጋጀ ሪፖርት የሚከተሉትን የድርጅትና የፖሊሲ አሳቦች ለአጼው አቀረበ። በቀረበው ሪፖርት መሠረት፡

ከአገር መከላከያ ድርጅትና ተግባር አኳያ፣ የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦርን፣ የአገር መከላከያ ሚኒስቴሩንና የኤታማጀሩን ሥልጣኖችና ተግባሮች በሶስት ልዩ ክፍሎች መደብ ማደራጀት አስፈላጊ እንደሆነ በአማካሪዎቹ ቡድን ጥናት ጠንካራ አሳብና አስተያየት ቀርቦአል። ሶስቱም ክፍሎች በየበኩላቸው በቀጥታ ለአጼው የጦር ኃይሎች ጠቅላይ አዛዥ ተጠሪዎች ይሆናሉ። በተግባር የክብር ዘበኛው ክፍለ ጦር የዙፋኑና የአጼው የቅርብ ጠባቂ፣ ሚኒስቴሩ ወታደራዊ የአስተዳደር ጉዳይ ዋና ኃላፊ፣ ኤታማጀሩ ደግሞ ወታደራዊ የትምህርትና የውጊያ ተግባር ዋና ኃላፊ ይሆናል። ይህ አሳብ በአገር መከላከያ ተቋም ውስጥ ውሉ ሳያድር የሚያስከትለውን የሥርዓትና የፖለቲካ ሁኔታ ከዚህ በታች አግባብ ባለው ሥፍራና ጊዜ እናያለን።

የጦር ሠራዊት መኮንኖችን ቅጥር፣ ትምህርት፣ ዕድገትና ስንብት በተመለከተ ደግሞ ከአጼው ለቀረበለት ጥያቄ የአማካሪዎቹ ቡድን በጽሑፍ ያቀረበው ረጅም የፖሊሲ አሳብ በስፋት እንደሚከተለው ይነበባል። በቡድኑ ቃል፡

“የአንድ የጦር ሠራዊት የጀርባ አጥንት የሠራዊቱ ምርጥ መኮንኖች ናቸው። ስለዚህ ጠንካራ የሆነ የጦር ሠራዊት ለመገንባት የጦር መኮንኖችን ችሎታ መገንባት በጣም አስፈላጊ ተግባር ነው። መኮንኖች በተፈጥሮ ዝንባሌያቸው በቂ የአዕምሮ፣ የሞራል፣ የጠባይ፣ የአካልና የዕውቀት ችሎታ ያላቸው፣ ለዝቅተኛ የጦር ሹማምንቶችና ወታደሮች አርአያ የሚሆኑ መሆን አለባቸው። ይህ መሠረታዊ ችሎታ ባይኖራቸው መኮንኖች ሠራዊቱን ለማዘዝና ለመምራት በተለይም በሕይወትና በሞት መካከል በሚገኙበት በጦር ሚዳ ሁኔታ ተከታዮቻቸው ሕይወታቸውን መስዋዕት እስከ ማድረግ ተግተው እንዲዋጉ ለማድረግ አይችሉም። ስለዚህ የጦር ሠራዊት መኮንኖች የቅጥርና የስንብት ዘዴ በጣም ከፍተኛ ጥንቃቄ የሚደረግበት ጉዳይ ነው።

“ይህ ለጦር ሠራዊት አንድነትና ብርታት በጣም አስፈላጊና መሠረታዊ ጉዳይ ነው። ለጦር ሠራዊት አንድነትና ብርታት በጦር መኮንኖች መካከል መሠረታዊ የትምህርትና የአመለካከት አንድነት በጣም አስፈላጊ ነው። በመሆኑም በመኮንኖች ቅጥርና ስንብት ጉዳይ ይህ ነጥብ መመሪያ መሆን አለበት። እኛ እንደምንገምተው አሁን ያለው የሹም ሽር አሠራር የሚደረገው በመኮንኖች የግል ጠባይና አሳብ በቤተሰቦቻቸው ልዩ ሁኔታ ላይ አንዳችም አስተያየት ሳይሰጥበት በችሎታቸውና በሰውነታቸው ጤንነት ምርመራ ውጤት ብቻ ነው የሚመረጡት።

“ለመኮንኖች ምርጫ የዚህ ዓይነት አሠራር የዲሞክራሲዊነትን መልክ የያዘና መልካም መንገድ ሲሆን፣ ዳሩ ግን በአንድ በኩል ብዙ ችግር የሚያስከትል ነው። የጦር ሠራዊት መኮንንነት ልዩ ሥራ ሊሆን ይገባል። ከቤተሰቡ መካከል ኮሚኒስት ወይም ወንጀለኛ የሆነ ሰው ያለበትን ግለሰብ ለመኮንንነት መርጦ ሠራዊትን እንዲያዝና እንዲያስተዳድር ማድረግ የማይገባ ነው። የመኮንን የግል ጠባይና እንዲሁም ፖለቲካዊ አመለካከቱ ደህና መስሎ ሳይገመት ጥሩ መኮንን ለማፍራት አይቻልም።

“ስለዚህ አንድ ሰው ለመኮንንነት ሲመረጥ በችሎታው ብቻ ከመሆኑ በፊት በግል ኑሮው ያለበትን ሁሉ በደንብ መመርመርና ማጥናት ይገባል።

“አሁን ሁለት የመኮንኖች ማሰልጠኛ ትምህርት ቤቶች አሉ። አንደኛው የሆለታ የሚሊቴሪ አካዳሚ ሲሆን፣ ሁለተኛው ደግሞ በሐረር የጦር ሠራዊት ጠቅላይ ትምህርት ቤት ነው። እንደዚህ ሁለት የመኮንኖች ማሰልጠኛ ትምህርት ቤቶች አንዲኖሩ ማድረግ ለጦር ሠራዊቱ አንድነትና ጥንካሬ መልካም ውጤት ስለማያስገኝ ሁለቱንም አንድ ማድረግ ጥሩ ነው።

“እኛ እንደምናውቀው የሆለታው የሚሊቴሪ ትምህርት ቤት የሁለተኛ ደረጃ ተማሪዎች፣ የሐረሩ ደግሞ የኮሌጅ ተማሪዎች ማሰልጠኛ

ነው ። ትምህርት ቤቶቹ በደረጃ እንደተለያዩት ሁሉ መኮንኖቹም በትምህርት ደረጃ የሚለያዩ ስለሚሆን በመኮንኖቹ ሕብረት ላይ ከፍ ያለ ሁከት እንደሚፈጥር የተረጋገጠ ነው ።

“ በሆለታ ኮርሳቸውን ከዘጠኝ ወራት ጥናት በኋላ የጨረሱ እጩዎች የምክትል መቶ እልቅነት ማዕረግ አግኝተው ሲወጡ፣ ከሐረር የሚወጡት ደግሞ ከሶስት ዓመት ጥናት በኋላ ከሆለታ መኮንኖች ጋር አንድ ዓይነት ማዕረግ አግኝተው ይወጣሉ ። ይህ ትክክለኛ አሠራር አይደለም ። በያንስ በያንስ የሐረር ትምህርት ቤት እጩዎች የመቶ እልቅነት ማዕረግ ይዘው እንዲገኙ ማድረግ የሚሻል ይመስለናል ።

“ በመጨረሻ ልንገልጽ የምንፈልገው ችግር የክብር ዘበኞችንና የጦር ሠራዊትን ሠራተኞች የመለዋወጥ ጉዳይ ነው ። ክብር ዘበኛ የመከላከያ ሚኒስቴር ዋና ክፍል የግርማዊነታቸው የቅርብ ጠባቂ ነውና በጣም ጠንካራ መሆን አለበት ። የክብር ዘበኛን ጦር በጣም ጠንካራ ለማድረግ በጠባያቸው እጅግ በጣም ጥሩ የሆኑትን መኮንኖች ከመከላከያ ሚኒስቴር መርጦ ወደ ክብር ዘበኛ ማዛወር መልካም መስሎ ይታያል ። ዝቅተኛ የጦር ሹማምንቶችም በዚሁ ሁኔታ ተመርጠው እንዲዛወሩ ማድረግ ነው ። ይህም አሠራር በጠቅላላው የመከላከያ ሚኒስቴር ጦር ሠራዊት ግርማዊነታቸውን በሕብረት እንዲጠበቅ ነው ።

“ የክብር ዘበኛን ከጦር ሠራዊት መለየት ወይም መደባለቅ ለጠቅላላ ጦር ሠራዊት ደህና ስለማይሆን አስፈላጊ አይደለም ። የክብር ዘበኛን ከመከላከያ ሚኒስቴር የተመረጡ መኮንኖች እንዲገኙበት አድርጎ ማቋቋም ግን ያስፈልጋል ። ” 5

የጦር ሠራዊት የጀርባ አጥንት የሚሆኑ መኮንኖች በተፋጠነ የማዕረግ ዕድገትና ሹመት ተፈጥረው በትምህርትና በአስተዳደር ተግባራት በአመራር ሥፍራዎች የሚሾሙበትና አባሎቹ በገጠር የመሬት ባለቤቶች የሚሆኑበት አንድ አዲስ ብሔራዊ ጦር ሠራዊት በአገር ግዛት ሚኒስቴር ሥር ማቋቋም በአስቸኳይ እንደሚያስፈልግ፣ በሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶችም የውትድርና ትምህርት ፕሮግራም ከፍቶ በትምህርትና በአመራር ሥፍራዎች ከፍተኛ የጦር መኮንኖችን መመደብ፣ ለከፍተኛ የጦር መኮንኖች ለሥራቸውና ለክብራቸው ተመጣጣኝ የሆነ የኢኮኖሚ ጥቅም በደሞዝ፣ በአበልና በርስት ይዞታ እንዲያገኙ ማድረግ እንደሚያስፈልግ በአማካሪዎቹ ቡድን ጥናት እንዲሁም በግልጽ ተቀምጧል። በተጨማሪም የጡረታ ደንብ ገና በሌለበት ኢትዮጵያ ከጦር ሠራዊት አገልግሎት በልዩ ልዩ ምክንያቶች ለሚወጡ የጦር አባሎች በገጠር በርስት ይዞታ መሬት እንዲሰጣቸው ማድረግ፣ ደግሞም አዲስ የጦር ሠራዊት አባሎችን በምልመላ ለማግኘት ብሔራዊ የውትድርና አገልግሎት በአገሪቱ እንዲጀመር የቡድኑ ጥናት ጨምሮ የፖሊሲ አሳብ አቅርቦአል ።

የኢትዮጵያ የአጼው መንግስት የአገር መከላከያ ተቋም በሚመለከት ከጃፓን አማካሪዎች ቡድን የቀረበውን አሳብ ከሞላ ጉደል ተግባራዊ ለማድረግ ወዲያውኑ እንደ ጀመረ የሚያመለክቱ ብዙ ነገሮች አሉ ። ለምሳሌ በመስከረም 1951 በአጼው የሕግ ትእዛዝ ቁጥር 21 በአገር ግዛት ሚኒስቴር ሥር ከፍተኛ የጦር መኮንኖች ተመድበው የሚሠሩበት አዲስ ብሔራዊ የጉልተኞች ሠራዊት ተፈጠረ ። 6

ከፍተኛ የጦር መኮንኖችን የቁጥር፣ የሹመትና የጥቅም ዕድገት በሚመለከት ደግሞ በቀረበው ጥናት እንደተጠቀመው፣ በአፋጣኝ የማዕረግ ዕድገትና ሹመት ብዙ ከፍተኛ መኮንኖች እንደተፈጠሩ ታውቋል ። በዚህ ረገድ ከ1939 እስከ 1948 ድረስ በዘጠኝ ዓመታት ውስጥ ከፍተኛ የማዕረግ ዕድገት የተሰጣቸው መኮንኖች ቁጥር ከአራት ብርጌድ ጀኔራሎች አይበልጥም ። በሌላ በኩል ከ1949 እስከ 1959 ድረስ በአሥር ዓመታት ውስጥ አርባ ሁለት ብርጌድ፣ ሚጀርና፣ ሌተና ጀኔራል መኮንኖች እንደተፈጠሩ የዘመኑ የነፃሪት ጋዜጣ ዘገባ ያሳያል ። 7

በተጨማሪም ከ1952 እስከ 1960 ድረስ አጼ ኃይለ ሥላሴ ለጦርና ለፖሊስ ከፍተኛ መኮንኖችና የበታች ሹማምንቶች በየጊዜው ለእያንዳንዱ ከአራት እስከ አንድ ጋሻ መሬት በርስትነት እንደሰጡአቸው ይታወቃል ። 8 ይህ በጦሩ ውስጥ በፖለቲካ ምክንያት የተፈጠረው አዲስ ሁኔታ በጦሩና በሕብረተሰቡ ዘንድ ማህበራዊ ቅራኔ በማባባስ በአጭር ጊዜ ውስጥ የሚያስከትለውን ሂደት ከዚህ በታች አግባብ ባለው ሥፍራና ጊዜ እናያለን ።

የጸጥታ ድርጅት

የጃፓን አማካሪዎች ቡድን ጥናት ያተኮረው ሌላው ታላቅ የሥራና የጥናት መስክ በአገሪቱ የፀጥታ ክፍል ድርጅት ተግባር ላይ ነበር ። በኢትዮጵያ ከጥር 1934 በፊት “ሌባአሽ”፣ “ነጭለባሽ” ወዘተ ከተባሉ የመንግሥት ፀጥታ ሰዎች ሌላ ዘመናዊው የተደራጀ የጸጥታና የስለላ ድርጅት እንደነበር የሚያሳየን መረጃ በብዙ አይገኝም ።

በጥር 1934 በእንግሊዝ ጦር ባለሥልጣኖች አመራር “ የሕዝብ ጸጥታ ጥበቃ ” በሚል ስያሜ ዘመናዊ የጸጥታና የስለላ ድርጅት ጥንሰስ በአጼው አዋጅ ቁጥር 4 በአገር ግዛት ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት ውስጥ መፈጠሩ ይታወቃል ።

በምስረታው አዋጅ እንደተባለው፣ የድርጅቱ ሥራ በመሠረቱ የፖሊስና የፍርድ ቤት ተግባር ሆኖ የሥራው ዝርዝር ደግሞ “ የፖለቲካ ሥራ፣ ስለላ፣ ፕሮፓጋንዳ፣ የኢትዮጵያንና የእንግሊዝን፣ የቃል ኪዳን ወዳጆች ቸውን የጦር ሠራዊት፣ የኢትዮጵያን መንግሥት ጥቅምና ጥበቃ የሚቃ

ሕም ሥራ ፡ የሕዝብ ጥበቃ የሚቃወም ሥራ ” የመከላከል ተግባር ተብሎ ተገልጿል ።⁹

በ1940 አካባቢ ድርጅቱ በአገር ግዛት ሚኒስቴር ውስጥ በአንድ ኮሎኔል ሹም የሚመሩ አምስት የሕዝብ ጸጥታ ፡ የመረጃና ፖሊስ ፡ የኢሚግሬሽን ፡ የወሀኒ ቤት ፡ የማህበርና ወሰን ክፍሎች ብቻ ነበሩት ። ባጭሩ ከ1934 እስከ 1950 ድረስ ለአሥራ ስድስት ዓመታት በኢትዮጵያ የጸጥታና የቁጥጥር ሥራ የአገር ግዛት ሚኒስቴር ፡ የፍርድ ሚኒስቴርና የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦር መሥሪያ ቤቶች ልዩ ጉዳይ ከመሆን አልፎ በአገር አቀፍ ደረጃ የተስፋፋና የተጠናከረ ድርጅት አልነበረም ።

በጥቅምት 1950 የጃፓን አማካሪዎች ቡድን አባል ኮሎኔል ሙራጂያና በማዕከል የአገር መከላከያ ፡ የውጭ ጉዳይ ፡ የአገር ግዛት ፡ የፍርድ ፡ የጽሕፈት-የገንዘብና የማስታወቂያ ሚኒስቴር መሥሪያ ቤቶችና የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦርን በሙሉ በገጠር ከጠቅላይ ግዛቶች ጋር የሚሸፈን አንድ ታላቅ ብሔራዊ የስለላ ድርጅት የመዋቅር ቻርት ቀይሶ በኮሎኔል ወርቅ ነህ ገበየሁ በአገር ግዛት ሚኒስቴር የጸጥታ ክፍል ዋና ሹም አማካይነት ለአጼው አቀረበ ።¹⁰

የጃፓን አማካሪ ኮሎኔል ያና “ ስውር ጦር ” (Secret Warfare) ብሎ የሚጠራው የስለላ ተቋም ከበላይ በአጼውና በጠቅላይ ሚኒስቴሩ ሥር ሆኖ የተዋቀረው በሁለት ደረጃዎች ማለትም በጸጥታ ዋና ሹም በሚገኝ ራው ጠቅላይ መረጃ ጽሕፈት ቤትና በሰባቱ ተባባሪ የአገር መከላከያ ሚኒስቴር ፡ የአገር ግዛት ሚኒስቴር ፡ የፍርድ ሚኒስቴር ፡ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ፡ የገንዘብ ሚኒስቴር ፡ የጽሕፈት ሚኒስቴርና የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦር መሥሪያ ቤቶች ነው ።

ከተግባር አኳያ ከእነዚህ የስለላ መሥሪያ ቤቶችና ድርጅቶች የአገር መከላከያ ሚኒስቴር “ በጦር ኃይሎች ውስጥ ስለሚሆነው የአሳብ ንቅናቄ ምርመራ ” ፡ የአገር ግዛት ሚኒስቴር “ የአገር ውስጥ ሰላምና ፀጥታ ምርመራ ” ፡ የጽሕፈት ሚኒስቴር “ ስለነጋሲውና ስለ ዘውድ ምርመራ ” ፡ የክብር ዘበኛ ክፍለ ጦር “ በጦር ኃይሎች ውስጥ ስለነጋሲውና ዘውድ ጥበቃ ምርመራ ” ፡ የጠቅላይ መረጃ ዋና ጽሕፈት ቤት ደግሞ ፤

“ የኮሚኒስት አገሮችን ንቅናቄ የኮሚኒዝምን ይዞታ መመርመር ” ፡ “ የክርስትናን ስብከት የሚቃወመውን እንቅስቃሴ ክፍል መርምሮ ማወቅ ” ፡ “ የአንዳንድ ጉሳዎችን እንቅስቃሴ መከታተል ” ፡ “ በመንግሥት መሥሪያ ቤት በሥራቸው የተጠረጠሩትን ባለሥልጣኖች በምርመራ መከታተል ” ፡ “ የወጣቶችን ንቅናቄ በምርመራ መከታተል ” ፡ “ በየጠቅላይ ግዛቱና በየጠቅላይ ግዛቱ ማዘጋጃ ቤት የመረጃ ቅርንጫፍ

ችን ማቋቋም ” የሚሉትንና የመሳሰሉትን ሥራዎች በስውር እንደሚያከናውን ተገልጿል ።

ባጭሩ በ1950ዎቹና በ1960ዎቹ የኢትዮጵያ የከተማ ቦዘኔ ፡ የወዛደር ፡ የአስተማሪ ፡ የተማሪና የወታደር ክፍሎችና ተራማጅ ግለሰቦች ከዚህ በከፍተኛ ደረጃ ከተደራጀው “ ስውር ጦር ” ጋር ግምባር ለግምባር ሲዋጉ ከዚህ በታች አግባብ ባለው ሥፍራና ጊዜ ይታያል ።

የገገሡ ልዩ ካቢኔ

በጃፓን አማካሪዎች ቡድን አመለካከት ፡ በ1950 የኢትዮጵያ ሥልጣን ፍጹም በሆነ ዘውድ የሚገዛ ሥርዓት ከዘመኑ ጋር አብሮ የማይሄድ በጥፋቱ ዋዜማ ላይ የሚገኝ ጥንታዊ ነገር ነበር ። ሥርዓቱን ከቀረበ ጥፋት ለማዳን ብቸኛው መንገድና መሣሪያ በፓርላሜንታሪያንዝም ትምህርትና አሰራር የዘውዱን ፍጹም ሥልጣን በቶሎ በሕግ የተወሰነ ማድረግ ነው ። አሁንም በጃፓኖች ግምት ፡ ይህንም የጥገና ለውጥ ለማካሄድ የኢትዮጵያ የአጼ መንግሥትና ባለሥልጣኖች በቂ የትምህርትና የእውቀት መሣሪያ አልነበራቸውም ። በመሆኑም የጃፓን አማካሪዎች ፡ ለተወሰነ ጊዜ በአጼው ሥርና ስም ሆኖ የሚረዳ “ የግርማዊ ጃንሆይ ልዩ አማካሪ ቦርድ ” ተብሎ የሚጠራ አንድ ልዩ በውጭ አገር አማካሪዎች የሚመራ የሥልጣን አካል ለኢትዮጵያ መንግስት በእስኞኳይ ያስፈልጋል ።¹¹

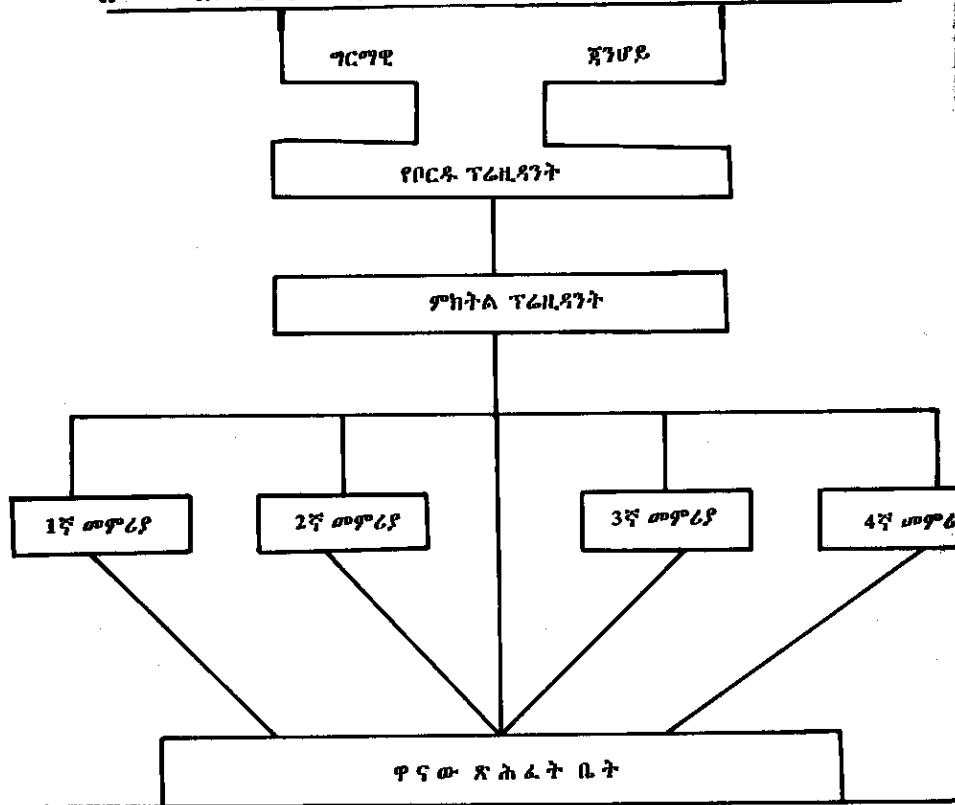
የተባለው የአጼ ልዩ አማካሪ ቦርድ በሥልጣኑ ከአጼው ሥርና ስም ሆኖ ከአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትርና የሚኒስትሮች ምክር ቤት በላይ ይሆናል ። የመንግስቱ የሥልጣን ፡ የመስተዳደር ፡ የፍትህና የቁጥጥር አካላትና ባለሥልጣኖች በሙሉ በአጼው ሥር ለቦርዱ ተጠሪዎች ይሆናሉ ። በመዋቅርና በአሰራር የአጼው ልዩ አማካሪ ቦርድ ከአራት መምሪያዎች ጋር የራሱ ዋና ጽሕፈት ቤት ይኖረዋል ። በተግባር ረገድ የቦርዱ ፡

1. ዋናው ጽሕፈት ቤት ፡ የዶክሜንትና የሂሳብ አያያዝን ፡ የሠራተኞችና የጠቅላይ አመራር ጉዳዮችን
2. አንደኛ መምሪያ ፡ የፖለቲካ ፡ የዲፕሎማሲ ወታደራዊ ሥራዎችን እንዲሁም የስለላና የፖርፓጋንዳ ጉዳዮችን ፤
3. ሁለተኛ መምሪያ ፡ የገንዘብ ፡ የኢኮኖሚ ፡ የኢንዱስትሪ ፡ የትራንስፖርት ፡ የመገናኛ የሥራ ጉዳዮችን ፤
4. ሶስተኛ መምሪያ ፡ የትምህርት ፡ የባህል ፡ የሃይማኖት ፡ ማህበራዊ የሰው መብት ጉዳዮችን ፤
5. አራተኛ መምሪያ ፡ የሕግ ፡ የፍርድ ፡ የዳኝነት ፡ የጸጥታ ፡ የፖሊስና የወሀኒ ቤት ጉዳዮችን ፡ በበላይነት ይቆጣጠራል ።

የቦርዱ የበላይ ባለሥልጣኖች በቁጥር ሰባት የሚሆኑ ጃፓኖዊ አማካሪ ፕሬዚዳንቶችና ጸሐፊዎች ይሆናሉ። ከጃፓኖቹ በታች ኢትዮጵያዊ ረዳት ሹማምንቶች ይሠራሉ።

ሠንጠረዥ 27 (መዋቅር)

በ1950 ከውጭ አገር አማካሪዎች ቡድን የቀረበ የፖለቲካ መዋቅር

ምንጭ ፡ Gen. Sumihisa Ikeda, Study for the Ethiopian Gov., 1957

የጃንሆይ ልዩ የአማካሪዎች ቦርድ ፡ የአገር መከላከያ ድርጅትና ሕዝባዊ መሠረተ ትምህርት ጥናቶችን ጭምር የጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎች ቡድን በጽሑፍና በቻርት አዘጋጅቶ ያቀረበው የፖሊሲ ፕላን በአጼው ትእዛዝ እንደተዘጋጀ በተጠቀሱት የጥናት ሰነዶች ላይ በህዳር 10 ቀን 1950 አጼ ኃይለ ሥላሴ ራሳቸው በጽሑፍ ያስቀመጡት አስተያየት በቂ ማስረጃ ነው።

ነገር ግን ከሐምሌ 1949 እስከ ጥቅምት 1950 ባለው ጊዜ ውስጥ የአገር መከላከያ ድርጅት ፡ የጦር ሠራዊት መኮንኖች ዕድገትና ስንብት ፡ የጃንሆይ ልዩ የአማካሪዎች ቦርድ ፡ ብሔራዊ የስለላ ድርጅት ፡ የጠቅላይ አዲተር ጽሕፈት ቤት ፡ ሕዝባዊ መሠረተ ትምህርትና የጡረታ ደንብ በሚመለከት በጽሑፍና በቻርት ያዘጋጁትን የፖሊሲ ሰነዶች ካቀረቡላቸው በኋላ በኢትዮጵያ መንግስትና በጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎች ቡድን መካከል ግንኙነት መቼ ፡ ለምንና እንዴት እንደተቋረጠ የሚያስረዳ ተጨማሪ የሰነድ ሆነ የጥናት ማስረጃ መኖሩ እስከ ዛሬ አልታወቀም።

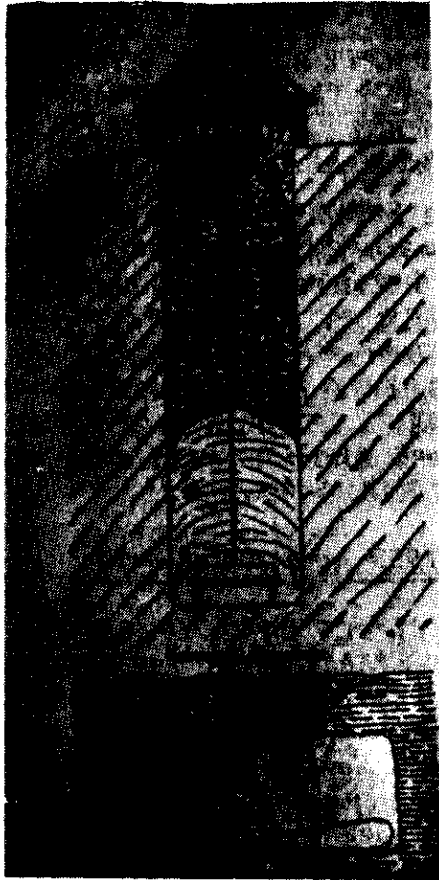
በሌላ በኩል የኢትዮጵያ መንግስት መሪዎች ከጃፓን አማካሪዎች ቡድን የቀረበውን የፖሊሲ ፕላን ለራሳቸው በሚመች ሁኔታ የቅርጽ ለውጥ ብቻ አድርገውበት በሙሉ ወይም በከፊል በተግባር እንደአዋሉት ወይም ለማዋል እንደሞከሩት እሙን ነው። ለምሳሌ የጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎች ቡድን “የግርማዊ ጃንሆይ ልዩ አማካሪ ቦርድ” በሚል መነሻ ባቀረበው የፖሊሲ ጥናት የኢትዮጵያ መሪዎች የቅርጽና የስም ለውጥ ብቻ አድርገውበት “የግርማዊ ልዩ ካቢኔ” በሚል ሌላ ስያሜ በ1951-1952 በሥራ ላይ እንዲውል አደረጉት።

በጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎች ቡድን እንደተቀየሰው ፡ የግርማዊ ልዩ ካቢኔ ከአጼው ዘውድ ሥር ከአገሪቱ ጠቅላይ ሚኒስትር ቢሮ ፡ ከሚኒስትሮች ምክር ቤትና ከሚኒስትሮች ሥልጣን ውጭና በላይ ነበር። በቡድኑ ጥናት በቀረበው ቦርድ ሥር በአራት መምሪያዎች ተመድበው የተዋቀሩ የኢትዮጵያ መንግሥት መሥሪያ ቤቶችና ድርጅቶች አሁን “በግርማዊ ልዩ ካቢኔ” ሥር በአሥራ አራት መምሪያዎች ተመድበው ዘመናዊ ትምህርት በተማሩና በጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎች ምክር መሠረት በአፋጣኝ የማዕረግና የሹመት ዕድገት በተመረጡ ወጣት መኮንኖችና ሹማምንቶች አመራር ሥር እንዲሆኑ ተደረጉ።¹²

የ1953 አመፅ ታሪካዊ መነሻ

ይህ ከዚህ በላይ በአጭርና በጥቅል የቀረበው የአጼ ኃይለ ሥላሴ የፊውዶ—ቡርዣ ሥርዓት የላዕላይ መዋቅር ጥገና ትንጅት በ1950—1953 በልዩ ካቢኔ ወጣት— ተራማጅ ሹማምንቶችና በመንግሥቱ ነባር ሚኒስትሮች መካከል ታላቅ የሥልጣን ትግል በማስከተል በመጨረሻው ወደ ታሪካዊው የታህሳስ 1953 አመፅ መራ። በአመጹ ሁለቱም የሥልጣን አንጃዎች በአንድ ላይ ተያይዘው ጠፉ። የካቢኔውም ዓላማና ተግባር ከአንጃዎቹ ጋር አብሮ ወደቀ። የጃፓን የፖለቲካ አማካሪዎችን የፓርላሜንቶሪያንዝም የጥገና ትምህርት ተከትሎ ሥልጣኑ በሕግ በተወሰነ ዘውድ ሥር በወጣት የካቢኔው ሹማምንቶች የበላይ አመራር በአን

ሪቱ ውስጥ የዕድገት ለውጥ ለማምጣት መልካም ግምት የነበረው ኮሎኔል ወርቅነህ ገበየሁ ከተራማጅ ተባባሪዎችና ደጋፊዎች ከነጄሬል ሙሉ ጌታ ቡሊና ከነጄሬል መንግሥቱ ንዋይ ጋር በአመጹ ውስጥ ሞተ። የአጼ ኃይለ ሥላሴም የፊውዳ ቡርግ ሥርዓት የላዕላይ መዋቅር ግምባታ ዓላማና ተግባር ዋጋቢስ ልፋት መሆኑ በ1953 አመጽ ታወቀ።¹³ በመሆኑም የታህሳስ 1953 አመጽ ከስተትና ውድቀት የአጼ ኃይለ ሥላሴ የፊውደ ቡርግ ሥርዓት የላዕላይ መዋቅር ከሸፈነ ነበር ለማለት ይቻላል። ከዚህ ግንዛቤ አኳያ የአመጹን ታሪካዊ ውጤት በስፋትና በጥልቀት ከመገምገማችን በፊት በሚቀጥለው ክፍል የሥርዓቱን የታህታይ መዋቅር በጥቅል ግንኙነት፣ የሥርዓቱን የተሟላ ገጽታ ለማየት ይረዳል።

ግንባታ : O. Bieber, Kaffa (1948).

31. በአንድራጅ መዲና አካባቢ በሾሻ ተራራ ላይ የወግና የኮብር ዕቃ የሚገኝበት ጥንታዊ የክፋ ነገሥታት የመቃብር ላይ ሐውልት

ክፍል ሦስት

የጅምር ካፒታሊዝም ታህታይ መዋቅር

1933 — 1966

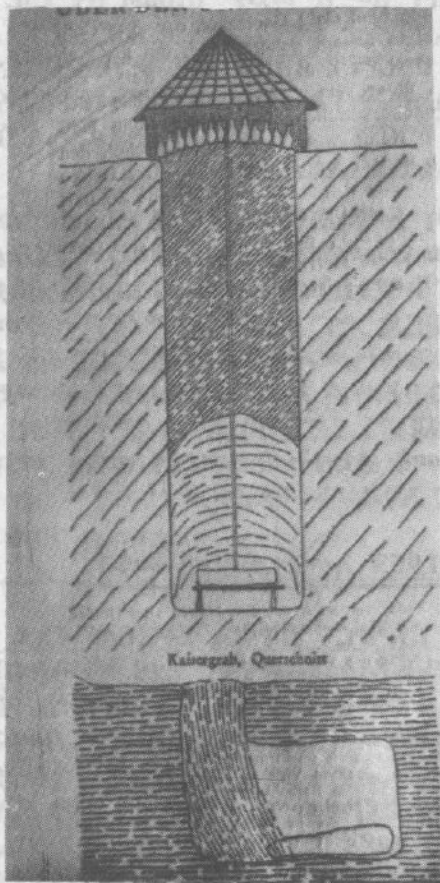
ምዕራፍ 1 የኢኮኖሚ አደረጃጀትና አገልግሎት

የታህታይ መዋቅር ግምባታ

ተደጋግሞ እንደተባለው፡ የ1928—1933 የፋሽዝም ወረራ ጥንታዊ የገባርና የባርያ ሥርዓቶችን ከጉልተኛው የአካባቢ ጦር ጋር በማጥፋትና በአንፃሩ ደግሞ በአገሪቱ ውስጥ አዳዲስ የመሠረተ ልማት ሥራዎችን በመዘርጋት በድህረ ጦርነት በኢትዮጵያ ለፊውደ ቡርግው ሥርዓት ዕድገት (1933—1966) የኢኮኖሚ፣ የፖለቲካና ማህበራዊ ቅድመ ሁኔታዎችን የበለጠ አስፋፋ። ከታሪክ አኳያ ሲታይ፣ በአገሪቱ ረጅም ታሪክ ላይ የወረራው ውጤት፣ ሌኒን የካፒታሊዝም ዕድገት በሩሲያ-በተሰኘው መጽሐፉ ከገለጸውና በአገሩ በታላቁ የጥቅምት አብዮት ዋዜማ (1854—1910) ለፊውደ ቡርግው የምርት ግንኙነት ዕድገትና ውድቀት አንድ የመነሻ ምክንያት ከሆነው ከሩሲያ የ1854 የገባርኝ አርነት ኢኮኖሚያዊ፣ ፖለቲካዊና ማህበራዊ ውጤት ጋር በቅርብ ይገናዘባል።

ከዚህ በላይ የሥርዓቱን የላዕላይ መዋቅር ከመንግሥቱ ማዕከላዊ የዘውድ ሥልጣን፣ ከመስተዳደሩ የቢሮክራሲያዊ ድርጅት፣ ከአገር መከላከያና ከስለላ ተቋማት፣ ከሕግና ከቁጥጥር ሥራዎች አኳያ በአጭርና በጥቅል ለማገናዘብ ተሞክሮአል። በዚህ ክፍል ደግሞ የሥርዓቱን የታህታይ መዋቅር ከአገሪቱ የእርሻ፣ የዕደጥበብ፣ የንግድና የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚዎች፣ ከመንግሥቱ የግብርና የበጀት ሥራዎች (Fiscal policy)፣ ከገንዘብ፣ ከባንክና ከወለድ ሥራዎች (Monetary Policy) አኳያ ለማገናዘብ የሚከተለው መከራ ተደርጎአል።

በቅድመ ጦርነት በኢትዮጵያ ለቤተ መንግሥት፣ ለቤተ ክርስቲያን፣ ለጦርና ለጉልተኛ ባለሥልጣኖች የገባሩ የጉልበት አገልግሎት፣ የምግብ ግብር፣ የምርት ስፍር፣ የአሥራት መዋጮ የገባር ሥርዓት ዓይነተኛው ገላጭ ገጽታ እንደሆነ ሁሉ፣ የገንዘብ አገልግሎትና የመንግሥት በጀት የካፒታሊዝም ብሎም የፊውደ ቡርግው ሥርዓት አንድ የመለያ ጠባዩ ነው።

31. በአንደራቻ መዲና አካባቢ በሾሻ ተራራ ላይ የወገና የክብር ዕቃ የመሂገኝበት ጥንታዊ የከፋ ነገሥታት የመታብር ላይ ሐውልት

ፊግ 1 O. Bieber, Kaffa (1948).

በዚህ ረገድ በጦርነቱ ዋዜማ በአገሪቱ የፊውዶ ቡርገኛ ሥርዓት ለመገንባት በነበራቸው ብርቱ ጥረት፣ አጼ ኃይለ ሥላሴ የ1923 ሕገ መንግስት ታቸውን መሠረት አድርገው የመንግሥቱ ገቢ ለመጀመሪያ ጊዜ በገንዘብ ግብር እንዲሆን ያወጡት አዋጅ ይታወቃል። በአዋጁም መሠረት ከየካቲት 1926 እስከ ጥር 1927 ድረስ ከአገሪቱ መሳፍንት፣ መኳንንት፣ ሻለቃና ባለማደሪያ ሹማምንቶች፣ ከከተማ ነዋሪዎችና ከገጠር ገባሮች በአንድነት ለመንግሥት በገንዘብ ግብር የ2,426,476 ብር ገቢ እንደተሰበሰበ ታውቋል። የተጠቀሰው የመንግሥት ገንዘብ ገቢ በወቅቱ በነበሩ መደበኛ የወጪ ርዕሶችና “የበጀት” አሠራር ሲተነተን የሚከተለውን ጀምሮ ሥራ፣ ያሳያል።

ሠንጠረዥ 28

የኢትዮጵያ የ1927 የገንዘብ ገቢና ወጪ በሚለያን ብር

የገቢ ርዕስ	ገ ለ		ወ ጪ		
	የአገልግሎት ወጪ	የገቢ መጠን	የወጪ ርዕስ	በብር	ከመቶ
ከተለብተኛ ተቆራጭ		593,652.58	የጦር	1,091,914.20	45
ከከተማና ከያገሩ		1,995,934.12	የሥራ	242,647.60	10
የገቢ ድምር		2,589,586.70	የቤተክርስቲያን	242,647.60	10
የካርጌ ዋጋ	162,590.58		የድርጉኝ	242,647.60	10
የትራንስፖርት ዋጋ	520.00		የዕቃ መግዣ	194,118.08	8
የወጪ ድምር			መጠባበቂያ ተቀማጭ	121,323.80	5
				291,177.12	12
ጠቅላላ ገቢ	163110.58	2,426,476.12	ጠቅላላ ድምር	2,426,476.00	100

ምንጭ፡ ግህተመ ሥላሴ፣ ዝክረ ነገር (1962)፡

ይህ ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ ውስጥ በምርት ዓይነት ሳይሆን በብር ገቢና ወጪ የሰፈረው የመንግሥት ገንዘብ የገቢና ወጪ ዝርዝር በቅድመ ጦርነት የኢትዮጵያ መንግስት የመጀመሪያም የመጨረሻም ዘመናዊ በጀት መሰል የመንግስት ገንዘብ የገቢና የወጪ ዝርዝር ነበር። በጉልበትና በምርት አገልግሎት የተመሠረቱ ጥንታዊ የገባርና የባርያ ሥርዓቶች በጦርነቱ ከተደመሰሱ በኋላ በድህረ ጦርነት፣ ከዚህ በታች እንደ ሚታየው፣ የፊውዶ ቡርገኛ ሥርዓት ዕድገት በኢትዮጵያ ረጅም የመንግሥት ገንዘብ ገቢና ወጪ ታሪክ አዲስ የሆነ የሥርዓትና የአሠራር ለውጥ ያስከትላል። በዚህ አኳያና አቅጣጫ፣ በህዳር 16 ቀን 1934 በአዲሱ ያገር ግዛት ደንብ እንደተደነገገው፣ ለምሳሌ፡

“ጠቅላይ አገረገዥው የንጉሠ ነገሥቱ መንግስት በሕግ የወሰነው ግብርና ቀረጥ ወደ መንግሥት ግምጃ ቤት እንዲገባ ለመጠባበቅ አላፈነው። መንግስት በሕግ ያልወሰነው ግብርና ቀረጥ ከሕዝቡ መቀበል ክልክል ስለሆነ ይህን አድርጎ የተገኘ የመንግሥት ሹም ወይም ሠራተኛ በወንጀለኛ መቅጫ ፍርድ ቤት ይከሰሳል።” ተብሎ የቀድሞ የገባሩ የጉልበትና የምርት አገልግሎት ወደ ገንዘብ ግብር እንዲለወጥ ተደረገ። የመንግስት ባለሥልጣናትና ሠራተኞች በደሞዝ እንዲሠሩ ተደነገገ። በአዲሱ ደንብ እንደተገለጸው።

“እንደ አዲሱ አስተዳደር ደንብ ጠቅላይ አገረ ገዢዎች፣ ዲሬክተሮች፣ አገረ ገዢዎች፣ ዳኞች፣ ምስላኔዎችና ወታደሮች፣ የዘበኛ አለቆችና ዘበኞች ሌሎችም የመንግስት ሠራተኞች ሁሉ የንጉሠ ነገሥቱ መንግስት በመደበው የወር ደመወዝ አዳሪ ናቸው። መንግስት ከወሰነላቸው ደመወዝ በላይ ከሕዝቡ ላይ ገንዘብ እንዳይቀበሉ ክልክል ነው።”

“አንድ ጠቅላይ አገረ ገዥ በግዛቱ ውስጥ ሕግ ለማስከበር ሥርዓትን ለማስፈጸም የሕዝብን ጸጥታ ለመጠበቅ አስፈላጊ የሆነው ዘበኛ ከንጉሠ ነገሥቱ መንግስት ተወስኖ ይሰጠዋል እንጂ የአገር ግዛት ሚኒስቴር ካልፈቀደለት በቀር በገዛ ራሱ ዘበኛ ለመቅጠር አይችልም።”

አንድ ጠቅላይ አገረ ገዥ፣ አንድ አገረ ገዥ፣ አንድ ምስላኔ “በግዛቱ ውስጥ ሲዘዋወር መጥን፣ መተያያ፣ መስተንግዶ፣ እጅ መንሻ ይህንንም የመሰለ ስጦታ ሁሉ እንዳይቀበል በፍጹም ክልክል ነው።”

በነሐሴ 20 ቀን 1934 “ባርነትን ፈጽሞ የማጥናት” አዋጅ ቁጥር 22 ደግሞ፣ “ባርነት የሚባል ነገር በሕግ ፊት ፈጽሞ የቀረ ሆኗል።” ማናቸውም ሰው አንዱን ሰው እንደባርያ እንዲሸጥ ከንጉሠ ነገሥት ግዛታችን የሚያስተላልፍ ወይም ለሚያስተላልፍ የረዳ ወይም በባርያ የሚነግድ ወይም በማናቸውም መንገድ በባርያ የሚነግደውን ማናቸውንም ሰው የረዳ ከወንጀለኛ ተቆጥሮ በጥፋቱ በተመሰከረበት ጊዜ እንደወንጀል ታይቶ (ሀ) በሞት ይቀጣል ወይም (ለ) ከሃያ ዓመት በማይበልጥ እሥራት ወይም ከአሥር ሺ ብር በማይበልጥ መቀጮ ወይም ከአርባ ጅራፍ በማይበልጥ ግርፋት ወይም ከእነዚህ ከማናቸውም ቅጣቶች አጣምሮ ይቀጣል” የሚል ብርቱ ሕግ ወጣ።

ከታሪክ አኳያ በ1928 አጼ ኃይለ ሥላሴ ከፍተኛ የገዥው መደብ አባሎች አስከትለው ወደ ስደት ከሄዱ በኋላ በወራሪው አዋጅና ተግባር ለአንዴና ለመጨረሻ የጠፋ የኢትዮጵያ የገባርነትና የባርነት ሥርዓቶች በድህረ ጦርነት በ1934 በአጼው ድንጋጌ ቁጥር 1 እና አዋጅ ቁጥር 22፣ ከዚህ በላይ እንደተባለው፣ ከሕግም ከአሠራርም አንጻር ማጥፋታቸው ጸንቶ ተረጋገጠ።

ለኢትዮጵያ ጥንታዊ የገዢው መደብ ለዘመናት የኢኮኖሚ መሠረትና መሣሪያ የነበረው የገባርና የባርያ አገልግሎት በአሰራርም በሕግም እንደዚህ ሲጠፋ፡ በድህረ ጦርነት ለአዲሱ የፊውዶ ቡርግ ሥርዓት የራሱ የሆኑ አዲስ የፊስካልና የጥንታሪ ሕጎች ደንቦችና ፖሊሲዎች የግድ አስፈላጊ በመሆኑም በሚከተሉት የግብር፡ የቀረጥ፡ የድርጅትና የብድር ሕጎችና ደንቦች ማለትም፤

1. በመጋቢት 21 ቀን 1934 “የመሬት ግብር” አዋጅ ቁጥር 8፤
2. በነሐሴ 21 ቀን 1934 “የፖስታ ቤት” አዋጅ ቁጥር 17፤
3. በነሐሴ 20 ቀን 1934 “የመንግሥት ባንክ” ምስረታ አዋጅ ቁጥር 21፤
4. በጥቅምት 21 ቀን 1934 “የትምባሆ ሞናፖል” ምስረታ አዋጅ ቁጥር 30፤
5. በጥቅምት 21 ቀን 1935 “የውጭ ገንዘብ ምንዛሬ” አዋጅ ቁጥር 31፤
6. በመጋቢት 21 ቀን 1935 “የትራንስፖርት” አዋጅ ቁጥር 35፤
7. በሐምሌ 24 ቀን 1935 “የጉምሩክ ቀረጥ” አዋጅ ቁጥር 39፤
8. በሰኔ 23 ቀን 1935 “የአልኮል ኤክሳይዝ ቀረጥ” አዋጅ ቁጥር 40፤
9. በሐምሌ 24 ቀን 1935 “የቴምብር ቀረጥ” አዋጅ ቁጥር 41፤
10. በግንቦት 21 ቀን 1936 “የሥራ ግብር” አዋጅ ቁጥር 60፤
11. በጥቅምት 22 ቀን 1937 “የመሬት ግብር” አዋጅ ቁጥር 70፤
12. በመጋቢት 21 ቀን 1937 “የግዘጋጃ ቤት” አዋጅ ቁጥር 74፤
13. በግንቦት 21 ቀን 1937 “የገንዘቦችና የሕግ ገንዘቦች” አዋጅ ቁጥር 76፤
14. በህዳር 20 ቀን 1940 “የትምህርት ታክስ” አዋጅ ቁጥር 94፤
15. በነሐሴ 21 ቀን 1941 “የሥራ ግብር” አዋጅ ቁጥር 107፤
16. በሰኔ 21 ቀን 1943 “የመሬት ግብር” አዋጅ ቁጥር 117፤
17. በነሐሴ 25 ቀን 1952 “የጤና ታክስ” ድንጋጌ ቁጥር 37፤
18. በግንቦት 25 ቀን 1953 “የገቢ ግብር” አዋጅ ቁጥር 173፤
19. በህዳር 13 ቀን 1960 “የገቢ ግብር” አዋጅ ቁጥር 255፤
20. በየጊዜው በተደረጉ የውጭ አገር የብድርና ዕዳ ስምምነቶች፤

የኢዮጵያት የፊውዶ ቡርግ መንግሥት የራሱን አዲስ የፊስካልና የጥንታሪ ፖሊሲዎችን ፈጠረ። በአዲሱ ስርና ስም ጉዞቶ የአገር ግዛት ሚኒስቴር ቢርክራሲ የሥርዓቱ ዋናው የአስተዳደርና የጸጥታ ጉዳይ መምሪያ እንደሆነ ሁሉ፤ የሥርዓቱ ፈላጭ ቆራጭ የገንዘብ ጉዳይ አላፊ ደግሞ የገንዘብ ሚኒስቴር ቢርክራሲ ሆነ። በ1940 የሚኒስቴሩ ከፍተኛ አስተዳደር አላፊዎችና ሠራተኞች ብዛት 53 ሲሆን ድምር የዓመት ደሞዛቸው ደግሞ 218,100 ብር እንደነበር ከዚህ በላይ አይተናል። ከሀያ ዓመታት በኋላ በ1960 የሠራተኞቹ ጠቅላላ ብዛት ወደ 7349 የበጀቱ መጠን ደግሞ ወደ 14,200,000 እንደደረሰ ታውቋል።⁶

እርሻና የመሬት ግብር

በመሬት ግብር አዋጅ ቁጥር 8፡70 እና 117 ለግብር ገቢ በሚያመች ሁኔታ የፊውዶ ቡርግው መንግሥት በአገር ግዛት ሚኒስቴርና በገንዘብ ሚኒስቴር ጥምር መሪነት የኢትዮጵያን የገጠር መሬት በሙሉ በሚቀጥለው ሠንጠረዥ ውስጥ በተጠቃለሉ አምስት ዋና ዋና የግብር ቀጣናዎችና “ለም” “ለም ጠፍ” እና “ጠፍ” ብሎ በሶስት የልማት ደረጃዎች ላይ ባልተጠና መንገድና አሠራር መደብ።

31. አፈ ገዢ ነቢዩ መስቃሉ ለእርባ ዓመታት አፈ ገዢና የመጀመሪያ የፍርድ ሚኒስትር

31. ለፊ. ገገስ ነሲቡ መስቃሉ ለኦርባ ዓመታት ለፊ. ገገሥና
የመጀመሪያ የፍርድ ሚኒስትር

በዚህ በተጠቀሰው የሽግግር ዘመን (1933—1966) የኢትዮጵያ ዋና ዋና የመሬት ይዞታ ዓይነቶች (1) የመንግሥት ይዞታ፣ (2) የታላላቅ ጉልተኛ መሳፍንቶች፣ መኳንንቶች፣ ባላባቶች፣ ነጋዴዎች፣ የቤተክርስቲያን፣ የጦርና የፖሊስ ሹማምንቶች ይዞታ (3) ትንንሽ የአርሶ አደሮች የማላ ይዞታ እንደነበሩ አይረሳም።

አንደኛ፣ በአንድ ጥናት እንደተመለከተው፣ በዚህ ወቅት ከአገሪቱ ጠቅላላ የቆዳ ስፋት 57,000,000 ሄክታር በመንግሥት ይዞታ ሥር ነበር።¹² ከዚህም 15,000,000 ሄክታር በመሀልና ምዕራብ፣ 40,000,000 ሄክታር በደቡብ፣ 2,000,000 በሰሜን እንደሆነ ታውቋል። በአጼው ዘመን በኢትዮጵያ የመንግሥት መሬት ሲባል ገና ከኢኮኖሚ አንጻር በጥቅም ላይ ያልዋለ አጼው በፈቃዱ የሚያዝበት የተፈጥሮ ሀብት ማለት እንደነበር አይዘነጋም።

ሁለተኛ፣ ከ1933 እስከ 1966 ድረስ በኢትዮጵያ ታሪክ በፊት በአጼ ምኒልክ የአስተዳደር ፖሊሲና አሠራር ለሕብረተሰቡ አገልግሎት በመንግሥት ስምና ስር የተያያዘው ብሔራዊ የመሬት ሀብት በአጼ ኃይለ ሥላሴ ንጉሣዊ ትእዛዝና ስጦታ ለታላላቅ መሳፍንቶች፣ መኳንንቶች፣ ባላባቶች ነጋዴዎች እንዲሁም ለቤተክርስቲያን፣ ለመንግሥት፣ ለጦርና ለፖሊሲ ሹማምንቶች በርስትነት የተሰጠበት የርስት ዘመን (The Era of Land Lordism) ነበር። በ1936 እና 1941 የሰውና የሥራ ግብር አዋጅ ቁጥር 60 እና 107 መሠረት፣ የገጠር መሬት ባለቤቶች ከመሬት ላይ በሚያገኙት ትርፍ ለመንግሥት ግብር አይከፍሉም።

በዚህ ረገድ በመጋቢት 1 ቀን 1934 የቤተክርስቲያን አስተዳደር ደንብ ድንጋጌ ቁጥር 2 መጠኑ በትክክል በቀላድ አህዝ የማይታወቅ ከአገሪቱ ጠቅላላ ለም መሬት ከአሥር እስከ ሀያ በመቶ እንደሚደርስ የተገመተው የሰሞን መሬት ማለትም በቤተ ክርስቲያን ስምና ስር የተያዘው¹³ የሕብረተሰቡ ልዩ የአገልግሎት መሬት አነስተኛ የሆነ ዓመታዊ የአገልግሎት የትምህርትና የጤና ግብር ለመንግሥት ሳይሆን ለቤተ ክርስቲያን ግምጃ ቤት ለሚከፍሉ ገበዞች ማለትም ለታላላቅ የካህናት፣¹⁴ የመሳፍንት፣ የመኳንንትና የሹማምንት ጉልተኞች በርስትነት ተሰጣቸው። በተጨማሪም ከ1933 እስከ 1966 ለገዢው መደብ አባሎች በድምሩ 4,828,560 ሄክታር ማለትም ስፋቱ 4,636,716 ከሆነው ከኢሉባቦር ክፍለ ሀገር የሚበልጥ ለም መሬት በአጼው ትእዛዝና ስጦታ በርስትነት እንደተሰጣቸው በሰነድ ተመልክቷል።¹⁵

የመንግሥት ሥልጣንና ሥራ ይዘው በከተማ እየኖሩ በገጠር የተሰጣቸውን ርስት በጉልበታቸውና በገንዘባቸው የማያለሙ እነዚህ ታላ

ላቅ የካህናት የመሳፍንት፣ የመኳንንት፣ የባላባት፣ የሹማምንትና የነጋዴ ጉልተኞች ከፍተኛ የሥልጣንና የገንዘብ መሣሪያቸውን መከታ አድርገው በርስታቸው ላይ የመንግሥትን ግብር በሙሉ ወይም በከፊል ስለማይከፍሉ በምርት ሆነ በግብር ለመንግሥት ገንዘብ ገቢ ዕድገት አስተዋጽኦ አላደረጉም። የተባሉ ጉልተኞች ይልቁኑ ለአገሪቱ የግብርና ክፍለ ኢኮኖሚ ውድቀት፣ የተፈጥሮ ሀብት መጥፋት፣ ለአርሶ አደሩ ሲቃይ ስደትና ሞት ምክንያት ሆኑ።

ሶስተኛ፣ ከ1933 እስከ 1966 ድረስ በኢትዮጵያ ብዙ የቀድሞ ገባሮች ከመሬታቸው ተነቅለው በመንግሥትና በጉልተኛ መሬት ላይ ሰፍረው ጢሰኞች የሆኑበት፣ ብዙዎቹ ቁራጭ የማላ መሬት ይዞታቸው መጠን በአመዛኙ ከአንድ ሄክታር ያነሰ በመሆኑ ጉልበታቸውንና ገዢያቸውን በሥራ አቀናጅተው ለሕይወታቸውና ለመንግሥት ግብር የሚበቃ ማምረት አቅቶአቸው በተለይም በ1950ዎቹ ውስጥ በየወቅቱ በሚከሰተው ረሀብና ችጋር በሰሜን ሀገራት በሞት ያለቁበት ከደቡብ ክፍለ ሀገር ደግሞ በቅጥር ሥራ ፍለጋ ወደ ከተማ የተሰደዱበት ባጭሩ የአርሶ አደሩ የመከራ፣ የስደትና የሞት ዘመን ነበር።

የሚከተሉት የመረጃ ሠንጠረዦች በአብዮት ዋዜማ በየክፍለ ሀገሩ የኢትዮጵያ የአርሶ አደሩን የመሬት ይዞታ ዓይነትና መጠን በከተማ የሚኖሩ የገጠር መሬት ከበርቴ ዎችን ቁጥር በማሳየት በወቅቱ የአርሶ አደሩን ችግር እንዲሁም የግብርና ክፍለ ኢኮኖሚ ውድቀት የበለጠ ለማወቅ ይረዳሉ።

ሠንጠረዥ 30
በ1960 በየክፍለ ሀገሩ የአርሶ አደሩ የመሬት ማላ ዓይነትና መጠን ከመቶ

ቁ.	ክፍለ ሀገር	የማላ ብዛት	የመሬት ማላ ይዞታ ዓይነትና መጠን ከመቶ			ድምር
			የባለ ይዞታ ብዛት	የጢሰኛ ብዛት	ጥምር የባለ ይዞታና የጢሰኛ ብዛት	
1	ትግራይ	253000	75	18	7	100
2	ባህሪ	190000	85	6	9	100
3	ጉጃት	245000	80	7	13	100
4	ዋግ	30000	76	23	1	100
5	ላስታ	54000	56	38	6	100
6	የድላድላንታ	30000	76	23	1	100
7	ሸዋ	671000	33	51	16	100
8	ወለጋ	191000	41	54	5	100
9	አርሲ	116000	48	45	7	100
10	ሐረርጌ	263000	46	49	5	100
11	ኢሉባቦር	112000	25	73	2	100
12	ከፋ	224000	38	59	3	100
13	ጋሞጉፋ	114000	53	43	4	100
14	ሲዳሞ	376000	61	37	2	100
15	ወሎ	290000	55	24	21	100

ምንጭ፡ M. Stahl, Ethiopia (1974).

በ1960 የኢትዮጵያ በከተማ የሚኖሩ የገጠር ጉልተኞች ብዛት በክፍል ሀገሩ

ተ.ቁ.	ክፍል ሀገር	በከተማ የሚኖሩ ጉልተኞች ብዛት ከመቶ
1	ኢሉባቦር	42
2	ሸዋ	34
3	ወለጋ	27
4	አርቢ	28
5	ወሎ	26
6	ሲዳሞ	24
7	ከፋ	18
8	ባሌ	15
7	ጋሞጉፋ	10

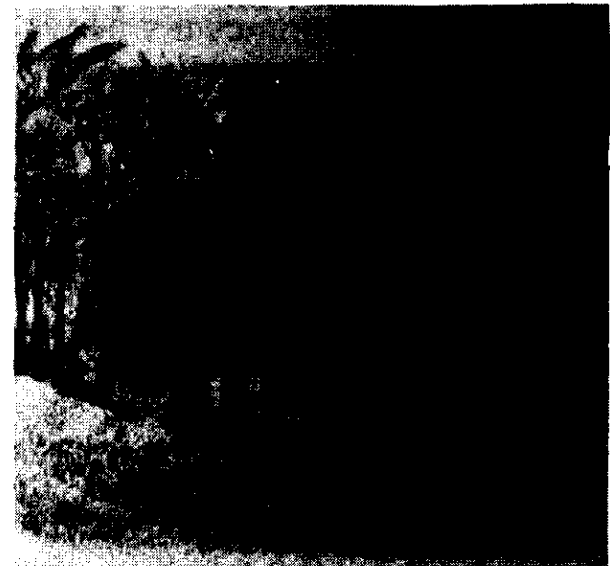
ፑንጽ : Markakis, Ethiopia (1974).

በኢትዮጵያ የገጠር መሬት ልማትና ግብር ላይ ከባድ ተጽዕኖ ካሳደሩ ብቸው ሁኔታዎች አንዱ የመሬቱ መጠንና ዓይነት በትክክል አለመታወቁ ነበር ። ለግብር ተመንና አገልግሎት እንዲያመች ተብሎ ፡ በመጋቢት 1934 “የመሬት ግብር” አዋጅ ቁጥር 8 ፡ መሬቱ የጋሻ ቀላድ የተጣለበትና ያልተጣለበት መሬት ፡ እንዲሁም “ለም” ፡ “ለምጠፍ” እና “ጠፍ” መሬት ተብሎ ከስፋትና ከተፈጥሮ ልማት አኳያ ብቻ በብዙ ፈርጆች ተመደበ ። ከ1934 እስከ አብዮቱ ዋዜማ ድረስ ከአገሪቱ ጠቅላላ መሬት ቀላድ የተጣለበት 380,344 ጋሻ ወይም 12.68 ከመቶ ብቻ ነበር ።

ከዚህ በላይ በሠንጠረዥ እንደተመለከተው ፡ በወሎ ፡ በሸዋ ፡ በአርቢ ፡ በሐረርጌና በባሌ ክፍላተ ሀገር የአሥራት ፡ የመሬት ፡ የትምህርትና የጤና ግብር ድምር ገቢ በአንድ ለም ጋሻ መሬት 80 ብር ፡ በአንድ ለምጠፍ ጋሻ መሬት 64 ብር ፡ በአንድ ጠፍ ጋሻ መሬት 24 ብር ሲሆን በተቀሩ ክፍላተ ሀገር “የግብር ይዞታ” “የርስት ይዞታ” ፡ እና “የመንደር ይዞታ” መሬት ተብለው በልዩ ልዩ ስያሜዎች በሚታወቁ አካባቢዎች ለግብር አገልግሎት የመሬቱ የመጠን ሆነ የዓይነት መመዘኛ ሚዛን አልነበረም ። በመሆኑም በአገሪቱ ውስጥ ብሔራዊ አንድ ዓይነት የመሬት ግብርና አገልግሎት ሥርዓት አልተፈጠረም ። በእነዚህም በሌላም የሥርዓትና የአሠራር ችግሮች ከገጠር መሬትና ሕዝብ ወደ መንግሥት ግምጃ ቤት መግባት የነበረበት ገንዘብና አገልግሎት በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች ለባለመሬቶችና ለጉልተኛ የመንግሥት ሹማምንቶች ገቢ እየሆነ የአገሪቱ የግብርና ክፍል ኢኮኖሚ የዕድገት ለውጥ ሳያሳይ እስከ አብዮቱ ኖረ ።

በ1936 እና በ1941 የሰውና የሥራ ግብር አዋጅ ቁጥር 60 እና 107 የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕብረተሰብ የኢኮኖሚ መሠረትና መሣሪያ በሆኑ ከአገሪቱ ሕዝብና ሀብት ምናልባትም 90 በመቶ በሚሸፍኑ የእርሻና የዕደ ጥበብ ሥራዎች ላይ የመንግሥት ግብር እንዳይከፈል ተደረገ ።¹⁶ በዚህ የግብር ፖሊሲ በአንድ በኩል ባለመሬቶች በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች ከገጠር መሬት ኪራይና ሥራ በሚያገኙበት ትርፍ ለመንግሥት የግብር ገቢ የማይከፍሉበት ሁኔታ ተፈጠረ ።

በመሆኑም በኢትዮጵያ ፊውዶ ቡርሻው ሥርዓትና ዘመን ብሔራዊ የመሬት ሀብት ዋናው ተጠቃሚ አርሶ አደሩና መንግሥት ሳይሆኑ ባለመሬት ግለሰቦችና ድርጅቶች ሆኑ ። በሌላ በኩል በኢትዮጵያ ፊውዶ ቡርሻው ሥርዓት እስከ አብዮቱ ድረስ የዕደ ጥበብ ሙያና ክፍለ ኢኮኖሚ እየተዳከመ ሲሄድ የዕደ ጥበብ ሙያተኞች እንደ አርሶአደሩም ከገጠር በስደት ወደ ከተማና ወደ ፋብሪካ አካባቢ እየሄዱ ወዛደሮችና የከተማ ቦዘኔዎች መሆን ጀመሩ ። በአጭሩ ለአገሪቱ የንግድና የኢንዱስትሪ ዕድገትና ልማት ከእርሻና ከዕደ ጥበብ ክፍል ኢኮኖሚዎች በምርትና በአገልግሎት ተፈላጊ ተረፈ እሴት ሳይገኝ ቀረ ።

33. ጥገታዊ የቡና እርሻ በሐረር በ1970ዎቹ

ፑንጽ : P. Paulitschke, Harar (1888).

በዘመኑ የአገሪቱ የመሬት ይዞታና የእርሻ ክፍለ ኢኮኖሚ ሁኔታ ከ ዚህ በላይ በአጭርና በጥቅል የተመለከተው ሲሆን ፣ በድህረ ጦርነት በኢትዮጵያ በእርሻ ምርት ፣ በውጭ ንግድና በመንግሥት ገንዘብ ገቢ ሄርፎች የቡና ተክል የነበረው ሚና በዚህ አጭር የመግቢያ ጥናት በትንሽም ቢሆን ልዩ ትኩረትና ማብራሪያ የሚጠይቅ ነው ። ባጭሩ ከ1933 እስከ 1966 ድረስ የቡና ተክል ምርትና ንግድ ባይኖር ኖሮ የኢትዮጵያ ኢኮኖሚና የመንግሥት ገንዘብ ገቢ ሁኔታ ምን ይመስል እንደሆነ ለመገመት ቀላል ነገር አይሆንም ።

የጫትና የቡና ተክሎች በዓለም ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ ምድር ተገኝተው በአካባቢው የአረብ ዓለም በኋላ እንደታወቀ ጥንታዊ የአረብ ታዋቂ ጸሐፊዎች አረጋግጦአል ።¹⁷ ጫት በኢትዮጵያ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ በጽሑፍ የታወቀው¹⁸ በአሥራ አራተኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ በአጼ ዓምደ ጽዮን ዜና መዋዕለ ሲሆን የቡና ተክል ደግሞ በአሥራ ስድስተኛው ምዕተ ዓመት በኢማም አህመድ ግራጁ ዜና መዋዕለው ስጥ ነው ።¹⁹ ሁለተኛ፣ ተክሎቹ በመጀመሪያ የታወቁ በደቡብ ምሥራቅ ኢትዮጵያ ከአገሪቱ እስካሁን ማህበረሰቦች ጋር በተያያዙ ኢኮኖሚያዊና ባህላዊ ሁኔታዎች ነው ። ለምሳሌ ጫት ፡ ስኳርና ቡና በተለያዩ አካባቢዎች የአገሪቱ ሕዝቦች ለኢማም አህመድ ግራጁ በሚሰጡት የግብር ምርቶችና ስጦታዎች ውስጥ ተጨምረው ተጠቅሰዋል ።²⁰

የቡና ተክል ምርትና ንግድ በአሥራ ስምንተኛው ምዕተ ዓመትና በአሥራ ዘጠነኛ ምዕተ ዓመት በአገሪቱ በተለያዩ አካባቢዎች በተለይም በምዕራብ በሰሜን ምዕራብና በምስራቅ ኢትዮጵያ እየተስፋፋ እንደመጣ ታውቋል።²¹ በዚህ ወቅት የተከሉ ምርትና ንግድ በአገሪቱ ጥንታዊ የባሪያ ንግድ ምትክ የተለመደ ይመስላል ። በአሥራ ዘጠነኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ የተጠቀሱት የቡና አካባቢዎች በምኒልክ ማዕከላዊ አስተዳደር ስር መሆንና የአዲስ አበባ ጅቡቲ የምድር ባቡር ሀዲድ መሠረት የቡናን ተክል የአገሪቱ ዋናው የውጭ ገንዘብ ምንዛሪ ምንጭ አደረጉት ።

በመጨረሻ ከ1933 እስከ 1966 ድረስ የቡና ተክል የኢትዮጵያ ኢኮኖሚ የጀርባው አጥንት እንደሆነ በሚከተሉት ሁለት ሠንጠረዦች ውስጥ የቀረቡ የምርት ፣ የንግድና የገንዘብ ገቢ ስታቲስቲካዊ መረጃዎች በጉልህ ያሳያሉ ።

ኢትዮጵያ ለዓለም ገበያ አቅርባ አነስተኛ የውጭ ገንዘብ ምንዛሪ የምታገኝባቸው መደበኛ የእርሻ ፣ የደንና የዳር አራዊት ምርቶች ሰም ፡

ስ1955 — 1966 በየዓመቱ በመንግሥት አካል ተመርክሮ ለገበያ የተረባ የቡና ምርትና የውጭ ገንዘብ ገቢ

ዓመት	የቡና አምራት ክፍላት						ድምር	
	ኮፋ	ሲያጥ	ፀሐጊ	ሐረር	ኢላባሮር	ሸዋ	ጋዋጉት	
1955	25063.2	9284.1	11790.1	13596.8	6273.6	2971.9	2595.4	81575.1
1956	20451.5	22389.0	15808.3	9775.6	9648.3	24361.7	2042.0	82551.4
1957	32245.3	25046.9	13491.1	125422	6636.7	1959.5	959.3	92908.4
1958	27745.9	16010.3	14819.6	8305.4	8809.1	965.4	1261.4	77917.1
1959	31785.6	26214.5	21658.8	6764.6	8308.9	2943.9	1546.4	99222.7
1960	32165.9	20466.9	18406.4	7498.7	12046.2	2735.8	1905.6	94225.5
1961	41551.5	22694.0	10306.2	11860.8	60108	3612.3	1954.4	97988.0
1962	22859.6	35603.2	23898.4	9220.9	8267.5	2675.9	1218.8	103744.3
1963	41566.0	23481.0	18279.0	6055.0	8684.0	3265.0	1058.0	102388.0
1964	40884.2	26533.0	15126.1	7477.5	6672.6	2241.9	1522.4	100457.7
1965	39473.4	25917.5	18935.7	7420.7	12466.6	4549.2	1414.7	111177.8
1966	26576.0	25098.0	14047.0	5365.0	5573.0	938.0	1275.0	79372.0
ድምር	392368.1	278738.4	196556.7	106410.2	93392.3	72165.3	19751.4	1123528.0
ክፍል	34.0	24.0	17.0	9.0	8.3	6.0	1.7	100

እህል፡ ጫት፡ ዝባድ፡ ቡና፡ እንቁላል፡ ኢትክልትና ፍራፍሬዎች፡ ቆዳ፡ ሌጦ፡ ከብት፡ የቅባት እህሎች፡ ጥራጥሬ ወዘተ ናቸው።

የሚቀጥለው ሠንጠረዥ እንደሚያሳየን፡ ከ1956 እስከ 1966 ድረስ ብሔራዊ ባንክ ለአንዚህ የውጪ ንግድ ዕቃዎች ከሚፈቅደው የውጭ ንግዝ ምንዛሬ የቡና ድርሻ በአማካይ 56 ከመቶ በላይ ነበር። በዚህ ጊዜ ከቡና የተገኘው የውጭ ንግዝ ምንዛሬ በድምር 1,547,980,666 ብር ወይም በየዓመቱ በአማካይ 171,220,073 ብር ነበር። በተጠቀሰው የንግድ ዘመን ከጠቅላላ ዓመታዊ የውጭ ንግዝ ምንዛሬ ገቢ የቡና አማካይ ድርሻ 47 በመቶ ሲሆን፡ ከፍተኛው በ1957 ዓ.ም 65 በመቶ፡ ዝቅተኛው ደግሞ በ1966 በአብዮቱ ፍንዳታ ዓመት 27 በመቶ ነበር። ባጭሩ የኢትዮጵያ የሀያኛው ምዕተ ዓመት የቡና ዘመን ነው ለማለት ይቻላል።

ሠንጠረዥ 35

ወደ ዓለም ገበያ ለሚላኩ የእርሻ፡ የደንና የዱር ምርቶች ባንክ ከሚፈቅደው የውጭ ምንዛሬ የቡና ድርሻ

የእርሻ፡ ለደንና ለዱር ምርቶች ንግድ ከባንክ የውጭ ምንዛሬ በሚለዩን ብር				ከአገሪቱ ጠቅላላ የውጭ ምንዛሬ ገቢ የቡና ድርሻ በሚለዩን ብርና ከ መቶ	
የጠቅላላ የእርሻ የደንና የዱር ምርቶች የንግድ መጪ		የቡና ድርሻ በብርና ከመቶ		ዛሬ ገቢ የቡና ድርሻ በሚለዩን ብርና ከ መቶ	
ዓመት		ብር	ከመቶ	ብር	ከመቶ
1956	258.0	166.4	65	159.0	60.5
1957	296.6	201.0	68	188.2	65.0
1958	277.3	162.0	58	156.0	56.2
1961	294.4	185.0	63	174.9	58.3
1962	298.0	194.4	65	181.3	59.3
1963	316.0	190.3	60	175.2	56.0
1964	376.4	199.3	53	183.0	47.1
1965	606.1	221.0	37	190.0	38.0
1966	654.4	175.0	27	152.0	27.3

ምንጭ፡ CSO. Statistical Abstract, (1966, 1971, 1976)

ዕድ ጥበብ ።

በነሐሴ 21 ቀን 1941 “የሰውና የሥራ ግብር” አዋጅ ቁጥር 107 ቃል፡ አንደኛ፡ ግብሩ” ከእርሻ የሚገኘውን ማናቸውንም ትርፍ አይጨምርም”²² ሁለተኛ፡ “ሙሉ ቀን የሚሠሩ ሌሎች ሠራተኞች የማይቀጥሩ እንደ ሸማኔ፡ ቆዳ ፋቂ፡ ሸክላ ሠሪ፡ ብረት ቀጥቃጭ፡ ቤት ከዳኝ የመሳሰሉ በማዘጋጃ ቤት ክልል ውስጥ ሳይሆን በአገር ቤት የሚኖሩ ራሳቸው የሚሠሩ ማናቸውም ጠቢባን የትርፍ ግብር አይከፍሉም”²³

ይህ መንግሥታዊ የሕግ ቃል በኢትዮጵያ ፊውደቡርዣው ሥርዓትና ዘመን በተለይ ለአገሪቱ ጥንታዊ የዕድ ጥበብ ሙያና ምርት የነበረውን ዝቅተኛ የኢኮኖሚና የባህል ገንዛቤ በጉልህ ያሳያል። የዘመኑ ሥርዓትና መንግሥት ከዕድ ጥበብ ሙያተኞች ግብር ስለማያስከፍል ስለዕድ ጥበብ ሙያና ክፍለ ኢኮኖሚ ዕድገትና ልማት ፖሊሲና ዕቅድ አልነበረውም።

ከታሪክ አኳያ ሰታይ፡ በኢትዮጵያ በሀውርታዊ መንግሥትና ሕብረተሰብ የአገሪቱ በቋንቋ፡ በልማድ፡ በሃይማኖትና በዕድገት ደረጃ የተለያዩ ብሔረሰቦችና ማህበረሰቦች በየአካባቢያቸው ለረጅም ዘመን ከመሠረታዊ የእርሻና የእንስሳት እርባታ ሥራዎች ጋር አጣምረው በእንጨት፡ በሳር፡ በጭቃ፡ በድንጋይ፡ በቆዳ፡ በቀንድ፡ በሞራ፡ በሰም፡ በቃጫ፡ በጠፍር፡ በጥልፍ፡ በልብስ፡ በብረት፡ በነሐስ፡ በወርቅ፡ በቀለም በጽሕፈት ሥራዎች ከፍተኛ የዕድ ጥበብ ሙያ፡ ምርትና ባህል ፈጥረው እንደ ዳበሩ እስከ ዛሬ ድረስ ያሉን በዓይነት፡ በደረጃና በአገልግሎት የተለያዩ ባህላዊ የቤት፡ የምርት፡ የጦር፡ የክብር፡ የጌጥ፡ የወግ፡ የሙዚቃ የጨዋታ ዕቃዎችና መሳሪያዎች ተጨባጭ ማስረጃዎች ናቸው።

ይህ ዓይነት ባህላዊ የዕድ ጥበብ ሙያና ምርት ለዘመናዊ ቴክኖሎጂ፡ የጉጂ ኢንዱስትሪ ብሎም ለፋብሪካና ለኢንዱስትሪ ዕድገት መሠረትና መነሻ ሊሆን እንደሚችል ዛሬ በኢንዱስትሪ የዳበሩ አገሮች ታሪክ ያስተምረናል። በኢትዮጵያ የፊውደቡርዣው የሽግግር ሥርዓትና ዘመን ግን በአገር ግምባታ ጥረት ለአገሪቱ ባህላዊ የዕድ ጥበብ ሙያና ክፍለ ኢኮኖሚ ዕድገትና ልማት ተገቢው ትኩረትና ጥረት አልተደረገም። በመሆኑም ክፍለ ኢኮኖሚው አላደገም።

በዚህ አኳያ አስተዋዩ ጸሐፊ ብላታ ደሬሳ አመንቴ በ1924 “ስለጊዜው የገንዘብ ችግር” በሚል ርዕስ በብርሃንና ሰላም ጋዜጣ ባወጡት ትምህርታዊ ጽሑፍ በወቅቱ በአገራችን በዕድ ጥበብ ክፍለ ኢኮኖሚ ምርትና ከወጭ አገር በሚገባ እርካሽ ዘመናዊ የኢንዱስትሪ ሸቀጣ ሸቀጥ መካከል የነበረውን ተጸራሪ የገበያና የባህል ሁኔታ በብቃት ገልጸውታል።

በኢትዮጵያ የዕድ ጥበብ ምርትና በውጭ አገር እርካሽ የኢንዱስትሪ ሸቀጣ ሸቀጥ መካከል በተካሄደው የገበያ፡ የፖለቲካና የባህል ጦርነት ከ1933 እስከ 1966 ድረስ የአገሪቱ የዕድ ጥበብ ሙያና ምርት ከጊዜ ወደ ጊዜ ገበያ እያጣሄደ። በአጭሩ በቀድሞ ፊውደቡርዣው ሥርዓት የኢትዮጵያ ባህላዊ የዕድ ጥበብ ሙያና ክፍለ ኢኮኖሚ ለዘመናዊ የንግድና የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚዎች አስተዋጽኦ ለማድረግ አልቻለም።

በየትኛውም ሥፍራና በምንም ጊዜ ንግድ ማለት በሁለት ወይም ከ ሁለት በሚበልጡ ወገኖች መካከል በገበያ ስምምነት በምርትና በአገልግሎት የሚደረግ ልውውጥ ነው። በንግድ ዕቃና አገልግሎት ልውውጥ ሥርዓት የትርፍ ዋናው ምንጭ በዓይነትና በመጠን የምርት ዕድገትና ስርጭት ነው። በንግድ ሥራ ሂደት የሚቀሰቀሰው የኢኮኖሚ ምርትና አገልግሎት በዓይነትና በመጠን ካላደገ ግን ዘመናዊ የንግድ ሕግ አሠራርና ሥርዓት ቢኖርም የአንድ አገር የንግድ ክፍለ ኢኮኖሚ ሊያድግ እን ማይችል የኢትዮጵያ አጭር የፊውዶ ቡርዣው የሽግግር ሥርዓት ልምድ በተጨማሪ ያስተምረናል።

በዚህ ረገድ፣ የኢትዮጵያ መንግሥት በ1934 “የመንግሥት ባንክ” ምስረታ አዋጅ ቁጥር 21፣ በ1935 “የውጭ ገንዘብ ምንዛሬ” አዋጅ ቁጥር 31፣ በ1935 “የትራንስፖርት” አዋጅ ቁጥር 35፣ በ1935 “የጉምሩክ ቀረጥ” አዋጅ ቁጥር 39፣ በ1937 “የገንዘቦችና የሕግ ገንዘቦች” አዋጅ ቁጥር 76 እና የ1952 “የንግድ አዋጅ” ቁጥር 166 ጭምር በእነዚህ የፖሊሲ ሕጎች ላይ በየጊዜው በተደረጉ የማሻሻያ ሕጎችና ደንቦች ከፈሰሰ፤ ከሞኒታሪንግ ከመገናኛ ድርጅቶችና ሥራዎች አኳያ በአገሪቱ ታሪክ ለመጀመሪያው ጊዜ ዘመናዊ የንግድ ሥርዓቶችንና ድርጅቶችን በከፍተኛ ደረጃ መሠረተ።

አዲሱ ብሔራዊ ባንክ በገንዘብ ሚኒስቴር አጠቃላይ መመሪያ ሥር የአገሪቱን የውጭ ምንዛሬ፣ የገንዘብ ሕትመት፣ የባንክ ብድርና የወለድ ፖሊሲ በሚመለከት የአገሪቱ የገንዘብ ሚኒስቴር ተጠሪው ተቋም ሆነ። የ1935 የትራንስፖርት ሕግ ደግሞ በአገሪቱ ታሪክ ለዘመናት በንግድና በመገናኛ ሥራዎች ዕድገት ላይ ተጽዕኖ ሲያደርግ የኖረውን ፊውዳላዊ የኬላ ሥርዓትና ቀረጥ አስቀርቶ በማዕከላዊ የመገናኛ ሚኒስቴር መሥሪያ ቤት ስር ዘመናዊ የሞተር ተሽከርካሪ ሥርዓትና አሠራር በመፍጠር በአገራችን የንግድና መገናኛ ታሪክ አዲስ የዕድገት ምዕራፍ ከፈተ። የ1935 የጉምሩክ ሕግ የኢትዮጵያ መንግሥት የገንዘብ ገቢ አንድ ዋና ምንጭ የውጭ ንግድ ዕቃ ቀረጥ እንደሆነ አሳየ። የ1937 “የገንዘቦችና የሕግ ገንዘቦች” አዋጅ ከአገሪቱ የማሪቲሬዛ፣ የኢጣሊያ ሲሬና የምስራቅ አፍሪካ ሼልንግ ገንዘቦችን አስቀርቶ የኢትዮጵያ አዲስ፣ ብሔራዊ የገንዘብ ሥርዓትና ፖሊሲ ፈጠረ።

ነገር ግን ምንም እንኳን መሠረታዊ የባንክ፣ የመገናኛ፣ የጉምሩክና የገንዘብ ድርጅቶችና ሥራዎች በአገሪቱ ለዘመናዊ የንግድና የመገናኛ ዕድገት አስፈላጊ ቅድመ ሁኔታዎች ቢሆኑ የኢትዮጵያ ቁልፍ የእርሻና የዕደ

ጥበብ ክፍለ ኢኮኖሚዎች ሂሳብ በመሆናቸው ለንግድ ክፍለ ኢኮኖሚ ዕድገትና መስፋፋት ሊያደርጉ የሚችሉት አስተዋጽኦ በዓይነትም በመጠንም የተወሰነ ሆነ።

በአጭርና በጥቅል አነጋገር የኢትዮጵያን የእርሻና የንግድ ክፍለ ኢኮኖሚዎችን ትስስር በግልጽ የሚያሳዩን ዋና ዋና ነገሮች (1) ወደ ውጭ አገር ከሚላከው የንግድ ዕቃ ሽያጭ የሚገኘው ዝቅተኛው የውጭ ምንዛሬ፣ (2) ከውጭ አገር በሚገባው የንግድ ዕቃ በጉምሩክ ትረጥ-የሚገኘው ከፍተኛ የመንግሥት ገንዘብ ገቢ መጠን፣ (3) የመንግሥት ጥቅል የአገር ውስጥ የገንዘብ ገቢና የብሔራዊው ወጪ ያልተመጣጠነ ሚዛን ናቸው። የእነዚህን ግንኙነት ከሚከተሉ የሠንጠረዥ መረጃዎች የበለጠ ማጤን ይቻላል።

ሠንጠረዥ 36

በ1940 - 1966 የኢትዮጵያ የውጭ ንግድ ሚዛን በሚሊዮን ብር

የንግድ ዓመት	ወደ ውጭ አገር የተላከ ዕቃ ዋጋ	ከውጭ አገር የገባ ዕቃ ዋጋ	የንግድ ዕቃ ዋጋ ሚዛን ሁኔታ
1940	96.6	124.0	— 27.4
1941	94.0	119.1	— 25.1
1942	91.3	105.5	— 14.2
1943	151.9	147.4	— 4.5
1944	131.4	161.9	— 30.5
1945	169.4	137.9	+ 31.5
1946	160.3	160.1	+ 0.2
1947	162.2	168.0	— 5.8
1948	151.4	157.1	— 5.7
1949	192.0	178.4	+ 13.6
1950	156.8	193.6	— 36.8
1951	179.2	208.9	— 29.7
1952	192.6	219.3	— 26.7
1953	188.7	235.6	— 46.9
1954	199.5	257.3	— 57.8
1955	223.4	276.1	— 52.7
1956	262.5	307.6	— 45.1
1957	289.8	375.7	— 85.9
1958	277.0	404.3	— 127.3
1959	252.7	357.7	— 104.7
1960	266.0	432.5	— 166.5
1961	298.1	388.3	— 90.1
1962	305.9	429.1	— 123.2
1963	314.4	469.6	— 155.2
1964	384.1	435.6	— 51.5
1965	502.2	448.2	+ 54.2
1966	556.2	586.0	— 29.8

ምንጭ፡ Annual External Trade Statistics (1978).

በናሙናዊ ዓመታት የኢትዮጵያ መንግሥት የገንዘብ ገቢ ዓይነትና መጠን በሚሊዮን ብር

የዓመት	የ ገ ቢ አ ር ዕ ስ ት										ጽም.
	የሥራ ግብር	የመሬት ግብር	ያገር ውስጥ ገቢ ግብር	የተያዙበት ቀረጥ		ከልዩ ልዩ ክፍያዎች	ጠረታ	የወጪ ርዕዮች ብድር	የከፈለ ገቢ		
				በብር	ከመቶ				ገቢ	ገቢ	
1938	—	17.2	6.2	8.0	18	12.8	—	—	—	—	44.2
1945	10.4	17.7	11.3	37.1	36	13.2	—	13.4	—	—	103.1
1951	10.0	21.0	11.6	64.9	26	109.9	—	34.1	—	—	251.5
1953	22.2	22.5	76.4	64.3	23	30.5	—	64.7	—	—	283.5
1957	32.5	26.6	108.1	98.2	25	20.4	—	8.6	—	—	396.4
1960	59.6	16.9	109.0	129.2	26	78.5	4.0	87.5	37.2	—	492.2
1965	113.6	28.5	160.7	184.3	26	60.5	7.0	91.7	59.3	—	706.0

ምንጭ : የ1938 : የ1945 : የ1951 በጀት ግምት በቀደም ተከተል ነጋሪት ጋዜጣ (1938 : 1946 : 1951) COS, Statistical Abstract, (1966, 1971, 1976)

በዚህ ለናሙና በቀረበው የመንግሥት ገንዘብ ገቢ ዓይነትና መጠን ሠንጠረዥ ለአሠራር እንዲመች ተብሎ የግብርና የቀረጥ ገቢ ርዕሶች የተቀመጡት ብዙ ተመሳሳይ ነገሮች በአንድነት ተደምረው በጥቅል ነው ። በዚህ አንጻር የሥራ ግብር ከ1936 ጀምሮ በየጊዜው እያደገና እየተሻሻለ የመጣ አንድ የመንግሥት ገንዘብ ገቢ ምንጭ ሲሆን እሱም ሰዎችና ድርጅቶች በደሞዝ ፣ በኪራይ በንግድና በእርሻ ገቢያቸው ላይ ለመንግሥት የሚከፍሉት ገንዘብ ነው ።

የመሬት ገቢ አሥራት ፣ የመሬት ግብር ፣ የትምህርት ግብር ፣ የጤና ግብር ፣ የገበያ ግብርና የክብት ግብር በተባሉ የግብር ፈርጆች የገጠር ሕዝብ ከ1934 ጀምሮ ለመንግሥትና ለቤተ ክርስቲያን ግምጃ ቤቶች የሚከፍለው ገንዘብ ጥቅል ስያሜ ነው ። ታላላቅ የካህናት ፣ የመሳፍንት ፣ የመኳንንት ፣ የባላባት ፣ የሹማምንትና የነጋዴ ባለመሬቶች በከፊል ወይም በሙሉ በመሬታቸው ላይ የመንግሥት ግብር ስለማይከፍሉ ፣ በሠንጠረዡ ላይ እንደሚታየው ፣ ለመንግሥት ከመሬት ግብር የሚገባው ገንዘብ መጠን በጣም አነስተኛ እንደሆነ ግልጽ ነው ።

የአገር ውስጥ ገቢ የሚለው የግብር ርዕስ ደግሞ የአልኮል መጠጥ ፣ ትምባሆ ፣ ቴምብርና ጨው ጭምር በአገር ውስጥ በሚመረቱ ብዙ የንግድ ዕቃዎች ላይ የሚከፈለውን ገንዘብ በጥቅል የያዘ ስያሜ ነው ። የትምህርት ቀረጥ በውጭ አገር ንግድ በገቢና በወጪ የንግድ ዕቃዎች ላይ ለመንግሥት የሚከፈለው ገንዘብ ሲሆን ፣ በ1930ዎቹና በ1940ዎቹ ዓመታት የትምህርት ቀረጥ ከመንግሥት ጠቅላላ ገቢ ከሆነ እስከ አርባ በመቶ የሚሸፍን የአገሪቱ ዋናው የገንዘብ ምንጭ ነበር ። ነገር ግን በ1950ዎቹና በ1960ዎቹ ብዙ የውጭና ብሔራዊ ከበርቱዎች የንግድ ፣ የእርሻና የኢንዱስትሪ መሣሪያዎችን ከቀረጥ ነጻ ወደ አገር እንዲያስገቡ በመፈቀዱ ለመንግሥት የትምህርት ገቢ መጠን እየተቀነሰ ሄደ ። ²⁴

ከሥራ ፈቃድና ከልዩ ልዩ ክፍያዎች በሚለው ርዕስ ስር የሰፈረው ከመንግሥት አገልግሎት ፣ መሥሪያ ቤቶችና ንብረቶች በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች የሚገባው ገንዘብ ጥቅል ስያሜ . . . ሲሆን የዚህ የመንግሥት ገቢ ምንጭ አስተዋጽኦ ሁልጊዜ አነስተኛ ነው ። በሠንጠረዡ ላይ የዚህ ክፍል የ1951 የገቢ መጠን በጣም ከፍተኛ ሆኖ የሚታየው አምሳ ሚሊዮን ብር የኢትዮ-ኤርትራ ፌዴራል ግብር ገቢና አሥራ ሁለት ሚሊዮን ዘጠኝ መቶ ብር የኢጣሊያ የጦር ካሳ ክፍያ ተጨምረው ስለተደመሩበት ነው ። ሁለቱ ተጨማሪ ሂሳቦች ሲቀነሱ የክፍሉ የ1951 የገቢ አስተዋጽኦ አምሳ ሰባት ሚሊዮን ብር ብቻ ይሆናል ማለት ነው ። ሠንጠረዡ በከፊል እንደሚያሳየው በ1950ዎቹና በ1960ዎቹ በኢትዮጵያ የመንግሥት ገንዘብ ገቢ የውጭ አገር ዕርዳታና ብድር አስተዋጽኦ በየጊዜው እያደገ መጣ ።

በአጭሩ የኢትዮጵያ ከመሬት ፣ ከሥራና ከንግድ በልዩ ልዩ መንገዶችና ምክንያቶች የሚሰበሰበው ብሔራዊ የገንዘብ ገቢ መጠን በየጊዜው እያደገ ለሚሄደው ለሠራተኛ ደሞዝና ሌላም አገልግሎቶች ለሚያደርገው ወጪ የማይበቃ ስለሆነ ለአገሪቱ የልማት ሥራዎች የሚያስፈልገው

ውን ካፒታልና ለመደበኛም ወጪ ማሟያ ገንዘብ ከውጪ ዓለም በብድርና በዕርዳታ መልክ መፈለግ ለኢትዮጵያ መንግሥት ግዴታ ሆነበት ። ይህ የኢትዮጵያ መንግሥት የገንዘብ ገቢና ወጪ ሚዛን ሁኔታ በሚከተለው ሠንጠረዥ ላይ በግልጽ ይታያል ።

ሠንጠረዥ 38

ከ1950 — 1966 የኢትዮጵያ መንግሥት የአገር ውስጥ የገንዘብ ገቢና ወጪ ሚዛን በሚሊዮን ብር

የበጀት ዓመት	የገቢ መጠን	የወጪ መጠን	የወጪ ሚዛን
1950	141.2	175.2	— 34.3
1951	148.1	212.9	— 64.8
1952	134.2	157.6	— 23.4
1953	184.6	213.1	— 28.5
1954	215.4	253.1	— 37.7
1955	218.8	299.5	— 80.7
1956	279.7	297.8	— 18.1
1957	297.8	400.8	— 103.0
1958	427.2	474.5	— 47.3
1959	264.5	493.9	— 129.4
1960	378.6	523.2	— 144.6
1961	396.7	530.4	— 133.7
1962	428.8	579.7	— 150.9
1963	466.0	631.3	— 165.3
1964	494.8	671.4	— 176.6
1965	556.8	716.2	— 157.4
1966	618.6	777.9	— 159.3

ፖግፑ : CSO. Statistical Abstract (1966, 1978)

ኢንዱስትሪ 1

በአብዮቱ ዋዜማ የኢትዮጵያ የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚ ሲባል፣ በመጠን እንደሁኔታው ከአሥር ሰዎች እስከ አሥራ አራት ሺህ የሚደርሱ ሠራተኞችን በቅጥር የሚያሠሩና ጠቅላላ ብዛታቸው ከአራት መቶ በላይ የሚቆጠር አነስተኛ ወይም ቀላል የምግብ፣ የመጠጥ፣ የትምባሆ፣ የጨርቃጨርቅ፣ የቆዳና የጫማ፣ የእንጨት፣ የሲሚንት፣ የሸክላና የመስታዋት ሥራዎች የሚጠቀሙ ብረታብረት ያልሆኑ ማዕድኖች ሥራ፣ የማተሚያ፣ የኬሚካል፣ የብረታ ብረትና የኤሌክትሪክ ድርጅቶች ምርትና ታሪክ ነው ። በዘመኑ ከባድ የምርት መሣሪያዎችን የሚያመርቱ የኢንዱስትሪ ድርጅቶችና ሥራዎች ለዓይነትም አልነበሩም ።

በዘመኑ የክፍለ ኢኮኖሚው አጠቃላይ ገጽታ እንዲሁም ከእርሻ፣ ከንግድና ከአገልግሎት ክፍለ ኢኮኖሚዎች አኳያ በንፅፅር ሲታይ ለአገሪቱ ጠቅላላ የሥራ ምርት ያደርግ የነበረው አስተዋጽኦ መጠን በብርና ከመቶ ስሌት ምን ያህል እንደነበር በሚከተሉ ሁለት ሠንጠረዦች በአጭር ይታያል ። በሠንጠረዥ 40 በ1950 የአገሪቱ የኢንዱስትሪ ማምረቻ ድርጅቶችና ሠራተኞች ብዛት በቅደም ተከተል 150 እና 21,000 የነበረው በ1966 በአስራ ስድስት ዓመታት ውስጥ ወደ 430 እና 55,000 እንዳደገ ሲታይ በኢትዮጵያ የኢንዱስትሪና የወዛደር መደብ ታሪክ የቅርብ ጊዜ ክስተት እንደሆነ ግልጽ ነገር ነው ። በ1950 ከአገሪቱ 21,186 የኢንዱስትሪ ሠራተኞች 914 በአስተዳደርና በቴክኒክ ሥራ የተሰማሩ የውጭ አገር ሠራተኞች ነበሩ ።

ሠንጠረዥ 39

በአብዮቱ ዋዜማ የኢትዮጵያ የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚ ዕድገት በዓይነትና በመጠን

ክፍለ ኢኮኖሚው ገጽ ታዎችና ተግባራት	ክፍለ ኢኮኖሚው መጠን በብርና ከመቶ ስሌት				
	በ1950	በ1957	በ1959	በ1962	በ1966
1. የፋብሪካዎች ብዛት	150	272	395	479	436
2. የሠራተኞች ብዛት	21186	47745	58694	48903	54818
3. የማይንቀሳቀስ ንብረት ግምት በሺህ ብር	70926	215525	342365	369221	389954
4. ጠቅላላ የሥራ ምርት ግምት በሺህ ብር	89146	219729	357110	542645	772535
5. የካፒታል ወጪ ግምት በሺህ ብር	8517	67605	52391	44204	43991
6. የሠራተኞች ደምዘና ቀለብ በሺህ ብር	—	32965	50976	61824	80086
7. የክፍለ ኢኮኖሚው የብሔራዊ ምርት ድርሻ በሚሊዮን ብር	90	37107	455.6	495.0	633.7
8. የክፍለ ኢኮኖሚው የብሔራዊ ምርት ድርሻ ከመቶ	5.0	13.2	14.9	14.6	16.1

ፖግፑ : CSO. Statistical Abstract (1966, 1969, 1971, 1976)

የሚከተለው ሠንጠረዥ 41 የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚውን በተለይ ለብሔራዊ ጠቅላላ የሥራ ምርት ድር ከፈረሰ ከገንደኛ ከአገልግሎት ክፍለ ኢኮኖሚዎች አኳያ በብርና ከመቶ ስሌት በንጽጽር ያሳያል ። በሠንጠረዥ በአገልግሎት ክፍለ ኢኮኖሚው ስርና ስም የባንክ ፣ የኢንሹራንስ ፣ የመንግሥት ንብረት ፣ የመስተዳደር ፣ የአገር መከላከያ ፣ የትምህርትና የባህል ድርጅቶችና ሥራዎች በአንድነት ተጠቃልሎአል ።

ሠንጠረዥ 40

በ1953 በተሠራበት መደበኛ ዋጋ የተለያዩ ክፍለ ኢኮኖሚዎች ለጠቅላላ ያገር ውስጥ ምርት አስተዋጽኦ በብርና ከመቶ

ክፍለ ኢኮኖሚ	ለጠቅላላ ያገር ውስጥ ምርት አስተዋጽኦ በሚለያን ብርና ከመቶ									
	1955		1957		1959		1962		1966	
	በብር	ከመቶ	በብር	ከመቶ	በብር	ከመቶ	በብር	ከመቶ	በብር	ከመቶ
እርሻ	1572.7	62.9	1670.3	59.5	1739.2	57.0	1838.3	53.9	1940.0	49.3
ኢንዱስትሪ	327.3	13.0	371.7	13.2	455.6	14.9	495.0	14.6	633.7	16.1
ንግድና መገናኛ	248.9	9.9	329.5	11.9	362.1	11.9	484.2	14.2	612.7	15.6
አገልግሎት	367.5	14.5	436.4	15.5	493.0	16.2	584.7	17.3	749.5	19.0
ጠቅላላ ድምር	2516.4	99.9	2807.9	100	3049.9	100	3397.2	100	3936.0	100

ምንጭ ፡ CSO, Statistical Abstract (1971, 1972, (1976)

በዚህ ሠንጠረዥ በተጨማሪም እንደተቀመጠው ፡ በአብዮቱ ዋይማ በመጨረሻው አሥር ዓመታት ውስጥ ለኢትዮጵያ ብሔራዊ ጠቅላላ ያገር ውስጥ ዓመታዊ ምርት የእርሻ ክፍለ ኢኮኖሚው አስተዋጽኦ በአንደኛው ደረጃ ከ62.5 እስከ 49.3 በመቶ ፤ አገልግሎት ክፍለ ኢኮኖሚው በሁለተኛው ደረጃ ከ14.5 እስከ 19 በመቶ ፤ የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚው በሦስተኛው ደረጃ ከ13.0 እስከ 16.1 በመቶ ሲሆን የንግድና የመገናኛ ክፍለ ኢኮኖሚው በአራተኛው ደረጃ ከ9.9 እስከ 15.6 በመቶ ነበር ።

የውጭ አገር ካፒታል ሚና ፤

የዘመኑ የአጼው አማካሪዎችና የኢኮኖሚ ፖሊሲ አውጭዎች ለመስተዳደርና ለመከላከያ ድርጅቶች ወጪና ከ1949 እስከ 1965 ድረስ ለአስራ አምስት ዓመታት የተሞከረውን የአምስት ዓመት ብሔራዊ የልማት ፕላን ጭምር ለኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚ ልማት የሚያስፈልገውን በቂ ገንዘብ ከአገር ውስጥ ምርት ፣ ንግድና አገልግሎት ሥራዎች በግብርና በቀረጥ መንገድ ማግኘት ፈጽሞ አቃታቸው ። ይህ የኢኮኖሚ ሁኔታ በሥራ ልምድ ከታወቀ በኋላ የኢትዮጵያ መንግሥት መሪዎችና ፖሊሲ አውጭዎች አመቺ የሆኑ የጉምሩክ ፣ የግብርና የታሪፍ ፣ የውጭ አገር ገንዘብ ምንዛሪ ፖሊሲዎች በመቀየስ በግል ካፒታል ኢንቨስትመንት በአገር ውስጥ የኢንዱስትሪ ልማት ሥራ ለማካሄድ ለሚፈልጉ የውጭ አገር ዜጎችና ድርጅቶች የመሬት ካፒታል በነጻ ወይም በትንሽ ሂሳብ በመስጠት ለአገሪቱ የኢንዱስትሪ ክፍለ ኢኮኖሚ ሥራ የሚያስፈልገውን ገንዘብና እውቀት ከውጭ አገር ለማስገባት ብርቱ ጥረት ማድረጋቸው ይታወቃል ።

በዚህ ነገር እንደ አገሪቱ መሪዎች ምኞትና ፍላጎት ፡ እንግሊዝና አሜሪካ ጭምር የምዕራቡ ካፒታሊስት መንግሥታትና ታላላቅ ዓለም አቀፍ የገንዘብ ፣ የነዳጅ ፣ የኃይል ፣ የማዕድን ድርጅቶች አነስተኛ ወጪ እየከፈሉ ለወቅታዊ የስትራቴጂ አገልግሎት አገሪቱን ከመጠቀም ባሻገር ከፍተኛ የገንዘብና የእውቀት ወጪ አውጥተው በኢትዮጵያ ስፊ የልማት ሥራ ለማካሄድ በቂ ገቢያ ሆነ ሌላ ምክንያት አላገኘም ።

በዚህ አኳያ በ1933 በፋሽዝም እግር የተተኩ የእንግሊዝ ኢምፔሪያ ሊስቶች አገሪቱን እስከ 1937 መጀመሪያ ድረስ እንደ ጥገኛ ግዛት ይዘው በገዙ ጊዜ ለኢትዮጵያ መንግሥት የሰጡት ጥቅል የገንዘብ ድጉማ 3,250,000 ፓውንድ ስተርሊንግ ወይም በወቅቱ በነበረ የውጭ አገር ገንዘብ ምንዛሪ መሠረት የኢትዮጵያ 32,000,000 ማሪቴሬዝ ብር የሚያህል ብቻ ነበር።²⁵ እንግሊዞች በ1945 ከኤርትራ ሲወጡ ፡ በክፍለ ሀገሩ ከኢትዮጵያ መንግሥት የቃኘውን የጦር ሠፈር በውል የያዙ አሜሪካኖች የከፈሉትም የሠፈሩ ኪራይ ሂሳብ ደግሞ በወቅቱ በሌላ ዓለም አካባቢ ለተመሳሳይ የጦር ሠፈር ኪራይ ከሚከፍሉት ሂሳብ በጣም አነስተኛ እንደነበር ታውቋል ።

በድህረ ጦርነት ለመልሶ ግምባታ ሥራ ለኢትዮጵያ የኢኮኖሚ ዕርዳታ ከሰጡት ታላላቅ ዓለም አቀፍ የግል ድርጅቶች የመጀመሪያው ዓለም አቀፍ የመልሶ ግምባታና ልማት ባንክ (IBBD) እንደነበር አይረሳም ። እስከ 1948 መጀመሪያ ድረስ የኢትዮጵያ የውጭ አገር ዕዳ ለተጠቀሰው ባንክና ለአሜሪካ መንግሥት የሚከፈለውን ጨምሮ